4 389

АЛЬМАНАХ

НА СЛУЖБІ НАЦІЇ

1938

АЛЬМАНАХ

НА СЛУЖБІ НАЦІЇ

1938

Filmed 89-0578/1

ІНЖ. М. СЦІБОРСЬКИЙ.

Проблеми господарської власности

Проблеми власности надзвичайно складні й многогранні. Вони з давніх часів займають увагу фільософів, психольогів, істориків, соціольогів, політиків і економістів. Присвячена їм величезна фахова література визначається розбіжними поглядами й антагоністичними теоріями, а в суспільному житті вони є причиною політичної боротьби й групових (соціяльних) пристрастей.

Обсяг журнальної статті не дозволяє нам заглибитися в складний комплекс усіх питань, звязаних із власністю. Тому обмежумо себе до розгляду її тільки в одному аспекті, а саме — **господарському**[1]). За браком місця, приневолені, зрештою, і тут себе обмежити, обираючи наразі з усіх видів власности, як господарської категорії, головним чином **земельну власність.**

Ще донедавна, до часу появи націократичних концепцій і створення тотолітарних (націоналістичних) державних устроїв, які знайшли корисне й відповідне основним тенденціям нашої епохи розрішення спірних питань господарської власности — погляди на цю останню зосереджувалися на двох протилежних бігунах. Перший із них — демоліберальний капіталізм, обороняв приватну господарську власність, обґрунтовуючи своє становище різноманітними аргументами (включаючи сюди й умозаключення етично-морального й психольогічного порядку) та настоюючи на її священності й недоторкальності. Другий — соціялізм, навпаки, засадничо заперечував приватну власність, добачував у ній незмінні антисоціяльні й неморальні тенденції та змагав до її експропріяції й усуспільнення. В цьому спорі, проллято було чимало чорнил, а ще більше — крови...

Сьогодні, після пережитих експериментів і потрясень, після багатьох неоправданих суспільних надій і розчарувань, ми можемо вже зайняти до цього спору власне становище — оперте

---

1) Нижче ми місимо три статті (Михайла Подоляка — «Суспільний зміст українського націоналізму», Зиновія Карбовича — «Минає одне десятиліття», і О. Р. — «Новий суспільний лад»), автори яких також торкаються питання власности, розглядаючи її зо становища нашої ідеольогії, суспільної етики й загальних устроєвих засад. Щоб оминути повторень із згаданими авторами, ми надаємо цій своїй статті економічний характер, вже не спиняючись над ідеольогічними й іншими підставами наших виводів. **М. С.**

на нашому світогляді й оформлене нашою теоретично-програмовою зрілістю.

***

Заперечуємо рацію тих теорій, що вважають приватну господарських власність «вічною» й «священною» підставою суспільно-виробничого устрою. Сама по собі, приватна власність є тільки **історичною категорією.** Не вичерпують її цілости (як суспільної проблеми) й твердження про **виключну** пристосованість людської психології **лише** до приватної власности, оформленої в правно-господарському інституті. Індивідуалістичні первні (виявлювані, зокрема, в інстинкті власности) безумовно визначають духову істоту людини, але, побіч їх, в цій істоті закладені також і первні колективістичні (суспільницькі); ті й другі в певній повязаності між собою, оформлюють суспільне співжиття й місце в ньому окремої людини. Ці дві категорії почувань розподілюють, в якійсь — самою природою й побутовим укладом визначеній — пропорції сфери своїх впливів і ділання в людині, як у її духовому житті, так і в приватній та суспільній чинності. Задержання цієї гармонії, її обєктивізація в суспільному житті й етиці — є одною з суттєвих познак **здорового** соціяльно-економічного устрою.

Доводиться стрічатися також із поглядами, що засадничо відкидають усуспільнену господарську власність і обґрунтовують свої позиції не так економічними міркуваннями, як індивідуалізмом свого світогляду, який — заперечуючи колективізм у цілому — не може прийняти його й ув економіці. Такі погляди виказують поплутаність понять. Беручи справу засадничо, індивідуалізм взагалі не є й не може бути запереченням **здорових** виявів суспільного й господарського колективізму. Людина, що на підставі індивідуалістичного світогляду, збагачує свій творчий зміст, удосконалює себе й свою духовість — робить це не тільки для себе самої, бо тоді вона була б безплідною. Витворені в собі цінности, вона несе в суспільство (отже в колектив), посилюючи його творчоздатність. Щож до економічного життя, то воно в цілому—ввесь його зміст і завдання—нерозривно звязані й випливають із поняття та потреб колективности. Вся господарська діяльність, що має за ціль виріб продуктів і обмін їх на інші матеріяльні цінности, є причиною й наслідком колективного співжиття людей, які входять між собою в звязки й співпрацю, щоб... усім разом не згинути. На цьому базується **економічний закон розподілу праці,** без якого годі собі навіть уявити не тільки розвиток, але саме існування сучасного суспільства.

Розвиток економічного життя наглядно доводить, що твердження про **абсолютне** значення приватної власности, і її ролю **єдиного** двигуна господарського прогресу — є явно перебільшеними. Автори цих теорій свідомо не хотять бачити, що історичний процес ніби самий, в межах життєвої доцільности, спричинюється до повільного звуження інституту приватної господарської власности й заступлення її новими формами. Так, наприклад, усуспільнення певних галузей народнього

господарства, — емансипація їх від приватної власности у вигляді націоналізації, муніципалізації, тощо — в багатьох випадках виявило себе як доцільне й корисне (з соціяльного й економічного погляду) явище. Також не виправдали себе й основні теорії клясичної економічної школи, що мали претенсії будувати «вічні» господарські закони лише на основі приватної власности, виключаючи всяку можливість її регульовання й контролі з боку держави та суспільства. Доказом цього є не тільки економіка тотолітарних режимів, але й політика так зв. демократичних держав, що під тиском життя приневолені все далі відходити від принципів економічного лібералізму.

В свою чергу, вже цілком абсурдною й неприродною була[2]) тенденція соціялізму руйнувати приватну власність у всіх її виявах і формах, вважати її засадничо шкідливою, і заступити сучасну економічну систему новим, революційно перебудованим, ладом, на колєктивістичних принципах власности.

Взагалі, теорії, що на підставі самої догматизованої **форми,** комбінують свої висновки й рецепти з претенсіями на соціяльно- економічні «закони» — не мають ані тривалости, ані життєвого глузду. Бо рішаючою є не сама матеріяльна, чи правова форма, **але її діючий, внутрішній, повязаний із цілістю суспільного життя, зміст.** Практика московського большевизму блискуче продемонструвала, до яких трагічних наслідків може привести орієнтація на саму лише програмову догму! Справді, чи «пляНетарні» наміри большевизму творити «соціялістичний рай», і теоретизування про будучі колєктивістичні блага та економічне розкріпощення людей, — не манили й не захоплювали уяву тих, хто перебував у полоні звульгаризованої матеріялістичної діялєктики? Така була «форма»... А зміст і ті наслідки, до яких остаточно дійшли «будівничі» соціялізму?!

Приватна чи усуспільнена господарська власность сама по собі ще не є ознакою абсолютного добра, чи зла. Це є тільки релятивні форми, яких зміст і доцільність определюється їх пристосованістю до вимог часу, обставин і місця. Ми вже нераз вказували[3]), що ніяка соціяльна чи економічна система відносин не може бути запровадженою в життя силоміць, без наявности відповідаючих їй і передумовляючих її **органічних** передпосилок. Після різних експериментів, жертв і потрясень, — таку штучну, чи несвоєчасну систему, життя кінець кінців відкине й перейде над нею до порядку дня.

Отже не вважаємо оправданим застосовувати до індивідуальних чи колєктивних (усуспільнених) форм господарської власности незмінні в часі принципи; — тут потрібні критерії доці-

---

[2]) Кажемо — «була», бо тепер уже не тільки европейський соціялізм, але й московський комунізм (в ленінській інтерпретації) змушені були зопортунізуватися й здегенеруватися в своїх теоріях і в практичній політиці; власне кажучи, від початкових концепцій Маркса, в сучасних теоретичних конструкціях комуно-соціялізму вже не залишилося «камня на камні»... **М. С.**

[3]) Див. зокрема: Інж. М. Сціборський. «Націократія». 1935. Париж.

льности. Бо сама економіка — це насамперед раціональність, а не догма. Кожна епоха витворює питомі їй господарські форми, але жадна з цих останніх не є вічним законом; вони міняються в часі й у просторі відповідно до вимог життя. Льогіка розвоєвих тенденцій сучасности видвигає тепер на порядок дня й певні форми усуспільненої власности, і, треба признати, що в деяких ділянках вони стають чинником оправданим і конструктивним із суспільного становища. Це знак нового часу, нової економічної епохи й недоцільно змагатися з ними будь реакційними рецептами, будь абстрактними формулами неправильно зрозумілого індивідуалізму. При належному підході до них і трактуванні, ці нові форми ніяк не загрожують стати запереченням цінностей, створених індивідуалістичним світоглядом; їх взагалі немає підстав звязувати (як це робить діялектика комуно-соціялізму) з окремим світом вічних ідей, що розбудовують багацтво людського духа й впливають на життя своїми шляхами. **Суть нашого завдання лежить тільки в пристосуванні дочасних матеріяльних форм до незмінних світоглядових принципів і у використанні їх у ім'я загального національно-суспільного добра.**

Досвід вказує, що в нашій добі економічних відносин, усуспільненню (в різноманітних його виявах) надаються тільки деякі роди господарської власности й виробництва. Передумовою цього є насамперед особливості продукційних процесів. Там, де ці процеси піддаються узагальненню, масовости, трафаретности (типізації) й відосібленню, де значення індивідуальности у виконанні праці не є вирішальним — там є можливою (а, в конкретних випадках, навіть необхідною) заміна приватновласницьких форм усуспільненими.

Це стосується насамперед певних галузей основної промисловости (копальні, металюргія, ітд.), що в сучасній стадії свого розвитку визначаються продукційно-технічною концентрацією, машинізацією, стандартизацією й типізацією (скупченням виробництва на кількох обмежених типах товарів), при одночасовій можливості сцентралізованого кермування. Власне в цих галузях народнього господарства, усуспільнення у вигляді **націоналізації** дотичних підприємств має багато переваг над приватновласницькими формами сучасного капіталізму. Практика вказує також на корисність вивласнення (шляхом націоналізації, або муніципалізації) й таких господарських галузей, що мають загальне суспільне значення (залізничний та інший транспорт, водотяги, електрівні, газові заводи, і т. д.). Усуспільнення вказаних родів промисловости усуває некорисну залежність держави й народнього господарства від приватного капіталу, з його незмінною тенденцією (особливо в згаданих ділянках) до шкідливої концентрації (трести, концерни, цінові картелі, тощо) монополізму й експльоатації.

Доцільність націоналізації певних родів промисловости — основоположники українського організованого націоналізму узгляднювали, при сформульованні його програми, ще перед деся-

тьома роками[4]). Тепер можна з певністю ствердити, що в своїх прогнозах вони не помилялися. Обставини, в яких знайдеться Україна після звільнення з під окупацій, особливості її економічної структури, пекучі завдання розбудови її народнього господарства на засадах **справжньої** суверенности й доцільної автаркії — **все це диктуватиме державній владі політику націоналізації керівних галузей промисловости[5]).**

Є натомісць чисельні ділянки промислової продукції (оброблююча, споживча, і інша індустрія), де рішає індивідуальність у праці й кермуванні, приватна ініціятива, вміння пристосовуватися до смаку та елястичного попиту ринку, його спеціяльних і складних конюнктуральних умовин та конкуренції. Спроби усуспільнення таких промислових ділянок приводять переважно до шкідливих, а то й трагічних наслідків, опрокидуючи цілу систему виробництва й обміну даного національного господарства. Це демонструє й демонструватиме до самого свого кінця «соціялістичне будівництво» советського Союзу, з його безнадійними «проривами» й «вузькими місцями»... Значення приватної ініціятиви в деяких із цих промислових галузей є таким великим, що до них не завжди можна з користю застосувати навіть кооперативні принципи власности й організації. Очевидно, що доцільність наказуватиме розбудовувати ці ділянки промислової продукції на засадах приватної власности та ініціятиви — ставлячи їх лише під контролю держави в загальних інтересах.

⁂

Найменше придатними для вивласнення й усуспільнення є галузі сільсько-господарської продукції, зокрема хліборобство. Сільське господарство суттєво різниться від промислового виробництва. Одною з основних перешкод усуспільнення й творення (за соціялістичними рецептами) з нього «хлібних фабрик»—є його відносна й обмежена пристосованість до машинізації й продукційної концентрації. Рішає тут і залежність вирібника (хлібороба) від природних і фізіольогічних процесів, що вповні не піддаються штучній регуляції (як це бачимо в промисловості). Для ведення сільського господарства необхідне насамперед уміння вирібника одразу реагувати на ті несподіванки, що їх раз-у-раз приносить йому природа.

Майже ніде індивідуальна праця й кермування людини не виступають так наявно й рельефно, як саме в сфері сільсько-господарської продукції. Творчість і особиста заінтересованість працівника-хлібороба, є тут головними й вирішальними чинниками виробництва та його наслідків.

Побіч причин технічно-господарських, приходять тут під

---

4) Цю тезу націоналістичної програми, демоліберальні партії на ЗУЗ і еміграції скваліфікували за «большевизанство»(!). А згодом... самі до неї зачали (бодай декларативно!) схилятися... **М. С.**

5) В спеціяльній — присвяченій проблемам нашої соціяльно-економічної політики — студії (яка незабаром вийде окремою книжкою), ми обширно обговорюємо й питання націоналізації промисловости. **М. С.**

увагу й фактори психічного порядку. Сільсько - господарська праця вже сама по собі сприяє індивідуалізації хлібороба, деякій його замкненості в самому собі й ув оточенні найближчих. Процес виробництва формує його психіку відмінними шляхами, ніж промислового робітника, звязаного умовинами своєї праці з мертвим, механічним оточенням і більшим людським колєктивом. Цим власне в значний мірі пояснюється духовий консерватизм селянина, що так виразно проявляється в суспільному житті.

Отже індивідуалізм у сільському господарстві є фактором, що з одного боку сприяє продукційному процесові, а з другого — відповідає психічному укладові вирібника. Катастрофальний досвід усуспільнення землі й колєктивізації виробництва большевизмом, досвід, де він (большевизм) зазнав свою **найбільшу програмову й політичну поразку,** підтверджує слушність наших поглядів.

Нам можуть відповісти, що усуспільнення землі зовсім не виключає індивідуалізму й особистої заінтересованости вирібника в самій продукції; що усуспільнення землі, мовляв, тільки унеможливить надмірне її скупчення в руках приватників і одержання з неї нетрудових, антисоціяльних зисків. Розглянемо, чи існують можливості усунення нерівномірного розподілу земельних фондів і нетрудових зисків при існуванні аґрарного устрою з приватною земельною власністю, яку ми вважаємо найбільш **питомою й органічною** для сільського господарства.

Ідеї емансипації (вивлащення) землі з рук приватних власників та передання її суспільству чи державі — вже доволі старі. Вони підносилися в Англії ще в другій половині XVIII в. і базувалися спочатку на так зв. натуральному праві людини на землю, і на фільософічно-етичних міркуваннях. Щойно теорія диференціяльної земельної ренти Рікардо дала цим ідеям науковi соціяльно-економічні підстави.

Економісти-теоретики доводили, що земельну ренту капіталістичний власник дістає не у висліді своєї праці, творчих зусиль чи ініціятиви, лише через самий правний титул володіння. Зиск цей явно антисоціяльного характеру, і тому спочатку суспільна опінія зверталася головним чином проти земельної ренти, домагаючись її конфіскації у формі державних податків. Пізніше, ця тенденція оформилася в теорії націоналізації землі, яка, мовляв, не є витвором праці людини й тому не повинна перебувати в індивідуальному володінні. До цих, радикальних на той час, поглядів у значній мірі спричинився зріст цін на міські земельні площі, щоб був звязаний із розвитком міст і промислових центрів та виявлявся в спекулятивних зловживаннях на капіталізації земельної ренти.

Нарешті, марксівський соціялізм, встановивши відому теорію так зв. трудової цінности, визнав прибуток на капітал і приватну власність на засоби господарського виробництва — антисоціяльними, та сформулював тезу соціялізації землі, що мала стати одною з частин усуспільненого господарства. Вже комуністичний маніфест Маркса домагався експропріяції землі у вла-

сників та повернення ренти державі. В кінці XIX в. ця програма набрала вже широкої популярности, виявляючись у боротьбі політичних партій. Та треба зазначити, що саме селянство всіх країн до ідеї соціялізації землі ставилося не лише байдужо, але й ворожо. Спроби соціял-демократії тих часів наблизити до себе селянство своєю програмою, не дали наслідків. Соціялістичні теоретики з того приводу писали: «воно (селянство) продовжує залишатися вірним ідеалові свойого господарства на своїй приватновласницькій землі»...

В рівній мірі не виправдалися й теорії представників московського народницького соціялізму, що розвивалися незалежно від марксизму й розглядали так зв. земельну общину, як зародок майбутнього усуспільненого виробництва з розподілюючими функціями. Бо навіть при своїй вищій формі (зрівнюючо-передільних функціях общини, по кількості земельних участків і виробників) община у великій мірі заховувала індивідуалістичні тенденції.

Врахування всіх цих особливостей сільського господарства й селянської психольогії, змушує авторів так зв. «лівих» аграрних програм залишати певні можливості для існування й ділання індивідуалістичних виявів у галузі побуту, продукції, обміну й виробничого розрахунку сільського господарства. На значні уступки в цьому напрямі був приневолений піти навіть терористичний большевизм, зрезигнувавши з первісної програми своєї колективізації.

Домагання скасування приватної земельної власности спирається головним чином на бажанні внеможливити нетрудовий зиск, ренту й нерівномірний розподіл землі, шляхом заборони її мобільности (продажу). Ми проте переконані, що ті самі позитивні наслідки можна досягти й при існуванні приватновласницького землеволодіння, зберігаючи водночас всі його корисні прикмети и переваги.

Як відомо, націоналістична програма, з причин національно-політичних і соціяльно-економічних, **заперечує рацію існування в Україні великого капіталістичного (поміщицького) землеволодіння й встановлює свою орієнтацію на середнє трудове селянське господарство.** Вже сама ця засада нашої аграрної політики, робить неактуальними нетрудові зиски й земельну ренту. Щоправда, деякі теоретики-економісти признають, що земельна рента існує не тільки при орендарському й землевласницькому капіталізмі, але й в трудовому господарстві. Коли це й так, то все ж **антисоціяльна** природа ренти, як нетрудового доходу (проти чого власне й видвигаються аргументи прихильників усуспільнення землі), безперечно звязана тільки з капіталістичним землеволодінням. Для нас, зрештою, тут є нецікавою еволюція теоретичного поняття ренти, починаючи від її первісного вигляду до сучасних теорій. Найважнішим є те, що в нашій програмі рента, як джерело нетрудового зиску, не проявляється, бо немає головної, а то й одинокої підстави для її творення: великого землеволодіння. В трудовому господарстві, коли вона й

існує, то, хоч і лишається витвором незалежних від праці виробника природних властивостей землі, все ж позбавлена свого антисоціяльного змісту й стає тільки додатком до трудового прибутку хлібороба. Таким чином, при аграрному устрої, що характеризується існуванням лише трудових селянських господарств, побудованих на приватній власності, земельна рента втрачає своє шкідливе капіталістичне значення.

Придивимося тепер, чи дійсно небезпека неравномірного розподілу землі, при приватній на неї власності, є неминучою? Чи справді, в цих умовах, мобільність (купля-продажа) землі, з негативними наслідками її надмірного роздріблення, чи, навпаки — нетрудової концентрації, не може улягти регулятивним заходам держави? Такі твердження ми вважаємо безпідставними. Переконатися в цьому нам поможе огляд історії мобільности землі в Україні в передреволюційних часах, який вказує, що головним обєктом мобільности були якраз **поміщицькі** землі (капіталістична земельна власність).

За цілий пореформовий період аж до революції[6]), пропонентом (продавцем) на земельному ринку виступало поміщицтво, в той час як селянство виявляло на землю все зростаючий попит. Цим способом і відбувався процес витиснення великого капіталістичного господарства трудовим. Так, перед революцією 1917 р. на поміщицьке землеволодіння припадало вже тільки коло 29% всього земельного фонду; коли ж виключити з нього землі негосподарського значення, то доля капіталістичного землеволодіння, у відношенні до селянського трудового, становила тільки коло 19%. Статистичні дані також свідчать, що вже раз опинившись у руках працівника-селянина, чи сільських громад, — ці куплені землі мобільности майже вже не підпадали. Щобільше — крім купівлі поміщицької землі, селянство завжди предявляло широкий попит на «панські» орендні землі.

Перепродаж придбаних селянами земель траплявся лише в крайніх надзвичайних випадках (наприк. упадок господарства, стихійні нещастя, неврожай, повна нерентабільність продукції, що не забезпечувала навіть життєвого мінімума, і тд). Це, суто власницьке, наставлення селянства до продажу своєї землі, а з другого боку прагнення якнайбільше купувати її навіть на найтяжчих цінових умовах — є його характерною прикметою.

Не улягає сумнівам, що при умові цілковитої ліквідації капіталістичного землеволодіння й встановлення на всіх теренах української держави системи трудових селянських господарств — мобільність землі втратить своє, характерне для аграрного капіталізму, деструктивне значення. Очевидно, що мобільність мусить також знайти й відповідне урегульовання в аграрному законодавстві держави, що матиме завданням **не допускати до нового надмірного скупчення землі в руках окремих власників, понад встановлену для даного сільсько-господарського району трудову норму, або до її надмірного роздріблення.**

---

[6]) Цифри, що їх наводимо нижче, стосуються тільки Схід. Укр. Земель.

Така аграрна політика, усуваючи шкідливі соціяльно-економічні прояви капіталістичного сільського господарства, водночас зберігатиме всі позитивні прикмети приватного землеволодіння. Виявляючись у скріпленні конструктивних індивідуалістичних первнів українського селянства, вона вплине на збільшення його господарської ініціятивности, забезпечить йому більшу свободу рухів, збудить його матеріяльне зацікавлення в наслідках парці, і, нарешті, сприятиме витворенню в його психиці здорових елементів державно-правового характеру. **Така трудова приватна власність ще більше привяже селянина до землі й до національно-державного ладу, що забезпечить йому спроможність гідного існування й господарювання для нації, родини й нащадків.**

За трудову приватну земельну власність промовляють також аргументи народньо-господарського, технічно-продукційного й демольотічного характеру. Майбутнє нашого сільського господарства лежить у його інтенсифікації. Заходить питання — яка його форма найкраще надається до цього завдання? Як показує досвід, в інтенсифікації величезну ролю грає не тільки капітал (так зв. капітало-інтенсифікація), але й праця вирібника (праце-інтенсифікація). Ця обставина відємно відбивається на можливостях капіталістичного сільського господарства. Змушене користуватися найманою робочою силою, яка в своїй якості ніколи не дорівнює праці селянина на його власній землі, капіталістичне господарство показує нижчий кваліткий рівень праце-інтенсифікації, ніж трудове господарство.

Крім того, капіталістичне господарство, що має не споживче, а збутове призначення, перебуває в постійній залежности від ринків збуту, праці й капіталів; воно надзвичайно чуле до найменших змін економічної конюнктури. Досить цій конюнктурі захитатися, виявитися в скороченні попиту, в зниженні риночних цін, або в труднощах кредиту — як капіталістичне землеволодіння зазнає потрясення в своїх основах (ілюстрацією цього є, зокрема, положення поміщицьких фільварків у Польщі, що засуджені на банкроцтва й ліцитації). Сама можливість інтенсифікації такого господарства обумовляється насамперед висотою його капіталістичного зиску й рівнем цін на продукти; як тільки прибуток на вложений у землю капітал впаде нижче пересічного (що існує на ринку капіталів) — воно спиняє свою інтенсифікацію, яка стає для нього не по силах. Ці й інші причини, над якими не можемо тут спинятися, витворюють парадокс капіталістичного землеволодіння: маючи, здавалося б, великі можливости для своєї інтенсифікації, воно часто-густо виказує тенденції послуговуватися екстенсивними формами продукції, або розпарцельовуватися на оренди.

Не так ще давно, нечувані успіхи сільсько - господарської інтенсифікації заповідав большевизм... В Москві роїлося від теоретиків колєктивізації, що пророкували їй блискучу (при тому близьку!) будучність. В декретах, промовах, книжках і статтях виспівувано «соціялістичне» село й його грядучі перемоги;

клепано в усі дзвони про його «механізації, технізацію, електрофікацію, комбайнізацію й тракторизацію», що розгорнуть мовляв, нову сторінку економічної історії й увіковічнять на ній сталінській геній... Що вийшло з усіх цих надій і обіцянок — над цим не хочемо тут навіть і спинятися, бо довелося б оповідати про занадто відомі вже всім речі!

Найбільш сприятливими представляються можливості інтенсифікації трудового селянського господарства. Обслуговуючи себе власною працею, воно в стані доводити її до найвищого кваліативного й квантитативного ефекту. Не маючи стимулів капіталістичного зиску та задовольняючись одержанням трудового прибутку, селянин інтенсифікує свою землю й тоді, коли у висліді праці здобуває лише вистачальний для існування мінімум. Ця прикмета робить його господарство більше життездатним і відпорним у часах погіршення економічної конюнктури, коли велике землеволодіння зазнає потрясень. Завдяки цій своїй органічності, трудове господарство, при сприятливій його інтересам аграрній політиці держави, може досягнути великих інтенсифікаційних успіхів.

Будучність України, що йтиме шляхами індустріялізації, ще більше підносить значення інтенсивного трудового селянського господарства та зумовляє необхідність його всебічної пристосованости до тих процесів загальної економічної розбудови, що чекають нашу країну. Скріплене й протеговане державою — лише воно буде здатним відреставрувати знівечений большевизмом сільсько-господарський сектор нашої національної економіки, а, зокрема, зрівноважити кризу аграрного перенаселення, — витворюючи передпосилки пляномірного розміщення зайвих людських резервів села в індустрію.

Аграрне перенаселення в Україні вже стає реальним фактом. Ми повинні рахуватися з тим, що вже існуюча непропорціональність придатних земельних площ до числа хліборобського населення, не дасть змоги вистачально забезпечити землею все селянство. Механічно-зрівнюючий розподіл землі, з орієнтацією на найнижчі норми (так, як це пропагували, наприклад, ес-ери) змусив би нашу аграрну політику піти в напрямі роздріблення земельних наділів, у висліді чого витворилися б дрібні (так зв. карлуваті) господарства, що визначаються постійною матеріяльною незабезпеченістю селянської родини, неспроможністю раціонально використовувати робочу силу й реманент та навіть втриматися на рівні споживчих господарств. Це привело б до зниження економічного добробуту українського села й до його пролетаризації.

Проти плекання занадто дрібних, продукційно слабих, господарств промовляють ще й такі аргументи. В умовах української держави, експерт сільсько - господарських продуктів буде одним із важних регуляторів нашого торговельного й платіжного білянсу. Водночас і процес дальшого упромисловлення країни поширюватиме внутрішній хлібний ринок. Після переформовання існуючої на СУЗ большевицької аграрної системи й лі-

квідації на ЗУЗ капіталістичного землеволодіння, — ввесь тягар обовязків (як продуцента й пропонента сільсько-господарських продуктів) леже на трудове селянське господарство.

З такими завданнями роздріблені, споживчого характеру, господарства не зможуть справитися. Позбавлені можливості повного використання виробничих сил і продукційного прогресу, а тим самим нездібні виконувати свої функції в національній економіці, вони водночас уявлятимуть із себе незрівноважений і під соціяльно-політичним оглядом чинник, що творитиме небажані внутрішні ферменти й ускладнення в державі.

Поверховий погляд може витворити враження, ніби система дрібних господарств розрішить аґрарне перенаселення. Якраз навпаки! На ділі, саме **міцні** селянські господрства — придатні до завдань інтенсифікації — сприятимуть втриманні на селі можливо більшої кількости хліборобського елементу. При карлуватих, нежиттєздатних господарствах, перенаселення виявлялося б ще з більшою силою; але з тою негативною різницею, що коли при системі міцних трудових господарств, база — від якої відриватимуться зайві людські контінґенти (себто село) — все лишатиметься здоровим і спроможним впливати й на розвиток індустрії економічним фактором, то малоземельне (павперизоване) село не тільки викидатиме маси безробітних, але водночас не уявлятиме з себе допомогового чинника для розвитку національної промисловости.

Зрештою, аґрарне перенаселення в Україні є неминучим без огляду на ту чи іншу аґрарну систему. З бігом часу воно виявлятиметься з усе більшою силою, відображуючи нову економічну добу, в яку вже вступила Україна. Цей факт, самий по собі, навіть позитивний. Індустріялізації (національна, а не соціялістична!) України вимагатиме припливу до міст усе нових людських резервів із села, а ці останні в свою чергу впливатимуть на дальшу урбанізацію країни, знаходячи собі приміщення в нових галузях гармонійно розбудовуваного народного господарства. Крім очевидних економічних користей, цей вихід зайвих решток нашого села до міст матиме й величезної ваги **політичне** значення.

Як відомо, наші міста віддавна наводнені чужонаціональними елементами, що творять із них ворожі острови серед українського селянського моря. Ось кілька цифр. В совєтській Україні, відсоток українського населення становить (кругло) 80; але на 100% всього сільського населення, на українців припадає 87,4%, натомість на 100% міської людности лише 47 проц. На ЗУЗ українці становлять коло 67% всього населення; але на 100% сільської людности їх приходиться 75%, тоді як на 100% міських мешканців тільки 28%. Коли взяти українську суцільну територію в Европі, то наше населення дає (до інших національностей) коло 75%; з цього на 100% сільського населення нам припадає 81,8%, тоді як у містах ми творимо тільки коло 41%! **Отже наші міста не мають навіть половини українських мешканців!** Факт — фатальний, і дав він у історії необчислимі

для нас (що до шкоди) наслідки. Дуже гостро виявляється він і тепер, мимо того, що за останні десятиліття процес націоналізування поширюється повільно й у міських центрах. В сучасних суспільно-політичних, економічних і культурних умовинах життя націй — міста набирають надзвичайного значення: хто в них панує — той панує в цілій країні!

Перед націоналістичною владою в українській державі стане пекуче завдання розвантаження міських і промислових центрів від чужонаціональних (майже в цілості ворожих нам) елементів. Адміністративні заходи в тому напрямі повинні бути якнайрішучішими (подібно, як і при ліквідації ворожої земельної кольонізації), бо без основного перечищення наших центрів, внутрішній лад у країні буде постійно загроженим. Отже й у звязку з важною політичною проблемою українізації наших міст, вихід до них сільських резервів є наскрізь позитивним явищем. В цей спосіб, туди вливатиметься свіжа національна стихія, що, культивуючись, надаватиме міським і промисловим осередкам їх властиве обличчя.

Всі повищі міркування економічного, технічно-виробничого й соціяльно-політичного характеру упідставнюють нашу орієнтацію на **трудові — побудовані на принципі приватної, але регульованої в мобільності, власности — селянські господарства міцного середнього типу**[8]). Власне цей тип найбільше сприятиме економічним можливостям українського села в напрямі його праце - й - капітало - інтенсифікації, надійного приміщення капітальних засобів, правильного забезпечення потреб ринку й загального економічного розвитку країни. Ставши для держави надійною базою розвитку національної економіки — він водночас сприятиме стабілізації здорових політичних настроїв селянських мас, перетворюючи їх ув опору внутрішнього устроєвого порядку.

***

Український селянин творить особливо підкреслений тип хліборобського індивідуалізму й приватновласницького успособлення. Ці власне психічні прикмети й є джерелом його відпорности, що виявилася з такою шаленою силою в боротьбі з колективізацією, і змушує большевизм раз-у-раз їти їй на уступки. Доводиться часом стрічатися з заявами, що, мовляв, колективізація вже таки позначила свій вплив на психольогії українського селянства, надломила його індивідуалізм, і повільно стає органічною формою аграрного устрою. Глибока помилка!

---

[8]) **Середнім** — називаємо таке трудове господарство, де хлібороб може повністю використати свою працю й капітальні вклади у виробництво. Середнє господарство характеризується тим, що не тільки забезпечує харчові потреби селянської родини, але й може продукувати на ринок, даючи власникові й певний прибуток у грошевій формі. Цим воно відрізняється від наміру дрібного (споживчого) господарства, яке ледве забезпечує потреби селянської родини, нічого або майже нічого не в силі продукувати на ринок і не має можливости повністю використовувати працеспроможність його власників. **М. С.**

Автори цих скороспілих висновків, очевидно не цілком точно уявляють, **що** представляв із себе **первісний** ідеольогічно-програмовий зміст колєктивізації, і не здають собі справи, **що** з цього первісного змісту залишилося тепер у життєвій практиці сталінських колгоспів... А ця життєва практика вказує, що не колєктивістична доктрина большевизму зломила українське селянство, а навпаки — селянство підпорядкувало собі цю доктрину, яка у вигляді різних декретів про «вічне користування» землею, «приусадібні участки», «зажиточність» і «особисту власність» колгоспників, змушена була улягти непереможній силі селянської психольогії, виробничих звичок і побутових традицій. Опинившись у терористичних кліщах большевицьких експериментаторів, селянство змушене було прийняти зовнішні форми колєктивізації, але водночас відкинуло її **внутрішню суть,** в якій совєтська влада була найбільше зацікавленою. Ця очевидна перемога селянства, змушує владу робити тепер добру міну при злій грі й «оформляти» колгоспне будівництво на засадах, дуже далеких від первісних колєктивістичних принципів. Не улягає сумнівам, що при зміні політичного положення в Україні основна маса селянства зажадає знесення насильницької колєктивізації й привернення приватно-власницьких, індивідуальних форм господарства.

Заперечуючи погляди, що переоцінюють впливи колєктивізації, ми не хочемо одначе впадати в протилежню крайність і твердити, що вона взагалі не залишить слідів на нашому сільському господарстві, або що ці сліди можна буде швидко стерти одним лише адміністративним росчерком пера. В практичному пляні, ця проблєма буде дуже складною до розвязання. Різка, бюрократична ломка виробничих умов, що створилися на селі й раптові устроєві зміни в землекористуванні, загрожуватимуть потрясенням окремих селянських господарств і цілих продукційних комплєксів (колгоспів, совгоспів і тд.). Отже не канцелярсько-адміністративний шабльон**, а вміння елястично застосовуватися до складного комплєксу явищ — водночас твердо направляючи й обєднуючи їх одною ідеєю й системою —** має бути засадою діяльности органів націоналістичної аґрарної реформи.

Переведенню остаточної реформи, повинно попереджати обслідування економічних умов, які залишать по собі окупації, продукційности земельних площ, їх властивостей, придатности до інтенсифікації, відношення хліборобського населення до площ ув окремих районах, і т. д. Земельні норми трудового селянського землеволодіння доведеться індивідуалізувати відповідно до продукційних, ґрунтових, риночних і демольогічних районів держави. До цих підготовчих заходів, необхідно буде в певних організаційних формах притягнути до активної співучасти селянство, скермовуючи його у відповідному духові та завданням націоналістичної аґрарної політики напрямі. Як бачимо — поле діяльности величезне!

Враховуємо одначе й таку можливість, що певний відсоток колєктивізованих господарств, в силу створених уже технічних

і інших обставин, виявить бажання не парцелювати майна й залишатися при колективних формах землекористування й продукції. Яке становище треба бути до цього зайняти? Це питання вимагає окремого висвітлення.

Відкидаючи ідеольогічний, соціяльно-економічний і політичний зміст большевицької колективізації та переносячи питання в чисто технічну й продукційну площину — ствердимо, що деякі колективні форми землекористування й виробництва самі по собі мають і певні позитивні риси, які не бачимо причин негувати ad hoc. Чи не заходить тут суперечність із нашими вищезясованими поглядами на приватне землеволодіння, як на питому форму сільського господарства? Ні — не заходить у найменшій мірі.

Справді — звільнім колгоспи від тої ідейно-політичної концепції, на яких їх будував большевизм; концепції — з її обездуховленим матеріялізмом, божевільним намаганням втиснути економічне життя в уроєні схеми, зо спробами творення «соціялістичної людини» за рахунок знищення її природного єства, нарешті — з її хижацько-експльоататорськими завданнями супроти селянства й бажанням скріпити через примусову колективізацію окупаційний режим; звільнім отже колгоспи від цієї большевицької концепції й заналізуймо — у що вони перетворяться?

Це будуть тільки звичайні **виробничі спілки,** що на підставі **добровільности** й спільности господарських інтересів їх членів обєднуватимуть певні гурти селян і частину їх майна для продукційних цілей. Що змушує думати, що члени таких спілок будуть гіршими вирібниками й громадянами, ніж інші; або що ці спілки себе економічно не виправдають?

Ще раз повторимо те, що говорили вище: в економіці рішає не сама зовнішня форма, а її внутрішній зміст і ті загальні умови, серед яких вона виростає й розвивається. Анархічна й експльоататорська капіталістична демократія витворює (мимо свого «індивідуалізму») в ряді країн серед народніх мас нігілістичні супроти власної держави й деструктивно-колективістичні в народньому господарстві настрої **Тотолітарний і етичний устрій націократичної української держави здатний буде, натомість, скермувати всі без вийнятку виробничі групи суспільства на шлях здорового (індивідуального й колективного) розвитку та поставити їх усіх на службу нації.**

Виходячи з засад свойого світогляду й програми — український націоналізм бореться не з колективними господарствами, як такими, що уявляють із себе не більше, як окрему форму організації виробництва, **а з совєтською колективізацією, як тою системою, що є витвором непримиримо ворожої йому ідейно-політичної концепції большевизму.** Націоналізм відкидає колективізацію, як систему совєтського земельного устрою, що здушує ініціятиву хлібороба, вбиває його особистий господарський інтерес і обертає в закріпощеного батрака «соціялістичного будівництва». Він заперечує економічну рацію колгоспів у

якості «соціялістичних фабрик» на селі, з їх «бригадами», «соцзмаганнями», вимушеним терором «ентузіязмом» і з тою всією спідленою, деформуючою людську особистість, брехнею, що позначає ціле совєтське життя. **Свою ставку він кладе на індивідуальні трудові селянські господарства, як основний тип аґрарного устрою Украіни.** Державний закон уневажнить норми совєтського аґрарного законодавства, а з ним і колєктивізацію, як устроєву сільсько-господарську систему.

Це все одначе зовсім не дає підстав заперечувати можливість існування й певного відсотку колєктивних селянських господарств у тих випадках, де вони виявлять свою життєздатність і відображуватимуть уже оформлений уклад місцевих продукційних відносин. У своєму новому пореформеному вигляді, вони уявлятимуть із себе тільки добровільні кооперативні товариства (виробничі спілки), що зможуть бути корисними в різних галузях сільсько-господарської продукції.

Взагалі треба зазначити, що мимо величезного значення приватного почину в сільському господарстві, його сучасний технічний розвиток не лише дозволяє, але й вимагає в певних ділянках примінення колєктивної співпраці. Це особливо стосується власне індивідуальних трудових господарств. Неспроможність самостійно використовувати всі переваги машинової продукції, вже давно штовхає їх на шлях творення різних кооперативних товариств, що використовують спільний капітал і колєктивну працю учасників. Часи, коли хлібороб міг ізольовано сидіти на своєму хуторі й працювати при помочі примітивних засобів — ті часи давно минули! Насаджуючи приватновласницькі, індивідуальні селянські господарства — націоналізм зовсім не захоплюється ідеалом такого примітивного «гречкосія». Він взагалі далекий від наміру плекати культ колишньої «селянської» Украіни «з перелазом» і гоголівськими калабанями... Іде про те, щоб пристосувати наше селянство до темпів майбутньої національної й економічної розбудови, щоб, зокрема, у новому земельному устрої щасливо сполучити всі конструктивні сторони й індивідуальної, і колєктивної праці та перетворити селянина в модерного, випосаженого після останнього слова техніки, виробника. Це буде можливим при доцільному застосуванні й колєктивних форм праці, і власности (де це потрібне), у вигляді розгалуженої системи кооперативного будівництва. **Большевицька колєктивізація своїм фальшивим і деструктивним змістом вбила здорове кооперування села; націоналістична аґрарна політика відродить його в усій повноті й ширині.**

В цих умовах, ті усуспільнені господарства, що залишаться після реформ, відрізнятимуться від індивідуальних лише тим, що обеднюватимуть у кооперативних спілках частину своєї власности. Очевидно, що й у них індивідуалістичні прикмети психольоґії, побуту й праці будуть у всій повноті збережені там, де вони потрібні й неминучі. Коли наше селянство спромоглося зберегти їх навіть ув умовах большевицької дійсности, то тим більше зуміє воно щасливо сполучити елементи індивідуальні й

колективні під кермою національної держави. Для таких спілок, органи аграрної реформи виділюватимуть відповідні земельні фонди, з узглядненням інтересів індивідуальних господарств даного району.

Саму техніку ліквідації колгоспів (деколективізацію) необхідно буде переводити в певній пляновій послідовності. Треба мати на увазі, що колгоспи вже існують на величезній земельній площі України. Вони є складними господарськими організмами й включають цілий комплекс технічно-продукційних моментів. З цим фактом, як і з певними масовими психольогічними явищами, що виявлятимуться в процесі деколективізації, доведеться рахуватися. Повторюємо — непередумані мироприємства можуть викликати потрясення сільського господарства, спад його продукційности й продовольчі труднощі, як це було в часі большевицької колективізації. Такі явища, ускладнюючи в зовсім невідповідний момент економічне положення країни, загрожуватимуть і підривом авторитету влади в опінії населення. Тому власне деколективізацію треба буде укласти в систему, що узглядянятиме специфічні умови й обставини на місцях і реалізуватиметься паралельно з відновленням і скріпленням індивідуальних господарств.

Треба передбачати також, що в деяких випадках деколективізацію не дасться перевести шляхом механічного розподілу майна. Крім земельних фондів, що порівнюючи легко можуть бути розділені, колгоспне будівництво має й цілий асортимент технічних і механічних середників виробництва. Зрозуміло, що автоматичний розподіл цих середників був би безглуздям. Комбайни чи трактори взагалі неможливо «ділити», а крім цього для окремого селянського двора посідання складної машинерії й не по силах, бо виключає її рентабільне використання. Це приводить до висновку, що частина механізованих середників колгоспного будівництва й після деколективізації залишиться в спільній (колективній) власности сільських громад, що творитимуть відповідні кооперативні (машинові, і т. д.) товариства.

Крім колгоспів, в Україні існують ще й так зв. совгоспи. По суті, це державні капіталістичні підприємства, що кермуються урядниками й використовують найману працю. Це власне й є найбільш клясичний тип сільсько-господарських «соціялістичних фабрик» (по Марксу...). Мимо всіх протекціоністичних заходів совєтської влади, совгоспи не виходять із перманентних «проривів»; в них знаходять своє найкраще відображення бюрократизм і безглуздя совєтської економіки.

Вважаємо, що в тій мірі, як це вимагатиметься економічними інтересами, частину совгоспів буде доцільним переорганізувати на нові націоналізовані господарства, на базі яких розбудовуватимуться потрібні сільсько-господарські установи, досвідні станції, агро-культурні інституції, питомники расової культури й рослин, агрономічні школи, і тд. Землі, живий і мертвий інвентар тих совгоспів, що не ввійдуть у плян націоналізації, призначатимуться до земельного регуляційного фонду, при допомозі яко-

го держава підсилюватиме трудові господарства. Нерухомі й рухомі обєкти, що не надаватимуться до розподілу (будинки, машинові парки, землі спеціяльного призначення і тд) перейдуть у власність кооперативів, сільських громад або інших органів місцевого управління, для різнородних виробничих і культурних цілей.

⁂

Так у загальних рисах представляється нам розвязка проблєм господарської власности. Торкнулися ми їх у цій статті дуже схематично, бажаючи наразі накреслити тільки основні економічні критерії в питаннях власности, і то лише відносно деяких її сфер. Сподіємося одначе, що вже й із цього стає зрозумілою відмінність нашого становища до господарської власности в порівнянні з тим її трактуванням, що характеризує з одного боку демоліберальний капіталізм, а з другого соціялізм.

В нашому розумінні — ті чи інші форми господарської власности є не священним «табу», а насамперед функціями, що покликані реалізувати призначені їм завдання держави й служити найвищим національним інтересам.

В. МАРТИНЕЦЬ.

За творчість і дух експансії

(ЗАМІТКИ ДО ПРОБЛЄМИ ПРОГРАМОВОСТИ)

«Всесвітня історія — це в основі історія великих людей. Вони були провідниками людства, форматорами, зразками й в широкім розумінні творцями всього того, що широкий загал людей успів зробити або досягнути. Все, що бачимо довершеного в світі — це тільки зверхній матеріяльний вислід, практичне досягнення й олицетворення думки, що жила у великих людей, посланих на світ; душа всієї світової історії — по правді — це їхня історія» (Карляйль). І ніде правди діти: чи візьмемо релігійні рухи, чи політичні, чи області культури або економії, всюди рішала думка й воля особистости, всюди проявлялася її ініціятива. Ця правда зокрема маркантно увидатнюється та й ще можемо пересвідчитися про неї таки власними очима в нашій епосі, епосі великих світових катаклізмів і перебудов різних областей життя, національних і соціяльних революцій, переустроїв народів і держав, гігантських змагань ідей, тощо. І хоч бачимо тут нераз справді масові явища, всеж ініціятива одиниць у них вповні очевидна для кожного. До речі, берім кілька перших ліпших прикладів масовости з різних часів — християнізм (Христос), іслям (Магомет), чи італійський фашизм (Мусоліні), московський большевизм (Ленін), визволення чеського народу (Масарик) або відродження турецького (Ататюрк) — а відразу це викликує в нас імена їхніх ініціяторів. І навпаки, коли згадаємо такі імена — тим разом із нашого народу — як напр. Хмельницький, Шевченко, Франко, Петлюра, Коновалець — то в думці нашій ці імена самі собою асоціюються з різними масовими явищами, звязанини з тими особистостями.

Автім справи ці надто знані, щоб над тим довше розводитися. Згадка про це має за ціль тільки пригадати ролю особи та її **ініціятиви** в суспільному житті. Без **почину,** без **полету думки,** без **прояву волі** й без **боротьби** ініціюючої одиниці годі собі уявити щонебудь у суспільному житті. З другого боку, явища масового, суспільного характеру ніколи такими не стали б, коли б за ініціюючими одиницями не послідували інші — десятки, сотки, тисячі й мільйони одиниць, що сприймають активно первісний почин і з свого боку проявляють ініціятиву й волю помогти йому своїми силами — думкою й чином — в здійсненні. Підкреслюємо — **активно,** бо ж не можна вважати напр. християнином людину, яка абсолютно ніде, ніколи й нічим того

свойого християнізму не проявляє, а тим менше таку, якої думка й чин ідуть у розріз із ним, — так само, як не можна вважати націоналістом людину, яка ніде, ніколи й нічим свого націоналізму не проявляє, а тим менше того, хто в своїх зовнішніх проявах розходиться з ним. Із цього висновок, що кожний суспільний рух потребує не тільки почину ініціюючої його одиниці, але й **ініціятивности** в прояві **думки й чину** кожного, і того найменшого його члена. Коли ця думка й чин координовані в одно русло й кермовані ініціюючою одиницею чи групою одиниць, то маємо до діла з організованим суспільним рухом. Отже в інтересі розвитку кожного організованого суспільного руху лежить не тільки належна керма-провід, але й максимальна **активність,** а зокрема **ініціятивність** цьому проводові підпорядкованих усіх його визнавців — мас.

Це не припадкове, що нинішній занепад большевизму в'яжеться з найжорстокішим здушенням волі й ініціятивности якраз його визнавців (отже не його ворогів!), що мають тільки по рабськи й під терором нагана виключно повинуватися волі «найгеніяльнішого атца народоф», себто «слушать і малчать», а коли отворити губу, то тільки й тільки для возданія хвали «найгеніяльнішому»; панує там просто звіринний страх перед проявом ініціятивности, навіть, коли б вона виходила з найкращих намірів, і не менший страх перед відповідальністю, від якої кожний намагається ухилитися. Ось що пише (III.-1938) один із утікачів із Совдепії (комуніст!) про цей «загальний страх перед відповідальністю»: «На місцях ніхто не бажав і не бажає принимати відповідальних рішень. Бояться!.. Після вбивства Туполєва страх перед відповідальністю й проявом ініціятиви проникнув і до военної промисловости. Цей страх перед відповідальністю в самій Москві й привів Сталіна до самодержавя». Знов же один англійський обсерватор (1937) пише: «Що найгірше, то — творчий дух у Росії в кайданах. Ні в одній ділянці науки й мистецтва нема спадкоємців великих людей дореволюційної доби. І не може бути до тої пори, доки жива думка буде змушеною живитися й маскуватися пропаґандою. Здушення всякої критики, а часто й простої життєвої правди для захорони леґенди про совєтську непогрішимість».

Коли таке діється в «найдемократичнішій країні світу», то як же відмінне явище бачимо в італійськім фашизмі, що його вождь проголосив: «Підтримуємо все те, що вивищує, поширює одиницю, що дає їй більшу ширину життя, а поборюватимемо все те, що пригноблює, умертвлює одиницю». І як же відмінне явище від сталінського «раболепства», «подхалімства» й забріханости бачимо також у німецькім націонал-соціялізмі, де все підпорядковане одній волі, але де ця воля є й еманацією, і координацією, і побудником мільйонів воль і не є рівнозначною з убиттям ініціятивности мільйонів членів руху. Різниця наглядна: в большевизмі маємо на одному боці «найгеніяльнішого вождя», а на другому мільйони безвільних рабів, в націонал-соціялізмі маємо одного великого фірера й побіч нього десятки,

сотки, тисячі й сотки тисяч менших фірерів, що всі вони несуть, і то радо несуть, свою долю відповідальности, подібно як вкладають у загальне діло кожний зокрема свою долю ініціятиви. Кожна одиниця віддана тут рухові не тому, що її до того примушують, але передусім із внутрішнього переконання, з почуття самодисципліни та відчуття єдности одиниці з рухом. Бачимо тут воплочення засади, якраз відмінної, ніж у нинішній Совдепії, а яку один із чужинних ідеольогів сформулював так: «Державнотворчою силою може бути одиноко стосування державного будівництва не на злих, а **на добрих інстинктах громадян.** Страх і німий послух не є й не можуть бути підставою державного розвитку. Співпрацювати з державою — це не стояти на позір перед владою, а віддавати свою службу державі на засадах **вільної совісти.** Наказні заборони згори не будують держави. Будує її **вільний труд** вільних громадян». З такого погляду виходячи та й ще на тлі сучасної сатрапії в Совдепії («найдемократичніша країна»!), провідник націонал-соціялізму мав повне право недавно сказати: «Націонал-соціялізм не є диктатурою. Він не тільки мобілізує, але й організує націю». Котрий із двох — большевизм чи націонал-соціялізм — має перед собою будучність, а котрий ні — вгадати не тяжко.

Вільна совість, дух творчости, ініціятивність думки й чину, саможертвенність і **самодисципліна,** а тим самим і **почуття відповідальности перед собою й нацією** — лягли в основу українського організованого націоналізму та їм він завдячує свій дотеперішній розвиток. Твердити щось інше було б нерозумним, коли взяти на увагу не тільки те, що ще перед 10 роками цілий рух обмежувався до небагатьох осіб, які не розпоряджали ні державним апаратом, ні ніякими примусовими засобами, що ними могли б створити оті тисячні націоналістичні фалянги на всіх українських землях і всіх заселеннях української еміґрації, — але й те, що якраз навпаки — проти приналежности до організованого націоналізму стосують примусові засоби вороги, а зокрема на рідних землях перед кожним кандидатом на члена націоналістичної семї стає марево підвалу ГПУ, шибениці чи в найкращому випадку довголітньої тюрми. Коли це підносимо, то тільки тому, щоб підкреслити й взагалі звернути увагу на силу основ, на яких досі стояв і розвивався наш рух, а заразом висунути твердження, що **тільки на цих основах** можливий його дальніший успішний розвиток. А з цього висновок: все, що суперечитиме тим основам, буде заразом стримувати розвиток руху, отже буде шкідливим для нього. Все, що обмежуватиме, усуватиме, чи звертатиметься проти духа творчости, ініціятивности, вільної совісти, почуття відповідальности перед собою й нацією та самодисципліни — підриватиме наш рух в основі й тому в імя розвитку руху повинно бути само ліквідоване в коріні спільними нашими зусиллями.

Це не є уявною небезпекою! Кожний суспільний рух, хай він буде релігійний чи політичний — з такою небезпекою стрічається. Можна навіть вважати закономірним, що в певній стадії

розвитку руху зявляються консервативні, здержуючі тенденції, тенденції забезпечити й обмежитися на дотеперішніх здобутках, при чому підложжям їх є страх перед ризиком поширення-експансії. Цей страх викликаний будь зовнішніми причинами — небезпеками й труднощами, що стають впоперек дороги, будь внутрішніми — приходом до проводу нових людей із іншими прикметами, а передусім іншою, не-імперіялістичною, психікою, ніж у піонірів руху. Ці тенденції мають різний прояв, а зокрема проявляються в окопуванні руху «на твердих позиціях», окупованні валами догм і догматизованих приписів. Хоч ці тенденції виходять із добра рухові, всеж у висліді приносять йому шкоду, бо їх вислідом є або закостеніння руху або сектантство й розвал. Вистачить вказати, що вседогматизуючі тенденції лягли в підставу повстання сект і розподілу одної християнської церкви, а часи середньовіччя з релігійними війнами й взаємним вирізуванням визнавців одної й тої ж релігії прореречисто доводять, до чого приводить стан, коли **другорядне бере верх над головним, засіб над ціллю, форма над ідеєю.** Якраз протилежний приклад дає нам та сама Христова церква в добі свого росту й експансії. Не припадковим є також факт, що зовсім не експансивною релігією та й ще виключно обмеженою до одного народу — є юдаїзм, що здогматизував усе, почавши від найвищих божеських законів аж до найменших дрібниць щоденного побуту, як напр. яке мясо їсти, як його приправляти, в яких горшках варити, тощо. Талмудизм став вже синонімом ідейної закостенілости та дрібничкової догматичности.

Та берім приклад із сучасних часів і з політичної области. Нинішній большевизм не все таким був, як його сьогодні бачимо. Большевизм Леніна, большевизм розросту й імперіялізму (дарма, що опертий на люмпенпролетаріяті та й ще в умовах повної анархії й в обличчі збройного наступу на нього з різних боків та ворожости до нього цілого світа) це не — закостенілий, прогнилий большевизм Сталіна (дарма, що опертий на мільйоновій армії, в мирних відносинах і сприятливім міжнароднім положенні). Коли б большевизм під кермою Леніна був навіяним таким духом і мав такий характер, що нинішній сталінський, то він узагалі не прийшов би до голосу. Те, що він здобув владу й став світовою небезпекою, факт знаменний і зовсім не припадковий. Так само, як знаменним є факт, що для Леніна, за вийнятком одної догми «вся власть советам!», не було ніякої іншої непорушної догми, включено аж до комунізму. Бо хто одного дня проголошував воєнний комунізм, а другого заводив НЕП, себто поворот до капіталізму; хто одного дня проголошував бездержавність соціялізму, а другого творив таку централістичну державу, якої світ не бачив; хто одного дня проголошував свободу й братерство, а другого заводив невидану тиранію й різню; хто одного дня проголошував мир і знесення армій, а другого творив армію, що мала затопити цілий світ у крові; хто одного дня проголошував «свобода народів вплоть до атделенія», а другого йшов на підбій?! Скіль-

ки то комедій виправляв він, щоб захопити владу в Україні: раз війна, раз мир, то переговори, то творення «радянського уряду», і знов війна, і «самостійна» совєтська Україна, і «українізація» тощо. І всі ці скоки, вся ця «безпрограмовість», вся ця «безпринципність», вся ця «безпляновість» була — як це не дивно — і програмова, і принципова, і плянова, бо була підпорядкованою одинокій догмі: «Вся власть совєтам». Та що найважніше: була успішною.

Як же протилежний своїм духом большевизм від смерти Леніна, зійшовши з «безпринципности» ленінізму до — догматичної «генеральної лінії» Сталіна. Все тут тепер іде... по плянах: і виріб літаків, і виріб підштанців та самоварів, і «самокритика» (самообпльовування), і партійні «чистки», і розстріли, і наповнювання тюрем та Соловок. А кожна дурниця, сказана «вождем народів», стає догмою. Самі пляни й самі догми, а разом із тим регрес — від клича світової революції до тези «соціялізм в одній державі», далі почерез «державний капіталізм» до безідейного, безперспективного, бездушного та постійно відбиваючого наступ внутрішніх ворогів і в смертельнім жаху перед наступом зовнішніх ворогів — режиму особи, названого сталінізмом.

Інший приклад бачимо в італійськім фашизмі. Ще в 1914. р. Мусоліні, вже виключений із соціялістичної партії, заявляє, що йому ніхто не може «заборонити мою соціялістичну віру й перешкодити працювати для перемоги соціялізму й революції». В початках фашистівської діяльности Мусоліні заявляв себе безрелігійним і республиканцем, а сам фашизм називав «рухом, а ніякою партією», при чому рух вагався між республиканізмом і монархізмом, між соціялізмом і індивідуалізмом, між атеїзмом і релігійністю. В 1919. р. на першім зїзді фашистів ухвалено передачу фабрик і заводів до рук працюючих, відступлення державних підприємств робітничим союзам, а в 1920. р. фашисти кермували виступами селян проти поміщицьких маєтків. Як далеко від цих позицій є нинішній фашизм із італійською імперією й з своїми ідеями (примат нації, корпоративізму, і т. п.), що стали взором для націоналізмів народів цілого світа! І чи можливий був би нинішній стан, стан із дальнішою тенденцією до розросту й поширення впливів, коли б фашизм був у початках свойого існування надав характеру непорушних догм усім третьорядним і десяторядним програмовим і тактичним кличам і тезам та засклепився в них, глухий і сліпий на довколішнє життя?!

З повищих прикладів висновок такий: як із одного боку суспільно-політичний рух не сміє нехтувати справою свойого зросту, а тим самим справою мети й плянів та засобів діяльности, себто програми й тактики, які з тим розростом звязані, і то тимбільше, коли стоїть перед ним реалізація державного ідеалу, — так із другого боку, спираючись на твердім світогляді й світовідчуванні та приймаючи як непорушну догму свій найвищий ідеал і метове заложення, не сміє подібного характеру

непорушних догм надавати цілій своїй програмі, а тим менше її друго-, третьо- чи десяторядним тезам, не говорячи вже про неприпустимість догматизування тактики.

Вертаючи до українського націоналізму ствердимо, що в нас можна завважити, і то рівночасно, дві протилежні тенденції, які у випадку посилення могли б шкідливо відбитися на дальшому його розвитку: з одного боку це бажання нехтувати програмовими справами, а з другого — бажання догматизувати програму й тактику, що їх досі вироблено.

На першу справу звернув був щойно увагу **інж. Сціборський** («До питань програмовости», альманах «В Авангарді», 1938.), виказуючи невластивість такого поступування: «Треба ствердити, що частина наших провідних кадрів ще не цілком здає собі справу, наскільки важною для націоналізму є програмова окресленість. Коли в початках розвитку нашого руху, його тодішня еліта виявляла до програмових питань певний індеферентизм із причин свого поглинення в сферах чистої чи абстрактної ідеольогії, то тепер цей індеферентизм деяких представників націоналістичного активу є наслідком їх нахилу до емпіризму й популярних загальників... Перед нами стоять дуже тяжкі завдання! Щоб бути здатними їх здійснити — треба вже тепер пильно вивчати всю сукупність, звязаних із Україною, суспільних проблєм, мати на їх ґенезу ясний погляд і знати шляхи їх розрішення. Цим вимогам і має служити програма. Як платформа чину й його теоретичний дороговказ — програма для нашого руху необхідна. Без неї націоналізм був би **лише вірою, емоцією, але не провідним політичним рухом,** що має поширювати свої впливи не тільки в сферах духовости нації, але й в усіх ділянках її матеріяльного (державного, соціяльного, економічного і т. д.) існування, та що ставить перед собою широкі визвольні й суспільно-реформаторські завдання».

Зовсім слушно. Український організований націоналізм вступає в 10-ліття свойого існування. За цей час ми не тільки наслухалися й наговорилися доволі про націю, ідеалізм, власні сили, інстинкт, волюнтаризм, провідну меншість, експансію, імперіялізм й інші складові націоналістичного **світогляду,** але це стало вже для нас «короткими споденьками», з яких разом із нами виріс увесь наш рух. Хто буде твердити, що український організований націоналізм находиться в тих же пеленках, що перед 10-ти роками?! А коли ніхто такий не знайдеться, то чи оправдані тенденції завивати ввесь наш рух у ці самі дитячі пеленки й не випускати його поза початкову ідеольогічно-пропаґандивну стадію?!

Вже перед кількома роками підносилися між нами голоси **(інж. Андрієвський):** «Для успіху в житті одних гарних ідей не досить; ідеольогія є річчю необхідною й важною як дріжджі, але останні не багато важні без борошна-політики, що є **пляном** організації життя. У нас була чинність відрухова, горіння, пропаґанда гасел. Міжтим без реалізації, себто без політизації цих останніх, життя лишається облогом. До того без політики

не може бути доцільної тактики; те що вважатимемо тактикою, буде або розбиванням голів об мур, або спекуляцією на настроях. Одних гасел і віри, одних слів і настроїв не вистачить, щоб перевернути перешкоди, які випливають із укладу внутрішніх і міжнародніх сил».

Автім, говоримо постійно про недалекий зрив, про українську самостійну й соборну державу, про провідну ролю в цьому зриві й в цій же державі українського націоналізму. Говоримо всі без різниці. Гаразд! Але чи сторонники «безпрограмовости» хочуть, щоб проти нас посипались колись такі закиди, як недавно сипались на соціялістів, що опинились при кермі української держави: «Кожний із них міг точно подати, чому для робітництва потрібні 8 год. праці, але як практично перевести цю реформу, щоб не потерпіла видатність продукції — не знав ніхто. Що вся земля мусить відійти до «народа» — знали, але як зробити, щоб не пішла ціла земельна господарка й повязаний із нею промисл, не мали найменшого поняття. Знали, що буржуазна фінансова система збудована на визиску працюючих мас, але як видумати таку нову систему, щоб не ахнули ані спеціялісти, ані ляїки — цього ані один «товариш міністер» не знав. Всі знали, що, де, коли й як треба руйнувати, але нікому не був ясний проєкт будови».

Без отого «ясного проєкту будови», себто програми, що давала б відповідь на важні проблеми суспільного життя, ризикуємо опинитися в такому самому становищі ми. В огні війни й революції буде запізно думати над «ясним проєктом будови». Чи, може, будемо тоді живцем переносити на українську землю державну програму — італійського фашизму чи німецького націонал-соціялізму?! Не поможе ні фашизм, ні націонал-соціялізм.

Говоримо про недалекий зрив і українську державу, а запитайте: а які границі матиме ця держава? Етнографічні? (Себто знову відрікання від Криму?). А коли ні, то які? Скажете: такі, які завоює український меч? Гаразд, лише знов питання: а які він має завоювати? Далі, в цій же державі (вже без огляду на границі) повинен таки зараз, від першого дня, хтось правити. Хто? Як? Чи знову будемо творити «стихійно» — з уряди, з армії, з орієнтації, а до того всякі державні устрої з президентами, гетьманами, директоріею, диктатурою й головними отаманами?! А що ж із соціяльним устроєм, фінансовою системою, земельною справою, церковною та іншими, що їх таки треба буде перебрати в руки, вирішувати й кермувати від першого дня? Рішення не впаде нам з неба: рішення треба нам самим підготовляти заздалегідь. Тоді дуже мало поможуть нам проповіді про імперіялізм, волюнтаризм, тощо. Отже треба розробленого й обґрунтованого пляну-програми, яку українські націоналісти матимуть завдання реалізувати в будучім зриві. Тому всякі тенденції проти програмовости націоналістичного руху є неоправданими, а заступлювання всього світоглядовими тезами вповні невмістним.

Автім можна скваліфікувати це ще інакше, як це зробив **Е. Ляхович** («Націоналіст», 1. ХП. 1937. «Уникаймо демагогії»): «Візьмім один приклад: Політичний провідник на якомусь вічу говорить: «Ми здобудемо своїй нації волю кровю й залізом. Годі числити на поміч чужих народів. Ми мусимо числити виключно на власні сили. А власна сила міститься в духовому наставленні, у світовідчуванні мас. Коли маси наставлені бойово, коли вірять у свої ідеали до тої міри, що готові за них віддати життя — то їх не здавить ніяка сила. При першій нагоді вони скинуть гнобителя, створять свою власну державу». Ці слова, висказані на публичнім вічу мають глибокий і розумний зміст і вони не є демагогічними. Але уявім собі таку ситуацію: зійшовся штаб провідників якоїсь організації, партії чи руху. Кожний із них має в руках звіт із свойого округа. Новини трохи радісні, трохи сумні. Кожний із них має перед собою вязку питань, на яку мусить дістати конкретну відповідь. Деякі знають, як дану справу розвязувати, а деякі не знають. Їх шарпають в душі сумніви. Вони нетерпеливо вичікують свойого найвищого провідника, щоб він розказав їм, як саме з кожною справою поступати. І ось прийшов цей провідник і ставши перед ними сказав: «Ми здобудемо своїй нації волю кровю й залізом. Годі числити на поміч чужих народів. Ми мусимо числити виключно на власні сили. А власна сила міститься в духовому наставленні, в світовідчуванні мас»... і т. д. Себто буде слово в слово повторяти те, що сказано на прилюднім вічу. В останньому випадку вони розходилися цілком із своїм властивим завданням. Бо всі ці зібрані провідники вже давно знали, якими методами ми виборемо волю свому народові й їм в цьому випадку не треба було того повторяти. В даному випадку вони хотіли від свойого провідника точних пояснень і інструкцій, що робити, як конкретно розвязувати питання «крови й заліза»? В чому це «залізо» заключається, де його дістати, кому дати в руки? Також хотіли б конкретно знати, в чому заключається те «світовідчування» та як його наставляти серед мас? Що означає засада «власних сил»? Чи це означає, що їх нарід не мусить числитися з іншими народами та не потребує рахувати на їх поміч? Коли так, то чи треба вести закордонну політику? На ці всі питання відповідальний провідник повинен уміти відповісти. Коли ж він цього не робить, коли він відповідає загальниковими фразами, то ці фрази, хоч попередньо могли мати глибокий зміст — в даній ситуації стають демагогічними. Нам нині потрібно конкретних річей, бо час тільки теоретичного мріяння про свою державу вже минув. Тепер ми є на передодні конкретної будови своєї держави. Тому ми мусимо орудувати конкретними поняттями, а не загальниковими фразами».

Міжтим оці «конкретні поняття», необхідні й передумовляючі дальніший розвиток і всесторонню, зокрема політичну чинність українського націоналізму, може дати нам тільки розроблена програма. Треба зазначити тут, що український організований націоналізм уже в початках свойого існування висту-

пив із своєю програмою. Однак і розвиток націоналізму, і його вростання в ґрунт та нові можливості, які перед ним **отвираються**, вимагають дальнішої розрібки й доповнення її, щоб не тільки події нас не заскочили непідготованими, але щоб ми самі могли впливати на події в залежності від завдань, які перед собою поставимо. Зовсім слушно пише **Я. Оршан** («Де стоїмо», 1938.): «Наша ідеольогія, світогляд розбудовані на зараз доволі добре. Так само програму маємо. Отже маємо основні вихідні заложення й метові назначення нашого руху та основні шляхи їх реалізації. Сьогодні в цій площині треба не готових подрібних рецептів на майбутнє, а ще деякої **розбудови цих заложень і назначень.** Мусимо тепер класти головну увагу на **плян діяння, плян боротьби.** Дивімся на кожну постанову нашої програми й наш образ українського майбутнього під кутом: які висновки вже на тепер, на сьогодні, для кожного з нас треба витягати з цих правд і перспектив майбутнього... Маючи перед собою напрямні політики Проводу, здетайлізуймо їх у нашій реалізації».

Отже не ходить про мрії, фантазії й візії майбутнього; не ходить також про готові, подрібні рецепти на майбутнє, а ходить про **суцільний плян на сьогодні й на завтра,** що вказував би, що маємо діяти сьогодні й що матимемо діяти завтра. Суцільний тому, бо те, що маємо сьогодні робити, залежить від того, які завдання маємо сповнити в майбутньому, і навпаки: сповнення завдань майбутнього залежить від сьогоднішньої нашої діяльности. Програму мав і має німецький націонал-соціялізм; програму, хоч і відмінного характеру, мав італійський фашизм дарма, що вироблював її в ході подій і що міняв її з своїм ростом і розвитком подій. Тому не стримувати, але закликати треба всіх, що спроможний віддати свою долю в загальну програмову працю, і таку працю уможливлювати.

Це тимбільше, що з другого боку деякі дотеперішні наші програмові тези вимагають змін чи коректив. Життя, а ми разом із ним, ідемо вперед і зовсім не дивно, коли на місце неодного, що видавалося нам ще не так давно стійким, можемо дати сьогодні ліпше рішення. Так напр. підносяться зовсім оправдані заміти проти тези про розділ церкви від держави, невідповідного ставлення в питанні страйків і льокавтів, невистачаючої окреслености українського націоналізму в питанні державного устрою, далі про подрібне розроблення пляну боротьби, розроблення зовнішньо-політичних проблєм, соціяльних, тощо.

Якраз ця наглядна потреба й доповнення, і корегування дотеперішньої програми українського організованого націоналізму вказує на не меншу неоправданість другої, протилежної, тенденції, що заключається в бажанні здогматизувати дотеперішню програму, а то й убгати в непорушні догми нашу тактику. Тенденція ця куди більш небезпечна від першої, бо коли перша вправді стримує розвиток, але не замикає перед рухом перспектив, друга загрожує закостенінням цілого руху й вихолощенням його з творчого духу. При перемозі цієї тенденції інак-

ше й не могло б бути, бо тоді вільно було б повторяти тільки те, що вже сказано в заранні націоналістичного руху й що відповідало цій початковій стадії. Кожна нова думка, яка виходила б поза закреслене коло отих в заранні сказаних і здогматизованих тез, мусіла б бути пятнованою як єресь. Міжтим це було б рівнозначне з застоєм тому, що старі думки пенетрували б старі ситуації. Можна б собі уявити, що сталося б із італійським фашизмом, коли б він був здогматизував усі свої початкові позиції, оті кличі про передачу фабрик, заводів і державних підприємств у руки робітничих союзів, та інші подібні, які вже перейшли до історії фашизму й на тлі сьогоднішнього стану фашизму являються анахронізмом.

Не ходить про це, щоб заводити повну адогматичність, так би мовити перманентну змінливість ідей, програми й тактики. Ні! І ще раз ні! Суспільно-політичний рух мусить опиратися на догмах, але це дотичить світогляду-ідеольогії та головної мети, але не всіх без вийнятку програмових тез і тактики, і то не дивлячись на те, що ці програмові тези й тактика в данім моменті одиноко оправдані й необхідні. Цю справу так зясовує **інж. Сціборський** (там же): «Зміст програми та її окремих постулятів обумовляється в нього (націоналізму) насамперед їх доцільністю, життєвою своєчасністю й пристосованістю до національних потреб; він не вагається їх корегувати чи міняти, коли це диктується загальними інтересами нації. Такий елястичний підхід націоналізму у визначенні програмових постулятів не тільки не утруднює йому творення самої програми, але робить її чулою, пристосованою до життя й органічно звязаною з внутрішньою суттю нашої ідеольогії. Проте існує межа для цієї елястичности. Вона кінчається там, де зміст програми служить прямим засобом здійснення в житті самої ідеольогії. В боротьбі за реалізацію цих своїх основних суспільних і політичних ідеалів — націоналістична програма імперативна й непримирима».

Що більше, програма — навіть коли вона вимагає змін — так довго залишається непорушною, доки не буде змінена належним тілом. Однак непорушність часова, це не непорушність вічна. Автім, непорушність програми передумовляє — постійну нездійснимість програми (бо коли програма здійснена частинно чи в цілості, то що далі? Не доповняти її? Не творити нову?), а догматизована тактика передумовляє — незмінність положення (бо коли зміниться положення, то що далі? Не міняти тактики?), а обі вони передумовляють застій, бо кожний розвиток (себто здійснення програми, зміна положення) вдаряють в їх непорушність. І навпаки: коли хто хоче стримувати розвиток суспільно-політичного руху, хай догматизує його програму, а ще ліпше тактику. Тоді будемо мати таке видовище, як у Совдепії, де карикатурно здогматизована марксівська теза «боротьби кляс» доводить до масового винищування «льокаїв буржуазії» і «капіталістичних псів» з-поміж... большевицької голівки.

До речі: подібні небезпечні тенденції криє в собі догмати-

зування нашої тактичної тези «двоподілу фронту» (націоналістичного й опортуністичного): сама в собі оправдана й потрібна, передусім у початках націоналізму для скоршого й легшого згуртування націоналістичних сил, щоб їх кинути до **опанування цілої української дійсности** та **«перебрання в свої руки керми українського національно-політичного життя»** (з відозви «Першої Конференції Українських Націоналістів» в 1927. р.), зовсім розминається з своєю **експансивною** ціллю й доводить до зовсім протилежних ефектів при намаганні перемінити її з тактичного **засобу** в непорушне табу, себто в **самоціль.** Якраз таким тенденціям треба приписати факт, що ми напр. на ЗУЗ через довший час не тільки не могли вийти поза студентське середовище, але й в цьому середовищі зачали тратити здобуті на початку нашого росту впливи. Можна б навести багато драстичних фактів, які — на щастя — вже перейшли до історії. Тому обмежимося до ствердження: послідовне й казуїстичне применення отої здогматизованої й переміненої в непорушне «табу» тези про «двоподіл фронту» мусіло б кінець кінців довести до вихолощення нашого руху з духа експансії та навіть до повного розвалу націоналістичного табору так, що вкінці залишився б хіба один останній «справжній» націоналіст (який передостаннього викинув би за «опортунізм»), себто бачили б ми щось подібне як у Совдепії, де у висліді «боротьби кляс» залишився тільки один одинокий «правдивий» большевик — Сталін. На тлі такої тенденції проповіді імперіялізму української нації мусять видаватися пустою фразеольогією. Носіями ідеї та чину зовнішнього імперіялізму можуть бути ті, що зуміють справитися з проблемою внутрішнього імперіялізму.

Якраз протилежне примінення давали тезі про «двоподіл фронту» ті, що розуміли її як тактичний засіб для росту й поширення українського організованого націоналізму та й ще в час, безпосередньо перед повстанням теперішньої націоналістичної організації, коли то ціле наше політичне життя находилося **монопольно** в руках партійництва: ціллю «відмежування українського націоналізму від усіх існуючих політичних груп, партій і центрів є... створити організовану силу й повільним розростом, творчою працею, **захоплювати** всі ділянки українського суспільного життя» (**«Розбудова Нації», VI. 1928),** при чому завданням націоналістичної організації (ще навіть перед її заснованням) надавали **творчого** й **експансивного** характеру: «Максимальна творчість кожного члена це умова творчости організації. Націоналістична організація має посередництвом своїх членів **вдертися в усі ділянки національного життя,** в усі його закамарки, в усі установи, товариства, гурти, в кожне місто й село, в кожну родину. Націоналістична організація власне має перевести мобілізацію найвідповідніших національних робітників, творити дальші кадри й дати точний плян праці. Це не значить, що найдрібніша справа мусить бути заініційованою проводом організації; навпаки кожний член має виказати як найбільшу ініціятиву, має відповідати за свої вчинки. Організація дає

головні напрямки, вносить корективи й координує збірну думку й чин в одне русло. Не так колективна чинність організації, як індивідуальна творчість поодинокого члена повинна бути засадою націоналістичної організації. Не так поширення організаційних рамок, як максимальний прояв творчости повинен бути її принципом. Члени націоналістичної організації мають передусім повнити функцію закваски, товчку для національної творчости. Тільки такою дорогою може йти націоналістична організація до перебрання проводу над політичним життям і до відкриття нової сторінки історії української нації». (НД, 1927).

Отже ціллю є — один націоналістичний фронт, і для її реалізації можуть бути вживані різні засоби, які можуть мінятися. Коли вже щось треба догматизувати, то цю ціль, а не засоби для її здійснення.

Від часу, коли були сказані щойно цитовані слова, минуло 10 років. Наш рух пішов милевими кроками вперед у реалізації повищих завдань. Український організований націоналізм закріпився в усіх місцях заселення українського народу й у всіх шарах суспільности; він розпоряджає численними кадрами різного віку й стану, від юнаків до сивоволосих людей, від робітників до професорів університетів. Його ідеольогія стає владною, а що більше підшиваються під ню й привласнюють імення «націоналіст» навіть найзапекліші наші противники. Впливи українського націоналізму позначуються на всіх ділянках нашого життя включно до літератури, науки й всіх родів мистецтва. Український організований націоналізм набирає щораз більше ваги як чинник на зовнішньо-політичнім полі й з ним, як із рішаючим фактором у майбутніх подіях на Сході Европи рахуються без вийнятку всі — приятелі й вороги. Питома вага українського організованого націоналізму вже не така, як це було перед 10 роками, коли перші наші починки стрічали сміхом. Змінилися обставини праці, витворилася нова ситуація, ніж перед 10-ти роками. Якраз такий стан накладає на нас чергові обовязки, кличе до дальнішої творчости, до дальнішої починовости думки й чину, а вкінці заставляє переглянути й евент. доповнити чи змінити дотеперішні наші програмові й тактичні тези. А з другого боку треба ствердити, що рух наш ще надто молодий й не тільки не сповнив усіх поставлених перед собою завдань, але не дійшов ще до першої й головної мети — української держави. Отже на всякий випадок завчасно принимати нам консервативні тенденції й перемінятися в замкнену секту, що спочила б на дотеперішніх лаврах, сліпа й глуха на довколішне життя, тимбільше, що й по досягненні нашої мети український націоналізм не збирається закінчити свою діяльність, а зачати другий етап творчої праці, праці державної.

Тому хай між нами живе дух творчости — а не закостенілих догм; хай розвивається полет думки й ініціятивність чину — а не вішення в повітрі чи товчення води в ступі; хай має місце вільна совість і почуття відповідальности — а не шаблон накиненого послуху; і хай живе не сектантство, а дух експансії.!

МИХАЙЛО ПОДОЛЯК.

Суспільний зміст націоналізму

Суспільне життя в нас уявляли механічно розложеним на цілий ряд окремих «секторів»: органічний, революційний, економічний, соціяльний, культурний, політичний, ідеольогічний, тощо. Подібне секціонування національного життя та спроби звести його до спільної синтези, кінчилися його дуалістичним розподілом між двома площинами: революційною (ідеальною), проти «органічної» (економічно-суспільної, чи матеріяльної). Доменою націоналізму мала бути перша площина — ідеальна (революційна); другу ж площину — матеріяльну (економічно-суспільну) залишали ми в теоретичнім ставленні справи опортуністичному таборові. Підхід цей засадничо неправильний і нереальний, і, на щастя, вже перейдений розвитком націоналістичного руху. Історично — він був неминучим, коли мати на увазі конкретні умовини оформлення й кристалізації українського націоналізму; його еволюцію, від голошення націоналістичних істин ідеольогічним гуртом молоді, до «усуспільнення» націоналізму та його вкорінення в самі основи громадського життя.

Тимчасом, суспільне життя одноціле й неподільне, і механічно розбивати його на ряд секторів неможливо. Бо всі поодинокі згадані сектори уявляють із себе тільки різні аспекти многогранного суспільного життя, що в своїй найвищій синтезі зводиться до єдности життя нації ,а ще дальше — до тотальности національної держави. Саме в цьому й **суть** всеобіймаючости, тотальности українського націоналізму, що своїм діянням захоплює він усі ділянки життя, нічого з них не виключаючи. Ми далекі від того, щоб заперечувати многогранність суспільного життя та зводити його до аморфної цілости. Заперечувати існування поодиноких суспільних ділянок, означало б бути сліпим на безпосередню наглядність фактів. Хочемо тільки підкреслити, що перехід від одної до другої ділянки (наприклад, від суспільної до економічної) є таким постепенним і невловимим, що внеможливлює їх різке відмежовування. Звичайно одні й ті самі явища (наприклад праця) належать рівночасно до двох різних ділянок (в даному випадкові до суспільної й економічної), в залежності від точки досліду чи спостереження.

Ділянка, якою займаємося в цій статті — це суспільна (соціяльна) ділянка. Довгі десятиліття вважалася вона монополем соціялістичного руху й звязувано її з клясовою боротьбою

працюючих суспільних низів проти економічного визиску та політичного упослідження. Як рефлекс цієї боротьби — соціяльна політика й законодавство держави були звернені на охорону праці, прав і мінімума матеріяльних та культурних потреб працюючих мас. У вужчому значенні, термін «соціяльний» означає те саме й сьогодні. Але є ще ширше значення соціяльного моменту. Крім робітництва та селянства, існують ще інші соціяльні групи (як політики, організатори, керівники, спеціялісти, урядники, вільні професіоналісти, культурні працівники, підприємці, економічні посередники, тощо) які своїм вкладом доповнюють і завершують соціяльну структуру громадського життя. І тому, в своїому ширшому значенні, «суспільний момент» — це синонім громадського моменту й відноситься взагалі до життя суспільности (громадянства).

Є ще одна ділянка, яка своїм змістом наближена до суспільної, а саме — політика (стереотипна дефініція політики: це мистецтво й наука володіння). Конкретний зміст суспільної й політичної ділянок один і той самий. В першій і в другій, він виповнений комплексом взаємовідносин людей, повязаних у цілий ряд більших чи меньших органічних клітин та угруповань. Різниця тільки ось в чому. Коли говоримо про політичний момент, то беремо під увагу діяння серед громадянства провідної групи, в його найрізнородніших виявах влади, організування, кермування, відповідного скеровування поодиноких галузей суспільного життя; натомість у соціяльнім моменті видвигаємо — сказати б — органічний і спонтанний розвиток громадських формацій із низу. Різниця заходить отже тільки в точках бачення й у площинах діючої сили: в політичної площині — це провід, що організує, кермує, творить і надає зміст суспільному життю; в соціяльній — це виринає, виростає й формується спонтанно (найкращий приклад дає родина та інші кровні звязки). В життевій конкретности, ці два моменти йдуть паралєльно. Немає політичної акції, яка б не ділала на певному, вже сформованому та виростаючому органічно з низу, суспільнім підложжі. І навпаки, кожна суспільна формація, навіть найбільш примітивна, вимагає моменту влади, бо без проводу її формування й розвій неможливі. Тільки потреба стислого термінольогічного окреслення каже нам відділяти момент політичний від соціяльного, творячи з них льогічні абстрактні поняття.

Подібно з відношенням економічної ділянки до соціяльної. Остання своїм засягом обіймає першу, хоч докладно відмежувати їх від себе неможливо — так тісно вони повязані між собою в житті. На це вказує сама назва: політична (соціяльна) економія. Вже такий важний та істотний для суспільного життя момент праці (без неї неможливо собі навіть уявити ніякого суспільного звязку) є одним із найважніших факторів економічного існування. Правда, в ділянку економіки входить тільки праця, скермована на придбання матеріяльних багатств, тоді як у суспільному житті бачимо теж працю, звернену (з матеріяльної точки погляду), до цілей недохідних. Піклування матери коло

немовляти, посвята вченого для жадоби знання, економічно непродуктивна творчість голодного мистця з божої ласки, порив патріота і тд. — будучи теж працею, виходять своїм змістом поза рямці «наукової економії». Але, в свою чергу, тільки придбані працею суспільности економічні багацтва — творять матеріяльну силу суспільного устрою. Все це вказує на тісну повязаність моменту соціяльного з економічним. Націоналістична концепція професійного представництва суспільних груп у законодатних органах, тісно обєднює економічний момент із соціяльним і політичним.

II

Демоліберальна держава заявила своє незаінтересування економічною чинністю суспільних груп. Її правна структура й політична діяльність були скермовані на забезпечення свободи економічної діяльности одиниці. В наслідках, вона стала знаряддям капіталістів для їх приватних і часто протинаціональних інтересів; для визиску правно свобідного, але голодного пролетаріяту, який у свою чергу звернувся проти демоліберальної держави та став знаряддям антинаціональної соціялістичної демагогії. В цьому власне й полягає криза демолібералізму, в її соціяльно-політичному аспекті. Знову марксизм ставить економіку, як основу суспільного життя; для нього економічний первень не частина й функція, але самий зміст суспільности.

На зміну цим двом протинаціональним концепціям, що так тісно звязані між собою матеріялістичним розумінням життя, приходить сучасний революційний, тоталітарний і авторитарний націоналізм. Він ув основу ставить націю, як найвищу ідеальну й реальну вартість і національні інтереси (між ними й економічні) вище інтересів поодиноких суспільних груп і людей; віддає національній (складом і внутрішнім змістом) державі функцію скеровування й нормування економічного життя громадянства (т. зв. плянова економічна політика) та регулювання відносин між капіталом і працею, признаючи робітництву — як рівнорядному чинникові національної продукції — належні йому права й матеріяльне забезпечення. На місце матеріяльного зиску, як головного стимулу господарської діяльности в умовах демолібералізму, націоналізм видвигає працю (в її моральній вартості місії людини), як основний двигун економіки.

Націонал-соціялізм і фашизм своїм повстанням і боротьбою за владу тісно звязані з економічно-соціяльними ділянками. Фашистівська акція перед маршом на Рим часто прибирала форму боїв між фашистівськими й комуністичними робітниками за фабрики та за працю в них. Повстання й розвиток українського націоналізму має відмінний характер. Перші націоналістичні гурти (ідеольогічного й боєвого, а не соціяльного характеру) звернулися проти матеріялістичного й драгоманівського світогляду як духової причини національного маразму останніх десятиліть і занепаду волі нації до панування. З перших років свойого існування, наш рух не виступав на суспільній арені як внутрішній чинник, що має надати не тільки інший зміст праці,

але й конкретно опанувати її варстати. Зложилося на це багато причин: окупаційний режим, боротьба за національну незалежність (моменти — неіснуючі для націонал-соціялізму й фашизму), конспіративні умовини націоналістичної акції, суспільно - економічний недорозвиток українського — своїм соціяльним складом переважно селянського, при чужонаціональнім складі міських і промислових центрів — громадянства, здеклясованість інтеліґенції, її особлива духова структура та незрозуміння значення промислу в житті нації і т. д.

Історичний момент повстання українського орґанізованого націоналізму рішуче виправдує його, в першу чергу ідеольоґічну, спрямованість на духове переродження нації. Анґажуючись у практичну соціяльну політику ,він міг би тоді розгубитися, політично зопортунізуватися й затратити всю ударність та непримиримість своєї ідеї. Саме завдяки своїй безкомпромісовості, ідеалізмові й офірованим для справи жертвам — націоналізм видержав політичний натиск «економічного» комунізму та переміг його ідеольоґічно. Соціяльна структура й окупаційно-кольоніяльне положення громадянства пояснює факт, чому український націоналізм тільки постепенно вкорінявся в суспільний ґрунт та набирав соціяльного змісту впарі з політичним дозріванням націоналістичного активу й з суспільним розвитком цілого громадянства.

Вся націоналістична акція перших років мала за ціль внутрішньо переродити й психольоґічно потрясти українське громадянство шляхом пропаґандивно-маніфестаційних актів політичної й боевої натури, звертаючи його найкращі співзвучні елементи в річище нашого руху. Про **орґанізуючий** вклад у суспільне життя нації та його безпосереднє трансформування в дусі націоналістичної програми — тоді ще не приходилося говорити. Вся наша соціяльно-економічна програматика представлялася скоріше, як пропаґандивний матеріял, ніж практично реалізовувані завдання дня, а націоналістичний рух, при всій конкретності його акцій, мав характер діючого психольоґічного й ідеольоґічного ферменту серед українського суспільства.

Пробним каменем націоналістичної революційности було (і назавжди залишиться) непримиримe відношення до займанців, а посередньо, і до угодової політики леґальних партій. Зложилися на це не тільки моменти неґативної натури ,про які ми згадували вище (супільна незрізничкованість і невиробленість, особливий характер активу, і тд.).

Постава націоналістичного руху — своїм непримиримим відношенням до концепцій так зв. леґального «націоналізму, що звернені не в напрямі революціонізування суспільного життя, але персонального опанування проводу в культурних і економічних установах при помочі «тежнаціоналістичної» демаґоґії, — ця постава устійнила основні засади теперішньої соціяльно-економічної політики націоналізму. Їх зміст у принципі, що революційна акція — це політична й тотальна акція, при чому окремі ділянки національного життя не самоцілі, але набирають

вартости в їх функційності у відношенні революційного руху й як терен для розгорнення та конкретизації націоналістичного чину. Саме постійним підкреслюванням, — що істота революції не в тактиці (якою б вона радикальною не була), а в цілім змісті національного життя, що революційна політика, хоч і кермована законспірованим дієвим центром, мусить виявлятися в усіх ділянках цього життя, а не замикатися у вузьких стінах боєвих груп, — націоналізм перших років підготовив ґрунт і дав основні принципові заложення для наступної фази свого діяння, фази «усуспільнення».

В чому зміст цього усуспільнення націоналістичного руху? Дієві лави й провід попередньої ідеольогічної фази — це була майже виключно молодь, в першу чергу інтелігентська. Своєю малою органічною повязаністю з цілістю суспільного життя, вона забезпечувала легкість операційного центру, але її акції тільки поверхово заторкали суспільну дійсність.

Але роки минали. Гекатомби жертв, тверді умовини боротьби, життевий досвід, внутрішні переживання перевиховували юнаків-романтиків у свідомих і безпосередньо запізнаних із твердою ділемою життя — мужів. З постепенним охоплюванням села, міщанства й робітництва та більше зрілих віком кругів, націоналізм ставав рухом цілої суспільности. Здійснюваний верствами, органічно звязаними з варстатами праці й землею, з фабрикою, ремеслом, торгівлею, з вільними професіями, з людьми одруженими й з родинами, — він переніс своє безпосереднє ділання на суспільний терен праці. З ідеольогічної течії — націоналізм став конкретною суспільною силою, що змагає захопити та організувати цілість національного життя в усій його многогранности.

Річ не в тому ,що політика займанців наразі не дозволяє вирішити ніодної з наших акцій до кінця. Іде про те, щоб наші ідеї, захоплюючи своїм діянням суспільність, змушували її провадити націоналістичну діяльність у щоденному житті та вирішувати всі його проблеми — особисті, родинні, професійні, економічні, товариські, культурні, і тд. — згідно з вимогами революційно-визвольної акції. Реалізація нашої програми буде можливою тільки в самостійній державі, але революційне напруження суспільного життя, його скермування в напрямі боротьби з окупантами, — позбавлятиме органічної тривкости реалізацію всіх їх починів всередині українського суспільства й вестиме до національного зриву, як природного ефекту сепарації від ворожих державних систем.

Усуспільнення українського націоналізму полягає не тільки в заглибленні в суспільне життя, але й в тому, щоб його діяння в поодиноких ділянках проявляло себе у формах — властивих даній ділянці. Наприклад, відпір українського селянства кольонізаційній акції мусить мати всі, не тільки декларативні, але позначені конкретними тенденціями, прояви боротьби за землю. Економічний бойкот кольоністів, всебічний наступ на них, змушення їх кидати посілості — ось приклад повязаности суспільного ґрунту

з відповідаючою йому революційною акцією. Таксамо, наприклад, на рішення окупантів віддати українську кооперацію під державну контролю, можна відповісти інтенсифікацією торгівельної діяльности нашого громадянства та зверненням її в тяжчім для державного контролювання напрямі; в сполученні з бойкотом та конкуренційним поборюванням ворожої торгівлі. У відповідь на державну контролю й впровадження ворожого духа в українське шкільництво — реагувати розвитком і організацією приватного навчання в усіх його можливих і доцільних формах і т. д.

Звичайно, що націоналістичний провідний центр не може **безпосередньо** переводити організацію незалежної від окупантів торгівлі, різних інструкторських курсів, тощо. Наша організаційна політика **надрядна;** скермована на **цілість** революційної акції, вона не може звязувати себе з конкретними суспільними установами, чи формаціями. Але існують же перебуваючі під нашими впливами маси українського селянства, міщан, робітників, інтеліґенції; саме вони мають це робити — під контролею й за напрямними провідного центру. Революційне зорієнтування суспільного життя можливе тільки при умові опанування органічно звязаних із відповідними його ділянками, громадських верств. Без опанування професійно звязаних із громадсько-економічною ділянкою колективів — суспільно-економічна політика українського націоналізму залишатиметься тільки писаною теоретичною програмою.

Безпосереднє опанування наших культурних, освітних і економічних установ ув умовинах окупацій є для українського націоналізму неможливим; воно навіть і не є його ціллю. Але й поза рамцями цих установ,; національне життя лежить облогом, залишене на спонтанний, ніякою організованою **силою неоформлюваний** і неконтрольований, розвиток. Перед нами ціла Україна, з її полями, селами, промисловими центрами й містами! Все це тисячами ниток звязане з українським суспільством, і скрізь панує чужинець! **Охопити життя всіх тих сіл і присілків, міст і передмість, всесторонньо його зактивізувати й звернути його проти займанців за владу й організацію рідної землі — ось перспектива тотальности націоналістичної акції.**

Розподіл суспільного життя на органічний і революційний сектори представляється нам тепер у новому світлі. Сама ґенеза цього розподілу штучна, бо на ділі суспільне життя **єдине** в усіх його формах і виявах. Зате існують революційна й опортуністична політика, здійснювані серед суспільности. Перша звернена проти ворогів; друга — обумовлена їх поставою — звернена на пактування з ними.

III

Започаткована світовою війною революція пробудила український нарід із довгого летаргу. Ця революція ще й досі не скінчена. Живемо у повному розгарі радикального перевороту вартостей і дотеперішньої системи суспільних і політичних сил

ув Україні, остаточні висліди якого ще перед нами в майбутньому. Основною прикметою цієї революції є виступлення української нації, як свідомого й самостійного субекта історії на власній території, на Сході Европи й у світі. Тому називаємо її — українською національною революцією. Діє вона не тільки як визвольна боротьба проти історичних ворогів, але своїм засягом входить у саме нутро національного життя, оформлюючи й перетворюючи дотеперішній суспільний устрій, повна реалізація якого можливою буде тільки в самостійній державі. Це значить, що національна революція є не тільки визвольним рухом проти займанців, але, і то перш за все, внутрішньо-українським рухом, який дає національному житті новий зміст і нові суспільно-політичні форми. Як внутрішній рух „українська революція ділала б навіть у самостійній державі (коли б вона тепер існувала) так, як ділає вона в Німеччині й Італії, де націонал-соціялізм і фашизм виступили для заперечення й ув імя перебудови старого, хворого національно-суспільного устрою.

Тому, — хоч визвольна справа імманентна українській національній революції, і хоч революція проявляє себе в першу чергу, як визвольний рух, — вона з цим останнім не покривається своїм засягом і змістом, переходить межі самого національного визволення й на ньому не кінчиться. Утотожнювання української національної революції, — цього глибокого й всестороннього духового, політичного й суспільного перевороту серед нашої нації, який розвивається під проводом організованого націоналізму —тільки з визвольною справою, є прикметою різних «тежнаціоналістичних» публіцистичних виступів, у яких твердиться, ніби кожний, хто за українською державністю, тим самим є вже націоналістом.

Національна революція, яку переживаємо, знаходить свій конкретний і органічний вислів ув українському націоналістичному русі; суттєво — оба ці поняття покриваються. Засадничою рисою діяння національної революції в суспільному житті нації, є його політизація. Коли в двох попередніх століттях, суспільні зміни й перевороти всередині української нації (гайдамацькі рухи, закріпощення селянства, селянські рухи першої половини XIX століття, знесення кріпацтва, пролетаризація села, 1905 рік) не знаходили свойого національно-політичного завершення й залишалися тільки стихійними соціяльними рухами мас, то в сучасній національній революції, соціяльні зміни в українській народній масі набувають своє завершення у всенаціональнім політичнім русі, в політичній ідеї національно-державної незалежности.

Рішаючим моментом є тут існування (хоч би в потенції) націоналістичної організованої сили, яка скермовує всі ці рухи в політичному напрямі. Саме в підпорядкованості соціяльного моменту (спонтанного органічного зросту) моментові політичному (влади та цілевого скерування) виявляється одна з найважніших ціх українського націоналізму, що визначає теж і другі европейські націоналізми. З цього становища — розподіл на

національне й соціяльне визволення неправильний. Бо національний момент не можна протиставляти соціяльному в умовах тотального націоналістичного устрою. Навпаки, національний момент включає в себе й відповідно скермовує соціяльний момент. **Існування української націоналістичної держави рівнозначне такому суспільному устрою, що відповідатиме розвоєвим тенденціям і особливостям українських суспільно - виробничих верств і надрядним інтересам держави.**

Розвиток українського націоналістичного руху йде впарі з основними змінами всередині української нації, з певними соціяльними процесами, які перетворюють і міняють її дотеперішню структуру.

При всій різниці соціяльного устрою на Східних та Західних Українських Землях і політики займанців, — ці органічні процеси й тенденції ідентичні на цілій українській території. Їх можна звести до наступного: 1) боротьба українського селянства за землю (ліквідація лятифундій у перших роках революції й спротив колгоспному устрою на СУЗ; боротьба проти кольонізації й постепенний перехід землі в українські руки на ЗУЗ) 2) тенденція до приватно-власницького середнього трудового сільського господарства та до його раціоналізації (кооперація, пляновість, організація збуту, машинізація, тощо); 3) суспільне зактивізування села й рух зайвого сільського населення до індустріяльних центрів, сполучений із творенням українського національного міста; 4) позначені зростом українського робітництва, керівників-спеціялістів і торгівельних установ, тенденції перебрати від чужинців та розвинути індустрію й торгівлю; 5) зрізничкування й збільшення інтелєктуальних кругів, при рівнобіжнім розвитку культурного життя та його умасовлення.

Цей наш перегляд схематичний і окреслює в соборницькому масштабі суспільні процеси, що відбуваються в нашому національному організмі. Ці процеси, беручи під увагу поневолення й окупаційну політику, часто позначаються лише як тенденції, але факт залишається фактом: український нарід із «селянського народу» переформовується в модерне, диференціоване багатьома суспільними верствами громадянство. Україна прямує до індустріяльного розвитку та економічної самовистачальности.

В основі українського національного руху лежить духове переродження нації, яке в свою чергу переформовує всю соціяльну дійсність.

Наш волюнтаристичний світогляд насвітлює всі ці розвоєві зміни, як ефект здійснювання національної ідеї й волі нації до самоутвердження та володіння. Органічна повязаність нашого руху з цілим життям нації, пояснює нам паралельність часто спонтанних соціяльних змін із розвитком націоналізму, бо цей останній є усвідомленим виявом і духовою синтезою суспільної активізації народу. Український націоналізм, як рух, явище куди ширше від самої націоналістичної організації. Рух діє й позначає себе в усіх ділянках національного життя, навіть у тих

його сферах, куди наразі ще не доходить політична акція організованого націоналізму.

Під впливом українського націоналістичного руху проходить тепер ціле життя нації; він позначає собою дух і стиль нашої доби. Але гарантом його правильного скермування є націоналістична організація. Вона представляє з себе свідомий політичний чинник, з точно окресленою ідеольогією й програмою, який силою своєї зорганізованости й політичних засобів, змагає до виключної влади в народі, до створення націоналістичної української держави. Органічні зміни в суспільному житті нації та націоналістичний рух — це тільки тло для націоналістичної організації, з яким вона органічно звязана; вона є одиноким чинником, що організує, формує й скермовує суспільні процеси національного життя. Іншими словами: націоналістичний рух — це органічний спонтанний процес, а націоналістична організація — це провід і свідома політична акція.

IУ

Наш нарис може зустрінути критична заввага, що, пишучи про суспільний зміст українського націоналізму, спинилися ми не так на його програмовій сторінці, як на ствердженні загальних суспільних процесів, що відбуваються серед нашого громадянства, і того факту, що організований націоналізм, опановуючи маси, змагає перетворити українську дійсність відповідно до вимог визвольної справи й наших програмових завдань. Не заперечуємо, що без опанування всієї соціяльної дійсности однією націоналістичною ідеєю й одним панівним світоставленням, життя нації тратить своє націоналістичне скермування. Тому істотним ув українському націоналізмі є його ідея та відповідне світоставлення, що творять у житті питомо-націоналістичний тип українця. Підкреслюючи ж суспільне тло й наш звязок із ним, бажаємо тільки вказати, що націоналізм, щоб стати конкретною політичною силою, мусить ділати з середини громадянства, як його внутрішня сила. Інакше він залишиться абстрактною формулою поза рамцями суспільного життя.

В націоналістичному русі не так важна схематична програма майбутнього державного устрою, що часто не бере під увагу сучасну дійсність, як безпосередній націоналістичний підхід до актуального стану. Програма, якої не зможемо реалізувати від зараз, залишиться завжди льогічною схемою. Політика займанців не дозволяє нам завершити нашого соціяльного переустрою. Але не забуваймо, що, наприклад, поборюючи колективний земельний устрій, ми ipso facto мостимо шлях приверненню приватно-власницького землеволодіння; що, виступаючи проти кольонізації на ЗУЗ, ми рівночасно обстоюємо засаду розподілу лятифундій між українських селян, і тд. Наша соціяльно-економічна програма державного устрою не сміє отже бути чимсь відірваним від теперішнього визвольного руху й його завдань. Повязаність нашої політики під теперішню пору з майбутнім устроєм держави, мусить бути не тільки декларативною, але й органічною.

Існують два основні постуляти, які треба покласти в основу теперішньої розвязки нашої суспільно-економічної проблеми: це вимога скермування всього громадського життя на фронт боротьби з ворогом і національної самовистачальности. Отже боєздатність і автаркія. Ними мусить бути просякнена кожна ділянка національного життя.

Український націоналізм, як новий світогляд і конкретна політична акція, вже потенціяльно носить у собі образ майбутнього суспільного устрою. Тому програма мусить відповідати як нашим світоглядовим заложенням, так і конкретним вимогам і потенціям національного життя.

Протиставляючи, наприклад, націоналістичний устрій совєтському, видвигаємо приватну власність, вільну конкуренцію й приватну ініціятиву, як підстави нашого економічного устрою, але не в демоліберальному значенні. Приватна власність, ініціятива й вільна конкуренція, — необмежені вищими інтересами держави, — неодмінно ведуть до демолібералізму й клясової боротьби. Тимчасом у націоналістичному устрої (націократії) вони проявляють себе тільки у межах, означених державою, що як найвищий арбітр, чинно регулює вільні відносини між суспільними групами й одиницями, а в першу чергу — процес продукції.

Приватну власність, ініціятиву й вільну конкуренцію залишаємо основними двигунами суспільно - економічного життя, але не як самоціль, тільки як функції для осягнення цілей національної держави. Державна інґеренція проявлятиметься у двох напрямках: в нормуванні господарської продукції (без нормативного вгляду держави, вся економічна пляновість і автаркія залишаються порожними словами) та відносин між працею й капіталом. Звідси наша теза про удержавлення тяжкої індустрії, регуляцію продукції й конкуренції в ділянці приватної легкої індустрії, і правно-нормативну ролю колективних контрактів між професійними робітничими організаціями та працедавцями. «Вільна гра» економічних сил давно вже у цілому світі перейшла до категорії наукових абстракцій.

Вимагає відповідної інтерпретації й теза, що націоналізм за безклясовим суспільним устроєм. В дійсності ж, він тільки не признає виключного економічного критерія (рід праці та заробіток) у поділі суспільства на кляси. В основу цього поділу, ставить він функцію даної суспільної групи в житті нації, її моральні й громадські вартости, органічний звязок із варстатом праці й ролю у виробничому процесі держави. Але це не значить, що націоналізм цілком відкидає з поняття суспільних станів економічний момент.

Роля в політичному житті, в процесі продукції та консумції, культурний рівень, економічне положення, індивідуальні потреби поодиноких членів даної групи, нарешті, відмінна вартість праці — міняються в залежності від суспільної категорії. Націоналістичне розуміння суспільного стану многогранне й куди ширше від соціялістичного розуміння соціяльної кляси. Але

виключати з суспільної диференціяції економічний момент неможливо й нереально.

Непорозумінням є й твердження, ніби українське селянство найважніша суспільна верства нації. Бо в житті нації немає більш чи менш важних верств. Всі вони однаково важні й потрібні, коли виконують відповідну функцію для національної цілости. Про село, як про основну верству нації, можна говорити, хіба в значенні біольогічнім чи соціольогічнім. Але це загально відомий факт у цілому світі.

Приналежність до даної соціальної категорії обумовляється не так походженням, як саме виконуванням означеної суспільної функції. Тому селянин, який доходить до політичного проводу, перестає бути членом селянської верстви. І, навпаки, поворот бувшого робітника (типу Гувера чи Мекдональда) зо становища президента держави чи премієра-міністра до робітничого варстату — також немислимий.

V

Навіть найкращий суспільний устрій залишається тільки зовнішньою соціяльною механікою, коли його не одушевлює ідея. Найбільш гармонійні й продуктивні відносини між суспільними ґрупами остаточно завертають у бік звичайного соціяльного утілітаризму, коли не підчинені вищій національній вартості. Ввесь скомплікований процес соціяльних змін всередині української нації тільки тоді набере повної життєвої вартости, коли ми поставимо його в площину визвольних змагань, національної революції й цілей української держави. Націоналістична концепція життя, як боротьби, повинна проходити через все соціяльне життя народу. Тому, при вирішенні соціяльних питань, ставимо ми продукцію перед консумцією; працю, як обовязок, перед працю, як заробітком; служення спільноті перед особистим інтересом; посвяту перед еґоїзмом.

Націоналізм змагає перетворити ввесь нарід у один боєвий табор боротьби з історичними ворогами. Духова й матеріяльна боєздатність і національна інтеґральна автаркія — ось два вихідні постуляти нашої політики, що повинні опанувати й переформувати всі ділянки нашого суспільного життя, з економічним включно. Боєвим табором залишиться Україна й ставши самостійною державою. Бо перші роки, а то й десятиліття нашої державности, будуть періодом не спокійного споживання, а інтенсивної продукції та національної експансії: внутрішньої — для розбудови та інтенсифікації української сили, і зовнішньої — за наше гідне місце між іншими народами світу.

В чому ж суть суспільної справедливости, чи, як кажуть, соціяльного визволення? В тому, що держава ґарантує всім верствам можливе maximum соціяльного забезпечення та всестороннього розвитку.

На місце клясових привілеїв, вона всі суспільні верстви признає рівнорядними творцями долі нації, насаджує дух соціяльної солідарности, що виявляється у формуванні типу вояка-гро-

мадянина й громадянина-працівника, і творить культ індивідуального вкладу, — спрямований до всенаціональних цілей; дух співпраці й цієї нової (як каже Муссоліні) форми демократії — централізованої й координованої. Суспільність, в якій держава активно кермує всіма ділянками життя, і де одиниця посередньо чи безпосередньо набирає прикмет функціонаря держави — така суспільність лякає демоліберальних індивідуалістів своїм етатизмом. Але незаперечним фактом є, що демоліберальні часи індивідуальної необмеженості минули безповоротно. Самоціллю стає не одиниця, а зорганізована в державі нація.

Суспільний момент стає визначником нового життя й домінує над приватним та груповими інтересами. Тому в націоналістичній державі атмосфера клясової боротьби заступлена атмосферою співпраці для спільних вартостей. Це не значить засадничого признання, що економічні інтереси поодиноких суспільних груп однакові; противно — вони дуже часто протилежні. Селянин, наприклад, заінтересований у можливо найвищий ціні збіжжя; міщанин —навпаки — користає з обезцінення сільсько-господарських продуктів. Інтереси робітника — в найвищому заробітку; тоді як промисловець змагає до мінімума заробної платні і т. д. Власне тому необхідна інтервенція держави у відносини продукції й праці. Співпраця й солідаризм суспільних верств, без державної функції найвищого арбітра, практично не до переведення.

VI

Охопити суспільний зміст націоналізму в усеукраїнській дійсності, на всіх територіях України — завдання методольогічно дуже складне. Бо форма суспільного устрою на всіх поодиноких займанщинах дуже різна, як теж різно проявляє себе на них націоналістична акція. Але різниці актуального стану на займанщинах і своєрідність націоналістичної тактики — зливаються в одну соборницьку націоналістичну політику та ведуть до одного суспільного устрою в самостійній державі. Соборницький чин, не тільки в ідеальнім ставленні справи але й у практичній визвольній політиці, — при узгіднюванні завдань та функцій поодиноких областей України, — завжди залишається мірилом фактичного опанування положення нашим рухом. Тому, говорячи про суспільний зміст українського націоналізму на ЗУЗ, нам необхідно усвідомити всю різницю стану цих земель у порівнянні з СУЗ, що своєю соціяльною масою й динамікою завжди матимуть перевагу над рештою української території. Тут не йде тільки про накинену країні московським большевизмом суспільну систему; самий факт відмінности діяння українського націоналізму у відміннім середовищі, перерішує його своєманітну розвязку соціяльних проблем. В самостійній державі, до багатьох із них, західньо-українським землям прийдеться пристосовуватися.

Порівнюючи стан СУЗ і ЗУЗ спостерігаємо, що другі своєю соціяльною структурою залишилися далеко позаду перших

(Східних Земель). На СУЗ, українські маси творять більшість усіх суспільних верств; проблема визволення представляється там із соціяльної точки погляду, як революційна ліквідація чужонаціональних керівників та заступлення їх українськими, — очевидно, при націоналістичному переформуванні самого суспільного устрою.

Промисловою й суспільною диференціяцією, СУЗ куди ближчі до державної самовистачальности, ніж ЗУЗ. На ЗУЗ українське громадянство, при великім відсотку чужонаціональних промислових і торгівельних верств, виявляє ще познаки суспільного недорозвитку. Його збільшена активність у напрямі опанування цілости життя країни, щоправда, вже затирає передвоєнні ознаки українського національного ґетта сільських просвіт та міських «бесід». Але порівнюючи з польським громадянством, активність і поступовість українського громадянства ще не завжди передують, до чого мусимо змагати. Залишки австрійського напівфевдального назадництва, зокрема недоцінювання промислових занять, торгівлі й підприємств, хоч поборюються й заникають, проте ще позначаються в певних кругів. Торгівля, промисл і ремесла розглядаються ще як професії «нижчі», «негідні» інтеліґента (при чому «інтеліґентом» починає себе вважати й той, що кінчив 4 кляси ґімназії...), тоді як бюрова, канцелярійна праця почеснішою й більш «панською»; все це залишки суспільного назадництва, противного нашій добі. Західня Европа давно залишила за собою подібні міщанські пережитки. Устрій, до якого змагає український націоналізм, не тільки позначається дисципліною, творчістю та ґієрархією. **Його основною ціхою є також демократизм у правдивому розумінні цього слова, як політична й соціяльна рівноправність усіх суспільних ґруп і яко дух солідаризму й товариськости між членами різних станів, що є складниками одної національної спільноти й співтворцем величи та сили спільної Батьківщини.**

Позитивом ЗУЗ, а головно Галичини, при всій їх суспільній недорозвиненности, є ярка національна окресленість найширших суспільних мас і свідомий національний підхід до всіх ділянок життя. Явище, — що на СУЗ дуже часто ще заступлене підсвідомим національним інстинктом. Тому значення ЗУЗ у майбутній українській державі — в процесі протиділання погубним матеріялістичним і протинаціональним впливам большевизму — величезне! До динаміки, органічности й багацтва суспільного життя Східних Українських Земель, добавити національне наставлення й свідомість національного абсолюту — ось історичне завдання Західних Земель при будові нового націоналістичного суспільства в Самостійній Соборній Державі.

До питання програми й кадрів

І. ДО СИНТЕЗИ ІДЕОЛЬОГІЇ Й ПРОГРАМИ

Перейдений досі шлях українського націоналізму визначається оформленням його ідеольогії. У вчуваннях модерного українства, в його поставі до всіх виявів духової творчости вже пізнаємо новий, відмінний від старого, зміст. Психольогічна постава українських народніх мас, завдяки націоналістичному регенераційному процесові діяння, характеризується настроями, що наглядно вказують на домінуюче становище націоналізму в нашій дійсності. Одначе здорове психольогічне наставлення мас — це тільки чуттева й волева сторінка досягнень націоналізму. Це духова підбудова революції, чи інакше — її психольогічний зміст. Але вона ще не творить її цілости, бо революція, поза духовим процесом, має також конкретні завдання суспільно-орґанізаційного характеру. Революція тільки з духово-регенераційними завданнями не є ще повною. Звідси випливає потреба програмовости, що доповнює цілість революції й робить її, так мовити б, конструктивною, закінченою духово-матеріяльною силою. Коли, наприклад, завданням української національної революції є осягнення державности, то тут стають потрібними не тільки її духові елементи (головний із них — прагнення державности, базоване на протиокупантських настроях українського народу), але й пляновість визвольно-політичної акції, що зумовляє програмовість руху.

Самі тільки духові революційні диспозиції — без конкретних програмових намічень і певної методики їх переведення в життя — ховають у собі дві можливості: 1) недоцільну революту, коли б пхнути маси до необдуманих сліпих чинів, або 2) реакцію революційних настроїв, що може знеохотити й привернути маси до пасивного стану. В обох випадках матимемо до діла з розчарованою масою, яку нелегко знову змобілізувати до нового активізму. Щоб уникнути цих можливостей, **необхідною є синтеза світогляду (духова підбудова) і програмовости (конкретна надбудова), що творять повноту революції.**

Революції ж із хаотичними програмами й без орґанічних ідеольогічних підстав є, коли не нездійснимими, то тільки епізодичними. Історія народів начисляє безліч таких «сезонових» революцій, по яких триває короткий відпочинок, а пізніше зно-

ву слідують нові революції, що вносять у націю безперервну анархію. Вони мають своє джерело в психології даного народу, а також у відсутності традицій і сталих державно-політичних основ.

Бувають і другої категорії революції, що, хоч тривають довше, стають деструктивними, кладучи сотки тисяч, а то й мільйони людських жертв (клясичний приклад — большевицька революція). Мають вони, щоправда, певні світоглядові принципи й догми та особливо багаті на «програми». Але неорганічність їхніх ідеольогій та утопійність програмових цілей визначують їх кривавий, варварський шлях. Большевицька революція лишить по собі в історії епохальні сліди цього варварства! Кривава різня на московському Олімпі позначає її повільний, але послідовний упадок. Зіновїв-Каменев-Бухарин-Тухачевський та інші — це герої останньої дії большевицької драми...

Прикладами революцій, що їх можемо назвати конструктивними, є: кромвелівська в Англії, українська під кермою Хмельницького, фашистівська в Італії. націонал - соціялістична в Німеччині, кемалівська в Туреччині, сучасна українська національна та їй подібні змістом революції. Перероджения народу життєвими національними ідеями й кожночасна реалізація конкретних завдань нації — є їхньою прикметою й ціллю.

II. РЕВОЛЮЦІЯ Й ЛЮДИ

Поза синтезою ідеольогічних заложень і програми, що охоплювала б усі вияви національної творчости та вказувала б методику акції — найважнішим фактором є **люди.** Сама ідея, без своїх реалізаторів, їй адекватних, не має реальної вартости, хоч із другого боку від вартости ідеї залежить формування людей. Кожний рух, який здійснює певні конструктивні духові й програмові завдання, творить суцільні вартісні одиниці. В глибшому розумінні, йде тут про мораль і про внутрішні теоретичні, і практичні спроможності індивіда.

Бувають під тим оглядом два типи людей: теоретики й практики. Обі ці категорії необхідні й кожна з них виконує певні, своїм здібностям і прикметам властиві, завдання. Часто перевага одних і обмаль других людей (тої чи другої категорії) гальмує успішний розвиток революції. Тому завдання полягає в розвиненні в індивіда одних і других здібностевих вартостей.

В революційно-політичному русі дуже важною є для індивіда ця синтеза теоретизму й практицизму. Коли беремо під увагу теоретичні здібності, тоді не можна оминути факторів внутрішнього напруження. Грають тут ролю два чинники: чуттевий і інтелектуальний. Синтезою всіх чуттевих елементів у вічно динамічному стані (сильне хотіння, впертість у його реалізації, фанатична віра, і тд.) є воля. Примат цих елементів у житті становить у фільософії напрямок так зв. волюнтаризму. З другого боку, полишена нам минулим століттям раціоналістична система надає примат у житті розумові.

Як позбавлена контролі інтелекту волевість, так і гіпертрофований інтелектуалізм є певного роду схибленими психічними диспозиціями. Коли перша загрожує безкритичними відрухами й сліпими чинами, то другий позбавлений будуючої потенції, робить життя «ледовитим», без творчих поривів. **Абсолютна розмежованість цих двох елементів у житті неможлива й шкідлива.** Мусить бути додержаною гармонійна функціональність і повязаність одного з другими. Під усебічним оформленням індивіда, в нашому окресленні, власне й треба розуміти цю чуттєво-волеву та інтелектуальну гармонію, що дає **повновартісний** людський тип. Вона обдаровує його здібністю творчости, імпульсом якої є чуттєво-волева апаратура в співпраці з інтелектуальною. Теоретики з такими внутрішніми властивостями дають живі, творчі ідеї.

Вміти свої пляни здійснювати — це вимога, що її революція ставить до своїх визнавців і реалізаторів. Проте кожна акція вимагає теоретичного обґрунтування. «Гола» практичність примітивізує роботу й люди такого укладу найчастіше не дають собі ради, коли приходиться розвязувати назріваючі складні проблеми. Але й саме теоретизування, без здібности й жадоби чину, не творить повновартісного типа. Де б то не було, в більших чи менших організаційних клітинах, вимаганим є, відповідно до обсягу своїх завдань, теоретично й практично успосіблений активний індивід.

При цьому виринає проблема етичности одиниці, що є її величезною складовою вартістю. Коли етична сторінка не дописує, то такі індивіди — не дивлячись на наявність в них цих перших двох вартостей — небезпечні для революції. Вони нераз загрожують реалізації намірів тих, прикметою яких є активність і висока індивідуальна та суспільна етика.

Не можна також ставити межі між працівниками пера й практичними діячами, бо потрібною є одна й друга діяльність. Особливо **в наших умовах**, вміння сполучати в собі ці дві ділянки творчости є важним і побажаним. Такий провідник відповість усім завданням й зарадить собі в найбільш скомплікованих ситуаціях. Наші обставини вимагають всесторонніх здібностей і активности провідників. Провідник (засадничо — кожний член націоналістичного активу мусить ним бути) повинен уміти кермувати як інтеліґентськими, так і неосвіченими масами. Психольогія розрізняє ці дві категорії маси. Під цим оглядом, інтеліґентська маса в ґрунті речі відрізняється від неосвіченої саме лише в площині освіти. Поза тим, її психольогічні реакції на життєві явища майже однакові з тою другою (масою). Вона, як і друга, дається поривати впливам і часто переходить психічно - настроєві зміни, вправді глибші, ніж неосвічена маса. Але в своїй більшості, вона таксамо обивательська, нездецидована й вимагає керми.

Рекрутація наших провідних кадрів мусить відбуватися шляхом якісного добору з усіх суспільних прошарків. Люди з провідницькими інстинктами й здібностями знаходяться як се-

ред вищих, так і серед нижчих (під суспільно-інтелектуальним оглядом) верств. З суспільних низів часто виростають провідні особистості, що, завдяки своїй духовій активності й організаційним здібностям, власною інтенсивною працею над самоосвітою й над формуванням характеру, перевищують багатьох, навіть «дипльомованих», інтелігентів... Провідник вічно вчиться, обсервує життя, є в постійному напруженні. Він удосконалює себе, збагачує своє теоретичне знання, оцінює життєві явища через власне переживання й передумування, робить із них синтези й так будує свій досвід і світогляд. **Таким є правдивий провідник,** без огляду на те, чи виріс із інтелігентського, робітничого чи селянського окруження.

Не є той правдивим провідником, що хоч і має певну освіту та деякі потрібні духові диспозиції, — в безкритичній зарозумілості самий обмежує свій дальший ріст і не йде вперед, не хоче збагачувати досвід і знання впертою самовиховою та інтенсифікувати свої психічно-волеві й інтелектуальні спроможності. Він остається провідником малих клітин, де треба найменше всякого роду напруги. На поважніших постах почуває себе вже неприродно, хоч не признається до цього, і так спростачує, примітивізує свої завдання. Витворюється тоді фальшива ситуація, коли підпорядковане йому оточення переростає його й тільки задля принципів організаційної дисципліни дає йому спроможність деякий час «буяти», аж поки для всіх не стане очевидною його порожнеча й відсталість.

Справжнього провідника характеризує повсякчасна глибина переживань і думання, постійна активність, уникнення безвартісної популярности, прагнення навіть найменше завдання сповнювати якнайкраще, удосконалювання своїми ідеями й особистими впливами окруження так, що це окруження часто навіть цього не знає, і аж по певному часі пересвідчується, завдяки кому воно стало досконалішим. Такі провідники вміють виховувати своїх наступників. З-поміж певної групи людей, їм духово й світоглядово однозначних, вони підбирають кращих і впливають на їх усесторонне виховання. Учні такого провідника стають такими, як він, або бодай приблизно, досконалими. З так вихованих кадрів і твориться провід революції.

ЗИНОВІЙ КАРБОВИЧ.

Коли минає одне десятиліття...

Від хвилини, коли вперше зійшлися представники всіх земель України, щоб заманіфестувати пройдений у житті — кровю й жертвами виправданий — етап національної боротьби; щоб узгіднити ідеольогічно-програмові позиції й створити формально-правні основи для організаційної розбудови шляхів — від тої хвилини уплинуло тільки девять років... Але яких же вагітних на події!

Наймаркантнішим виразником боротьби на українських землях, був у той час гурт людей, які не припинили збройних змагань Української Армії, що перейшла в підпілля. Ці люди створили нам світлу традицію чину й не дали перерватися величному здвигові.

Злиття всіх державно-творчих революційних елементів на українських землях ув один зорганізований чинник — обумовило новий етап у розвитку націоналістичного руху. Коли ще тільки перед девятьома роками наша еліта сама консолідувалася в площині праці й боротьби, то якжеж далеко вперед пішли ми в житті сьогодні! Наш Рух став твердою підставою й захисником національно-революційної думки в Україні, і здобув для ідеї націоналізму все здорове українське суспільство.

Зовнішнім покажчиком цього факту є явище сальваторів ідеї — отих усіх «тоже-націоналістів», які беруться «рятувати» ідею перед тими, що за неї давали свободу й життя! Ця язва єгипетська наших днів, супроводила й супроводить кожний великий і глибокий соціяльно-етичний і політичний рух. Вона добре відома в історії й соціольогії! Непокликані пророки появлялися також, щоб «рятувати» й християнізм, коли він був динамічною, революційною ідеєю. В наших обставинах вони торгують ідеєю, бо вже заперечити її не в силі. А властиві її носії й реалізатори, як усі справжні творці, що в болях діють — надто цінять куски відриваної душі своєї, якими перетворюють духа друзів своїх, щоб казати себе оповіщати пустословними герольдами...

Добу маніфестаційности націоналізм перейшов переможно, як фазу свого росту й вимогу зорієнтувати на себе суспільство. Він увійшов у глибину, в нетрі душі народу й його еліти — до останніх її фібрів. І, здається, не видно його; він не

кричить, не обнажується на базарі ідей. Ріст націоналізму не тільки поверховий; зробіть вертикальний перекрій життя, а побачите, що він став силою, яка вже до глибин пройняла душу й тіло. Нам сьогодні вже не треба розмірковувати, як дістатися до душі народу. **Бо ми є вже в ній.** Маємо тепер думати, як утвердитися й який лад завести, щоб внутрішню українську силу скріпити до її зеніту — для вирішального бою. Маємо збагнути, яку побудову й організацію життя — в усій його цілості — встановимо в українській державі.

Нам не йде про насаджування механістичних систем. Мистецтво в установлюванні засад революційного росту полягає в тому, щоб сьогодні так защепити українському суспільству конкретні принципи й гасла організації нації у власній державі, щоб — даючи образ кожної ділянки життя — органічно його звязати з розвитком революції. Безумовно, часом заходять об'єктивні перешкоди в конкретному здійснюванні суспільно-організаційних засад і гасел, але вага проблеми в тому, щоб ці, глибоко розбуджені й защеплені, гасла та принципи намагалися позначати свою рацію в кожній ділянці життя. Іде про те, щоб сучасне власно-підметове українство органічно звязати з майбутнім; щоб ця туга за українською державністю, ця ґравітація до неї, ішла всіми царинами життя.

Таке наставлення вже існує на всіх українських землях. Воно кристалізується й на СУЗ всупереч московському теророві й примусовому ладові. Революційний чин проявляється там уже не тільки у фізичній ліквідації репрезентантів Москви й її, накиненого нам, устрою — але й у тенденціях встановлювати проти волі окупантів свій власний лад. Чисельні факти свідчать, що натискові української стихії, Москва мусить іноді уступати.

Українська держава має конкретний зміст. Ідея — це не фікція й не інтелєктуалістично-спекулятивний твір. Коли кажемо: національна (стисліше — націоналістична) ідея, то тимсамим кажемо: точно означений зміст життя. Захищаємо тезу, що тільки та національна революція входить у глибину й є тривалою, яка є водночас соціяльною революцією; націоналістичної революції без соціяльної не існує. В різні епохи, могло бути різне; та нас цікавить доба, в якій живемо й яку творимо.

З погляду на внутрішню глибину нових суспільно-етичних засад і фанатичне їх сприймання не тільки одиницями, але й масами — ми порівняли б нашу добу до епохи перших віків християнства. Візія християнського життя — це була не тільки візія його фрагментів, але цілости! Візії реформ не творили фанатиків і не гнали людей на ешафоти, але за візії, за ідеї революції багряніла від крови земля. Ніякі фрагментарні ідеї не є сьогодні виключними гаслами, що мобілізують на смерть.

Тільки образ цілостної будови життя, що узгляднює всі творчі первні людської природи; тільки візія власної української суспільної правди, як образу нового життя — життя нації й у нації; тільки захоплення новими етичними ідеями й принципами організації суспільного існування; тільки ідеєю, якої змі-

стом буде синтетичне споєння всіх гонів і змагань творчого духа й тіла людини — ідеєю, в якій збігаються в одне ціле різні по змісту стежки життя української людини; яка, будучи первопочином, змістом і органічно-духовою еманацією, вирівнює всі противенства, охоплює все — серце, розум, душу й тіло, встановлює етичний, господарський і культурний порядок; ідеєю, що, по власній волі обрана, так вяже свого визнавця, що «визволитися» від неї не сила, бо пропадає моральний глузд життя — тільки **такою** ідеєю береться людей! Революція з таким ідейним змістом не знає програної. І діє вона на шляху свідомої свобідної волі індивіда, що, обравши дорогу добра, вже не може зійти з неї.

Основи суспільної революції опираються на практичному застосуванні правдивих національно-етичних засад у житті. З цієї перебудови ладу на нових етичних, культурних, господарських і суспільних засадах, з цього концентрування різних вартостей на одній площині національного росту — промінюватиме в часі й у просторі українська **імперіяльна ідея.**

В основу правди й імперіяльности України, треба покласти елемент зсинтезованої в часі й просторі експансії. Україна становить абсолютну для себе інтегральну рацію й вартість у світі, і ніяких зобовязань супроти «людства», що обмежували б її ріст, експансію, імперіялізм — не має. Те, що ми називаємо глібальною українською ідеєю, є консеквенцією нашої віри, визнанням за нашою національною правдою найвищої рації, і прагненням зробити її зобовязуючою для других.

Для нас тільки одна вартість є абсолютною: національно-етична вартість; прийнявши її й виконавши обовязок супроти нації — одиниця робить те, що до неї належить. Це є знаменем сучасної епохи. Стиль культури світу сьогодні є суспільним. Хочемо цим сказати, що не абстрактні міркування про всесвіт непокоять сучасне творче покоління, а філософія живого буття суспільства, нації, історії, «людства», народів; цей суспільний елемент визирає з усіх усюдів. Створити власний, глибокий стиль нової суспільної культури — ось завдання, якого підніметься Україна, щоб вирити на кулі земській тавро свого духа.

Суспільна проблематика стає для нас актуальною не тільки з огляду на майбутній лад України, але й як мобілізуюче безупинне намагання встановляти проти волі окупантів свою рацію. Нам іде саме про ці потенційні вартості й диспозиції, про те, щоб вони перейшли в площину не тільки інтелектуального, але органічного, життєвого зрозуміння, що в українській державі кожна конкретна ділянка матиме можливість повного розвитку на точно означених засадах; щоб образ цієї державности був бачений на кожній ланці життя, на кожному кроці й кожній думці, бо й думати украянець буде інакше в державі, ніж тепер — під окупантами.

Справедлива в національному розумінні розвязка соціяльної програми представляється нам, як органічна еманація нинішнього ставлення революції. Маси повинні мати довірря до нас

і під цим оглядом; його ми здобуваємо вже тепер обороною їхнього права на суспільному відтинкові й чинністю після засади: **все, що обіцюємо — додержуємо!**

Тільки довірря мас до Руху, а не ліцитація в гаслах на зразок партій, допоможе у відбудові української держави. Треба нам тямити комуністичну стратегію революції; підбехтування лихих інстинктів юрби нам засадничо не підходить! Кинені нами гасла, здійснюватиме практично в часі визвольної війни **законними методами влада** — не юрба. Упорядкування цілости й перебудова в усій ширині, може прийти аж після закріплення політичної влади. Доки окупанти стоятимуть на українській землі — вся наша увага повинна зосереджуватися насамперед на боротьбі з ними. Пенетрація ідеї в масу, наше ініціятивне втручення в усі соціяльні процеси вже сьогодні — має витворити таку ситуацію, щоб у мент зриву нації наші гасла були вже знані й самозрозумілі масам. Цього ж досягнемо теперішнім їх видвигненням і розгортанням революції на всіх царинах і в усій її величі. Бо що це означають соціяльні гасла національної революції? Це рефлекс життевих органічних суспільних процесів, які ініціюємо, і яких засадниче розуміння синтетично оформлюємо в ударні — приємливі й зрозумілі масі — окреслення. Всякі прогнози, які ми ставимо, повинні містити й єднати в собі отсе **оригінальне** українське обличчя, встановлювати цей звязок і охоплювати вогники, що блискають у народній стихії.

Українська духовість має свої властиві питомості, як кожна інша. За творчими первнями цієї духовости загляньмо й до історії, розкопаймо засипану криницю, збагнім українську душу —що дає й давало їй силу, які закони її росту?

Суспільно-етичні основи організаційної побудови українського життя виявлялися впродовж цілої історії, і нарід давав цьому вислів у своїй творчості. Багато говорять нам збірники фолькльору — з них визирає народня душа. Там знайдемо підтвердження тих суспільних ідей та інституцій, які відповідають ростові нашого життя; схопимо здоровий дух української старовини, дух нашого права й первні національної культури. Наше гасло: **до джерел українського духа!** Глибина його виявляється в тому, що побудований він на власних—**з надрів народу випливаючих** — підставах.

Одною з основних ідей, що пронизують нашу сучасність, є ідея української мілітарної сили. Як ув історії, так і сучасності збройну силу, яку творимо, окрилює німб священної недоторкальности. Український вояк — цей анонімний герой — вийшов із кривавої боротьби моральним переможцем. Проте ми знаємо стиль Мольтке, Тухачевського та інш., але не знаємо воєнного стилю Святослава, і нашого стилю виконання майбутніх завдань, що їх поставили перед собою.

Українська Соборна Держава внесе революцію в зовнішньо-політичну дійсність світу. І то не тільки в геополітичному змислі нового укладу сил ув Европі й Азії, але й ув ідейному,

національному, суспільному, моральному й господарському значенні. Центральною проблемою сьогоднішніх часів, без огляду на все, **є Евразія — Росія**. Існування Антикомінтернпакту є характерним моментом! Після упадку Комінтерну, що має захист і є ідеєю Москви, українська держава зогляду на пенетрацію її імперіяльної ідеї в континенти внесе зміни у відносини держав світу.

В княжій добі Україна мала дані стати світовою потугою; це давав їй доступ до Середземного моря. Коли після 1492. р. на зміну середньоморської прийшла атлянтійська доба — володаркою в ній станула Анґлія («пануй над морями»). Тепер увага світу концентрується на Орієнті. Не обовязково на основі якогось телєольоґічного призначення, **але по закону діяння волі нації в площині найвищої своєї рації —** Україна виринає, як нова, великого значення, **світова сила.** Уклад сил на континентах дуже характеристичний: Японія — найдальший Орієнт, і властивий Окцидент — Німеччина-Італія. Проблєма Окциденту-Орієнту в ґеоґрафічному розумінні мабуть не завжди покривається з суспільним, етичним і психольоґічним Заходом чи Сходом.

Як життя не знає останнього слова про себе, так і ми не скажемо останнього слова про нього. Ми змагаємо до найкращого, в умовах даної епохи, нашого росту. Позатим, ми — в майбутньому; і добре, що так є. Думками, чином та інтуїцією, ми змагаємо до його, найбільш совершенного, образу. Даймо синтезу життя й його теорію; встановім кардинальні основи його розвитку — відчитавши це з книги буття українського! Зосередившись — вийдім із глибин української істоти й знеґуймо все зайве, чуже.

Коли визнаємо націю за абсолютну цінність та її право до життя й свободи одиниць, то тим самим стверджуємо й її право до інших дібр людини — зокрема матеріяльних. Це ствердження є важливим у етичному змислі. Як правно-порядкуючий чинник, що є синтезою всіх вартостей життя — нація вирішує й проблєму власности. Іде про етичну, правну й суспільну свідомість членів нації щодо її надрядности в усьому.

Нація зберігає засаду **родини,** як твердої підстави моралі й основної органічної клітини суспільства; вона порядкує й розвязує складні проблєми суспільного життя з погляду на її (родини) добро та забезпечує якнайкращі можливості її розвитку. Ми високо цінимо індивідуальність у родині. Батько — це глибокий моральний авторитет, якому дана можливість рішень. Ця індивідуальність органічно виявляється й діє, створювана працею батька для родини — як конкретної фізичної й духової тяглости, зложеної з тих, що вже існують, і тих, що колись прийдуть — внуків, правнуків (існує характеристичний вислів: «щоб рід Карпенків не згинув»).

Індивідуальність (одиниця) хоче мати в нас можливість вільної праці, свобідного творення й диспонування наслідками своїх зусиль; але кермована здоровими суспільно-етичними за-

садами, вона свою діяльність спрямовує на добро родини й нації. Ця можливість мусить бути їй забезпечена. Лібералізм ставив понад усе одиницю — поминено не тільки націю, але ще й другий кардинальний чинник — родину. Тому, коли хочемо знайти правильні шляхи розвязки суспільних проблем, треба привернути належне місце ще й цій — другій після нації, але вищій за одиницю — органічній клітині.

Заперечуємо питому комунізмові колективістичну власність, як також і необмежену приватну власність демолібералізму. Видвигаємо натомість власність національну — в її **моральному** розумінні, що має свою конкретизацію в природних формах і тенденціях суспільного життя та виявляється в індивідуальному дідичному посіданні й вільній праці. В нашому розумінні, власник — це є повірник заповіту найвищої спільноти (нації); він є виконавцем її волі й вона може покласти вето на його права, коли він піде в розріз із етичними законами національно-суспільного життя; законами, що беруть під увагу добро цілости нації, родини й одиниці (яка нераз сама не розуміє власного добра).

Таким чином, власність одиниці в нашому розумінні набуває **солідаристичний** зміст, що відзеркалює органічні тенденції суспільного життя. Визнаючи й розвиваючи здоровий індивідуалізм, узгляднюючи всі його творчі гони для національно-суспільного розвитку й споєння родини — цей зміст плекає життям і моралею визначені вартості, що випливають із глибини душі української людини й кажуть їй творчо виявлятися. Звідси — видвигнення ідеї праці на піедестал національно-етичної вартости; оперте передусім на обовязку праці — право власности; узгляднення здорової приватної ініціятиви; удержавлення певних засобів виробництва й засада плянового національного господарства.

Видвигаючи цілий комплекс нових вартостей із усіх царин — створюємо новий стиль і зміст життя. Націоналістична ідея має не тільки романтичні й емотивні елементи! Завдання, які стоять тепер перед нами, ширші за тих, що були перед девятьома роками. Далеко більша, глибша й наша відповідальність! В попередньому періоді можна було багато декларативно говорити, бо проблеми не були ще назрілі. **Тепер же декларації зобовязують, і то тим більше, що грядуть події далекойдучого значення.**

Кожний наш виступ має презентувати наш Рух і наші досягнення в організації моральних і фізичних сил нації; має відбивати всю глибину тих революційних процесів, що відбуваються на наших землях. Творчість нашої інтелектуальної еліти має демонструвати здобутки нашої думки, давати її синтезу в площині того, що довершується в житті на засаді чину, встановлювати перегляд діючої й потенціяльної сили Української Національної Революції й того всього, що є в житті, і що ми в ньому передбачуємо; має робити це все не пустословно, але читаючи живу літопись нашого росту на українських землях!

Одне десятиліття минає... Входимо в новий історичний етап боротьби й творчости!

О. Р.

Новий суспільний лад

Суспільний лад, до якого прагнемо, базується на двох основних засадах: **національний і етичній.** Перша з них висуває вимогу нівеляції соціяльно економічної боротьби кляс та встановлення здорових критеріїв у користуванні суспільними благами. Рівности в здобутках, що залежать від **якісної** вартости індивіда, не існує; рівність повинна натомісць виявлятися в установленні однакових обєктивних умовин для кожного громадянина, що має моральні дані для здобуття означених осягів, незалежно від того, з якої соціяльної верстви (інтелігенції, робітництва чи селянства) він походить.

Націоналізм створює для всіх справедливі обєктивні умовини росту, залишаючи решту — творчості й волі кожного. Він є демократичним у тому розумінні, що понад усім ставить вимогу й засаду **чину;** з цього правила не признає вийнятків і від кожного жадає максимума зусиль цілої індивідуальности. А тому, що осяги поодиноких індивідуальностей, навіть при релятивно-однакових зусиллях, все бувають різні, то вже самі закони природи встановлюють нерівність. Поняття абсолютної рівности взагалі не існує; її можна уявляти хіба тільки в абстракції. Тим більш нереальною стає вона в суспільному житті, що позначається законами змагу багатьох різних людських воль і сил. **Ніхто так переконливо не підтвердив цього факту, як саме большевизм, з банкроцтвом його початкових теорій комуністичної нівеляції індивідуальности й суспільства.**

Саме поняття справедливости стоїть нераз у суперечності з поняттям рівности. Зокрема в суспільному житті вимога справедливости стоїть перед вимогою рівности. Демократизм націоналізму виявляється в тому, що перед кожним громадянином він ставить **етичний постулят** і його консеквенцію — **постулят праці,** як імператив, від якого ніхто не сміє ухилятися. **Націоналізм підносить працю до рівня етичної засади.** І саме це піднесення її на пієдестал моральної цінности, негує питоменну демоліберальному капіталізмові ідею **найманої праці.** При такій інтерпретації праці, самий капітал перестає бути тим, чим він є в умовах демолібералізму. Бо в консеквенції цієї засади, працедавцем стає фактично не одиниця, а найвище суспільне єство, що має абсолютні вартості й право встановлювати етичні закони, себто — **нація.** Ця остання вправді виделеґовує свої компе-

тенції окремим одиницям чи їх колективам (підприємці й підприємства) але вони (в націоналістичній інтерпретації власности) виступають тільки субєктами **переданого їм нацією** права володіти майном і бути працедавцями, бо, наприклад, за діяння на шкоду суспільства, можуть бути державою експропрійовані. При такому зіставленні ідеї праці й власности — право абсолютної власности на всі добра належить остаточно нації. Її члени є постійними, дідичними ужитковцями й посідачами дібр; вони можуть по власній свобідній внутрішній диспозиції міняти даний предмет праці (чи власности) на інший і т. д., але нація-держава залишає в своїй компетенції нормування їх прав (наприклад — заборона роздрібнювати певні предмети власности, уживати їх незгідно з обовязуючими правно-етичними нормами і тд.) включно до конфіскати власности.

Це є обмеження анархістично-свобідного диспонування предметами праці з погляду на добро цілости — нації, суспільства й родини. Рівнобіжно зо зростом у ширину й глибину національно-суспільної ідеї, з її пенетрацією в широкі суспільні маси — наступає переоцінка вартостей; повільний, важкий, повний труднощей перехід із **індивідуально-егоїстичних позицій на суспільно-етичні.** Живемо в добі ублагороднення людини, скермування її на шлях добра духово й кровно їй близьких та нації; **в добі героїчної моралі й героїчного стилю життя!**

Після так усвідомленої компетенції нації-держави, стає зрозумілою вся хибність поняття «абсолютної» приватної власности. На релятивність цього вказувала ще аристотелівська теза, що людина є «політикон». Сучасна ступінь суспільної свідомости вводить обмеження права власности на користь загального національного добра. Поняття приватної власности, як «абсолютної» категорії, компромітує принцип здорової індувідуальної починовности, запроваджуючи на її місце анархізм (цим власне й визначається демоліберальний капіталізм). В другу, ще більш абсурдну, крайність — попадає комунізм. Ні один, ні другий із них не має в суспільному житті творчого застосування. Обі ці системи призабули кардинальний життєвий феномен — **націю,** що є органічною синтезою й регулятором усього.

Хто каже «необмежена» приватна власність — той виказує брак розуміння законів суспільного життя; чейже й у його уяві не вільно цю «необмеженість» вжити, наприклад, на те, щоб висадити... дім у повітря — бо це забороняють певні правні норми. Справді, бувають такі характерні факти, як ось, наприклад, в Бразилії, де плянтатори-капіталісти висипують каву в море в той час, як її не мають подостатком бразилійські ж робітники, що її культивують... Але чи є це до подумання в націоналістичному суспільному ладі — скажім у Німеччині?! На цей приклад ліберали можуть відповісти, що бразилійським капіталістам йде не про те, щоб не дати кави робітникам, але щоб вдержати господарську рівновагу в державі й у міжнародних торгівельних відносинах. Але таку економічну «політику» можна виправдати хіба релятивно, себто, що при даній суспільно-виробничій струк-

турі не існує інших можливостей до вдержання цієї рівноваги.

Нам проте йде не про релятивності ,а про преміси, про суть, про основні зміни. Коли сучасна економіка доходить до таких абсурдів, то треба в основі змінити ліберальстично-капіталістичний устрій, а не лікувати його паліятивами, що, зменшуючи хвилево гарячку, залишають розкладові бактерії в самому організмі. Треба творити організацію суспільного життя **на нових основах, вартостях і принципах** та надати річам таке окреслення, яке відповідало б їх **істотній суті.**

Новий світогляд вносить у життя глибокі зміни. Фіксація їх виявляється навіть у термінольогічних окресленнях, в номенклятурі. Однакові окреслення мають у нас і, скажім, у демоліберальів цілком різний зміст. Наприклад, «самовідречення» й «самозаперечення» означають для демоліберальів знегування **его-їстичного** тенору життя даної людини й заперечення того, що становить для неї суть і глузд життя. У нас же самозаперечення зовсім не є запереченням себе, своєї суті й змісту, а **самовиявленням** тих вартостей, що характеризують справжню українську людину. Як бачимо, одне слово, чи окреслення відбиває діяметрально протилежні погляди на світ. У них (демоліберальів) — **гедоністичний егоїзм,** як суть життя; у нас (націоналістів) — **національно-суспільний глузд існування й суворий героїзм, як неодмінну рису ідеалізму — трагічну й глибоко-життєрадісну концепцію життя, що має в своїй основі героїчну етику.**

Коли кажемо, що визнаємо (в питомому нам розумінні) засаду приватної власности, то зміст цього формульования (як бачимо з повищого прикладу) не покривається з дотепер існуючим. Вся атмосфера переоцінки різних вартостей життя визначає іншу ситуацію й для цієї вартости (власности). Абсолютність демоліберального поняття власности відпадає; вона набуває новий етичний зміст, — стаючи виразником природної людської тенденції виявляти себе індивідуально, творити свій світ праці й родини та сповняти обовязки супроти національної спільноти.

Стимули творчости в демоліберализмі (як і мотиви приватної власности) лежать тільки в колі егоїстичних побудників і бажань. Ми ж виховуємо загал у площині національно-суспільницьких мотивів і цілей. Тому, нераз подібний по формі, суспільний інститут у своїому внутрішньому змісті стає цілком відмінним від того, що його встановила демоліберальна доба, як «святий і непорушний»... Визнаючи свобідне диспонування означеними засобами й предметами праці в рямках державних законів, що узгляднюють добро нації, родини й одиниці — цим належно оцінюємо позитиви суспільного росту людини, які їй дають і, віддані до її диспозиції, матеріяльні вартості.

Характерною рисою української народньої вдачи є високе почуття особистої гідности, сильна — у великій мірі з землею звязана — родинна й родова самоокресленість, що протиставиться «общинницькому» стилю життя й духа московської маси. Европейські принципи особистої гідности й духового аристократизму — принципи noblesse oblige завжди були чу-

жі азійській Московії. «Московское дворянство — пише в своїй «Історії русской культури» П. Мілюков — никогда не удавалось пріучіть к европейскому чувству военной чести, воспітавшему сословний дух европейского дворянства»... В тому напрямку нічого не міг вдіяти й Петро І. Характерний момент: в році 1722 «один із многих», якійсь «советнік Степанов», коли його побили, так писав у свому «рапорте»: «я **о моєй персоне** не говорю, только **характер канцелярії советніка** не допускает не токмо побої, но і брані терпеть»... Зовсім не те бачимо ми в поняттях гідности в українців: «Цеж племя славного Народу Руського, з насіння Яфетового, котре державу Грецьку морем і суходолом воювало», і тд. З цим духовим аристократизмом української історичної індивідуальности треба нам не тільки рахуватися, але саме до неї навязувати свій чин. Заналізувавши характер українця, пізнаємо, куди йде загальна напрямна його суспільного розвою; наше завдання лежить у розбудові органічно вросло в нього національно-суспільного ідеалізму, через синтетичне споєння всіх його сил ув ідеї батьківщини.

Одним із елементів цієї розбудови є й своєрідного стилю — підпорядкована усталеній гієрархії вартостей, — індивідуальна власність. Обмежуємо не свободу, а виеміліновуємо анархію! Ніде немає більш розумних свобід, як у націоналістичній державі; ніде немає кращих середників задоволення розумних потреб і прагнень народніх мас, як саме в націоналістичного типу державнім устрої, що своєю формою й методами кермування є диктатурою **цілої нації.** Ідею цієї життевої, конструктивної гієрархії — демоліберали намагаються компромітувати всіма силами. Але чи не найогіднішою (тільки скритою) тиранією є саме ці всі «демократичні» ошусти, що обріхують і експльоатують народи під покришкою фальшивих, вивітрених гасел «свободи й рівности»? Чи наочні докази суспільно-політичного розкладу «демократій» не кажуть уже раз скінчити з цим культом аритметичної «більшости» недумаючих голів?!

Про нарід піклуються тільки його найкращі, що органічно виростають із поміж усіх його верств. Керма цих найкращих елементів із усіх суспільних прошарків — це й є **справжнє народоправство.** Іде тут про якість і ті **методи,** якими цю керівну якість здобувається. За ці методи признаємо не «голосування» й не виборчі картки, **а самовиявлення людей працею, ідейністю і характером.**

Розбудова суспільного життя йтиме по шляху уможливлення кожній одиниці дати максимум своїх сил і здібностей для національного росту. Індивідуальність матиме спроможність широкого й повного розвитку, але в національних рямках; її інтерес гармонізуватиметься з загальним добром і творитиме з ним єдність. **Не невільника власної держави хочемо творити, але вільного громадянина, що в праці для нації знаходить себе, як індивідуальність.** Найкращі, найактивніші, найбільш творчі з цих вільних громадян творитимуть провідну верству, що трима-

тиме керму масами й, будучи органічно, з грунту звязаною з ними, сумлінно дбатиме про їх добро.

Провідна еліта нації, щоб мати право бути такою, повинна стати уосібленням ідеалізму й героїзму. Вона перша ставить чоло небезпекам і остання відступає, здійснюючи своїм власним прикладом і соціяльну справедливість. Щойно тоді зможе вона видобути з нетрів душі народньої вартости для національного росту й перекувати, в огні боротьби за свої ідеали, цілий нарід у армію воїнів.

Індівідуальна ініціятива має в націоналістичному суспільстві такі широкі можливості, що та орбіта — яку для неї закреслив демоліберализм («приватна власність»), чи комунізм (альфа й омега — економічні вартості) — не тільки не вистачає для людини квантитативно, але й звязує її якостево, і цілево. Нова людина в своїй ініціятивності не шукатиме, йдучи за гоном гедоністичного егоїзму, якнайбільших досягнень тільки у матеріяльній (господарській) площині, але змагатиме до розбудови цілости життя за стимулом націоналістичної ідеї, як того одинокого побудника чинности, що надає вартість людині й глузд її змаганням.

Критерій керівної меншости, — що найкраще знає інтереси цілости, — не матеріяльно-продукційний і не клясовий, але **ідейно-етичний.** Він уможливить вступ у ряди провідної верстви кожному українцеві, — від пастуха до професора й від капраля до маршала — що гідний цього високого покликання.

Встановлюючи свій суспільний устрій, не трактуємо його стабільною вартістю; він може мінятися в формах і методах відповідно до розвоєвих процесів та вимог життя. В нашій загальній тенденції міститься прагнення якнайкраще скріплювати в кожну дану історичну добу силу нації для внутрішнього розвитку й зовнішньої експансії. Ми хочемо направляти умови суспільного життя, але не тільки апелем до доброї волі й сумління громадян —покликуючись на християнське милосердя, гуманність, тощо. Бо вважаємо, що коли тільки це є мотивом усунення експльоатації й інших дефектів суспільного устрою — то це було б тільки плеканням культу обиди й пропагуванням моралі раба!

Немає нічого більш понижуючого для гідности людини, як одержання милостині, що її побудником є милосердя! Це був би устрій жебраків, а не вільних і гордих людей. Кожний справедливий суспільний устрій має в собі елементи білятеральних умов, взаємних зобовязань — без ніяких ласк, милосердя й покори. Ніщо не поможе апелювати до сумління капіталіста чи керівника большевицького совхозу, щоб не експльоатував робітника! Субєктивно людяний капіталіст може особисто краще трактувати своїх робітників, але нічого їм не порадить, бо він самий є тільки звеном у системі, шрубкою в машині, що силою своїх власних законів диктує йому робити так, а не інакше. І «найкраща» людина в злому устрої нічого не вдіє, хіба що стане... філянтропом, коли вона не видвигає іншої ідеї, іншого сти-

лю й організації життя та не стане борцем за нього. **Борцем за ідеалістичну й героїчну етику життя!**

Ні толстівське духове «непротивлення» злу, ні сучасна декаденська інтерпретація християнської моралі, ні відклик до гуманности, ні пасивні мученики — не знищать існуючого лиха! «Бастилі» нищили ідейні герої, що мали відвагу **протиставлятися** злу; ті, що не пасивним терпінням хотіли спасати друзів своїх, а жертвою й чином. Пасивний, хай і загорілий, фанатизм не приносить рятунку й не може служити критерієм для оцінки етичної вартости діяння. Тільки активний, героїчний фанатизм творить життя й є його змістом.

Вертаючи до нашого прикладу, рекапітулюємо: без національної ідеї, без героїчного й етичного підходу до життєвих проблем — все залишиться по старому. Дана людина може роздати все своє майно бідним, але устрій залишиться тим самим і в його системі нічого не зміниться. Може дехто й «послухає» закликів до «милосердя», але решта, що творить систему, залишиться й надалі з нею. «Просимо, поможіть!» — бачимо на мурах міст, і образ заплаканої дитини, яка простягає руку, щоб зворушити серце... І це є так зв. «суспільна опіка»! Коли це хтось зачисляє до шляхетних жестів людини, то ми далекі від ідей, що їх змістом є жебрацтво! Або інший образ: голодна дитина ділиться хлібом із собакою, а поруч... оргії здегенерованих багатіїв, що можливо тільки вчера продали зброю ворогам батьківщині, і, не дивлячись на те, перебувають під охороною законів «великих демократій»! Стверджуємо: українській душі чужий демоліберальний капіталізм, як і його антипод, а водночас спільник — комунізм.

Як доказ наших повищих тверджень, вкажемо ще на приклад католицької церкви, що, замість поборювати ліберальстичний гіперкапіталізм, апелювала до... сумління його представників, а в наслідках сама опинилася під його впливами; протисуспільні й неетичні засади капіталізму знайшли в колах церковників своє фактичне застосування, хоч декляративно вони й є проти них. Нічого не поможе «Rerum novarum» ні «Quadragesimo anno», доки гасло лишатиметься пустою фразою! Але власне це й знаменне для римської церкви (також і православної), що в них не знайшли попертя ідеалістичні (націоналістичні) рухи, які вхопили в карби залізної дисципліни суспільність, стали на шлях боротьби з «правими» й «лівими» інтернаціоналізмами та переведення далекосяглих соціяльних реформ. Подібно й у нас... Націоналізм виклинається, як «дикунство», «зоольотізм», як «туга за ножем і кровю» — натомість кокетується його профанаторів, що виступають під маркою «творчих», «католицьких» та інших «націоналістів»...

Який же лад обіцюють Україні ці «творчо-католицькі» націоналісти? Поміщицьку Україну скоропадчуків?! Режим «князей» Долгорукіх і графів Де Монтрезорів, — цих нащадків московських князів Пожарських, яким тепер большевики ставлять памятники за те, що вони «в смутное врємя» врятували розвал

«єдіной-неделімой», — графів Потоцьких, Радзівілів?! Ось які «ідеали» несуть нації ці «творчі» націоналісти! Станиславівські архикатолики боронять непорушність «святої поміщицької власности», як фетиш і табу, виявляючи недвозначну охоту привернути ці «святощі» і над Дніпром!

Наш псевдо-католицизм нічого не навчився з минувшини й сучасности. А на цим тратить Церква й релігія! Між тим грядуть важкі події й конфлікти. Нові катакомби розкриваються перед **справжньою Українською Церквою.** Хто лякається їх — той не ввійде до **нашого** Царства!

Націоналізм не заперечує певних досягнень суспільних устроїв у минувшині, приймаючи з них те, що зберігло ще вартість і актуальність. Доосередні національні сили, діючи постійно впродовж віків, внесли нові творчі елементи. Ця неусвідомлена воля до консолідації шукала шляхів свого виявлення. Її підхопив соціялізм, видвигнувши робітничу клясу, як рішаючий фактор суспільного життя. Робітництво справді видвигнуло себе, як соціяльний фактор, але соціялізм спростачив усе, і схотів стати гробокопателем національної ідеї. Життя викинуло його за свій борт!

Націоналізм збагнув глузд новітнього суспільного життя й впродовж кількох років зумів відродити нації, що пішли за його ідеалами. Націоналізм не твердить, що сказане ним в дану епоху є його **останнім** словом. Бо він є життям, а життя вічно мінливе; в ньому відбувається вічна зміна понять, прагнень і інститутів. Суспільний лад флюктує у формах і методах, проте в **засадах** свого розвитку лишається незмінним. В процесі історії вага й взаємовідносини суспільних груп були різними; відповідно до вимог епохи на кін життя видвигалися ті чи інші суспільно-виробничі сили, здійснюючи національну ідею. В нашій добі й у наших умовах цією вирішальною національно-суспільною силою стають широкі продукуючі маси. І саме вони будуть **підметом** розбудови нового суспільного ладу. **Задоволення їх розумних потреб, зміцнення волі й патріотизму, унешкідливлення всіх руїнницьких відосередніх сил — ось методи скріплення нації.**

Грядучий час — це вже не час боротьби самих армій, а цілих народів. Щоб вдержатися в цій борні й її виграти, — необхідна єдність, витривалість, працездатність і активність цілої нації. Такою ж вона може стати тільки тоді, коли її внутрішне існування буде побудоване на взаємному довіррі, почутті справедливости та ідейно-етичній повязаності громадян у одне ціле («один пастир і одне стадо»); і не лише для зовнішньої перемоги, але й із мотивів почуття духової спорідненности та етичних спонук («діти одної матері — Батьківщини»).

Базуючи свій лад на принципах нації понад усе, протиклясовости й праці, що виходять із незрушимих премісів етичної натури — тимсамим не можемо не заперечити демоліберальстичний капіталізм із усіма його похідними наслідками, що виявляються в своєрідних інституціях: «працедавці-пани» — «робітники-наймити»! Тому заперечуємо й страйкову боротьбу, що є

вислідом експльоататорського соціяльного устрою. Бо сама вона вже свідчить про несправедливі підвалини цілої соціяльно-економічної будови, що згори припускає й санкціонує законність визиску, супроти якого треба боротися тільки методами насильства (страйки й льокавти).

В націоналістичному устрою немає місця для визиску, а тим самим і самочинним виявам боротьби з ним. Держава тут виступає не якимсь механічним регулятором (і не «поліцаєм»!) між працею й капіталом, бо в обличчі зясованих вище засад зникає його експльоатуюча сила; **вона є еманацією всіх доосередніх суспільних сил і чинником, організуючим націю, яка стає її джерелом і підставою.**

ЯРОСЛАВ ОРШАН.

„Нова ера"

Було три «нових ери» в історії Західньо-українських Земель. Першу історія нотує під роком 1890, коли наші народовецькі політики заключили «угоду» з австрійським намісником Галичини поляком гр. Баденім. Варта студій ця перша «нова ера»; анальоґії між 1890 і 1935 р. р. аж тиснуться в очі — однаково, коли йде про українську, чи про польську сторону. Другу спробу «нової ери» приніс рік 1908, коли польські політики Білінські й Гломбіньскі навязали з одиницями зпоміж українського парляментарного клюбу балачки про ціну за «успокоєння українського населення». Читаючи пункти цих переговорів, з дива не можна вийти, яким «відпорним» на досвід історії є той західньо-український тип, що прибрав імя «батьків народа» й «репрезентантів»!

Коли ми осуджуємо з вирішальних оглядів опортуністичну політику супроти займанців, то цим не заперечуємо, що опортунізм, як метода політики, існує таксамо, як усяка друга політична метода. Вся справа в тому, що в політиці українських партій супроти Польщі взагалі не йде про ніяку методу! Бо всяка політика є всеж **боротьбою** по певним правилам, в яких — у випадку опортунізму — найважнішу ролю грає те, щоб робити себе (як партнера) постійно необхідним для противника, і — за ціну цієї власної необхідности для нього — казати собі «платити». Витворюється тут дуже тонка гра, що вимагає досвіду та інтеліґенції, але вже в кожному випадку — додержання відповідного стилю та історичного рівня.

Анальоґії двох перших «нових ер» із часів Австрії — слабосилість української ідеї в усенаціональному масштабі, ізольованість галицького відтинка від решти української дійсности, молодість української модерної політики взагалі — які ж розторощуючі для опортуністів ці анальоґії зперед десятиріч із «новою ерою» 1935! І скільки б нам не говорили ці «політики» про наш політичний примітивізм і їхній «реалізм» та «зрілість», то, справді, навіть інтеліґентніші з них — ... це політичні діти! Останні три роки ще раз підтвердили про них такий осуд...

Залишаючи на боці всі інші характеристики «нової ери» 1935 року й її дієвих осіб, мусимо ствердити: це є потягненням «поза історією». Автори цих потягнень та їх середовище — це резерват примітивної породи українського «гомо політикус» серед життя, що пішло семимилевими кроками вперед. Отже, поминаючи безчисленні випадки очевидної злої волі й нікчемности, навіть признавши одному чи другому представникові нинішньої опортуністичної верхівки на ЗУЗ те-

оретичну можливість «чесности з собою» — одного не можна їм ніколи признати: **бодай чисто інтелектуальної політичної зрілости, дорослости до моменту, внутрішнього настроєння на ноту сьогоднішнього дня й мінімума політичного вироблення, що спиралося б на досвіді минулого й тверезому (хай буде: «реальному»!) погляді на сучасність.**

Коли б були серед українського партійництва в Польщі справжні опортуністичні політики (а не безхребетники й, в кращому випадку, чесні примітиви) то вони були б змушені десятки разів, а в останній час щераз, заявити, що зрікаються всякої політичної роботи, бо Польща не вважає їх партнером, а в українському житті політичних цінностей вони не в силі творити без партнерства з займанцем. Але УНДО мабуть міркує, що Польща взяла б у такому випадку на партнера «Фронт Національної Єдности», або радикалів — і тут уже немає ради! Починається найбільше безглузда, з погляду самого УНДО й найбільше злочинна з погляду української рації, річ: творення — всупереч фактам — **леґенди** про «нову еру» й власне партнерство.

Винесені на останньому «народному зїзді» УНДО (в початку січня 1938) резолюції говорять м. інш.: «... після 1935. р. у висліді «нормалізаційної» тактики, настала не нормалізація життя на наших землях... лише навпаки... у висліді 2 і півріччної нормалізаційної практики перед українським народом станула перспектива затрати його племінної єдности», і тд. Як бачимо, конкретне в своїм значенні слово «нормалізація», що виринуло в 1935 р. разом із відогрітим терміном «нової ери», має сьогодні в компетентних із українського боку осіб зовсім специфічне розуміння: під поняття «нормалізації» затягається всі неуспіхи й розчарування. Це так, як би хтось називав курацією недужого — його аґонію й смерть... Річ ця з опортуністичного боку не випадкова: УНДО боїться вимовити, що «нормалізація» скінчена, бо таке ствердження вимагало б нових конкретних рішень. І тому — хоч кінець нормалізації ствердила напр. відома анкета львівського «Діла» (з липня 1937), а з польського боку анкета варшавського «Бюлетену польсько-українського» (з серпня 1937) — **офіційно** ствердити цього факту УНДО не хоче.

Звичайно, «нормалізаційна до загину» позиція УНДО дуже бажана Варшаві, що орґанізувала цілу «нову еру» за наступною формулою: ми — Варшава — готові на найбільші уступки; коли ж чогось не додержуємо, то тому, що до «нової ери» не підготовані ще наші низи (суспільство, адміністрація й армія). І УНДО від початку аж по свій останній конґрес вповні готове піддержувати польську леґенду про «добру Варшаву й недобрі («розаґітовані ендеками») польські низи»... Варшава, мовляв, не має екзекутиви над воєводами й старостами, не має впливу на їх пацифікації, арешти, нечувано зрослі переслідування українського орґанізованого життя. Варшава не всилі заборонити армії розкидати летючки з літаків проти українців. Це не з Варшави новий земельний закон; це не Варшава кольонізує ЗУЗ, ділить нас на племена, вибудувала сокальський кордон й видумає шляхту; це не Варшава виселює українців із прикордонної смуги. Це не Варшава разгромила українське шкільництво й не в її це силі його відновити. Варшава не може конфіскувати цькувань польської преси проти ук-

раїнців і заборонити протиукраїнські виступи польських організацій. Права української мови — це також не від Варшави залежна річ. Вона не має екзекутиви над шкільною владою, що провокативно трактує українські справи в плянах навчання, унеможливлює плебісцити за українською школою й ліквідує та переслідує українське вчительство. Це не в силі Варшави змінити самоуправні закони, або вкладати гріш у меліорації, будову доріг і тд. на ЗУЗ. Це не діло Варшави — створення лемківської апостольської адміністратури, чи останній посилений наступ на церкву й священство; це не від неї закони проти української кооперації, і тд. і тд.

У цитованих резолюціях «народнього зїзду» УНДО говориться про «безсумнівний факт організованого наступу польського громадянства на всі ділянки українського життя, в якому беруть участь **подекуди навіть** (підкр. наше) військові та державні чинники...». Отже тільки **«подекуди»** винні військові та державні чинники, а позатим — апокаліптичне «польське громадянство»! Навіть саме протиріччя з очевидною чейже й опортуністам правдою, що «польське громадянство» в зникаючій меншості на ЗУЗ — повинно б вистачити на те, щоб не створювати леґенди, ніби воно може нас так бити — без своєї держави. Цей розподіл на державу й громадянство, звичайно, нісенітниця, але опортуністична діялектика тою нісенітницею вперто оперує.

На такому одному прикладі видно ввесь примітивізм опортуністичної тактики. Вправді — як ця тактика може перемагати противника, коли вона боїться навіть назвати його по імені й добровільно стягає з нього вину?! «Народній зізд» УНДО порішив «загострити дотеперішню тактику»... До речі: виходить, що «дотеперішня тактика» була вже «гостра», а тепер її ще більше загострять... Справжня гумористика! Як перше «загострення», треба вважати факт ,що так зв. українська парляментарна репрезентація здержалася в лютому б. р. від голосування над бюджетом у польському соймі. При цьому голова УНДО й «віцемаршал» сойму Василь Мудрий не забув заявити, при обосновуванні цього «загострення», наступне: **«З цієї трибуни декларували ми кількакратно наше позитивне відношення до польської держави та її оборонности. Ці наші заяви підтримуємо в цілій основі й надалі».** «Загострення» справді так.... грізне, що від нього польській державі й польському громадянству могла стерпнути шкура!!..

Повернемо тепер до 1935 р., коли то родилася «нова ера», і пригляньмося поодиноким фазам її, так мовити б, ембріонального розвитку, та кількамісячному животінню на світі цієї монструальної дитини. На початку лютого 1935. р. заявив тодішній голова УНДО Дмитро Левицький у польському соймі таке: **«Думаємо, що тільки наладнання взаємин, заспокоєння справедливих потреб українського народу, створення у межах польської держави Піємонту для українських визвольних змагань принесе користь польській державі всередині й назверх. тепер і в майбутньому. Був час, коли ми думали, що власні наші сили вистачать, щоб здобути собі рівноправне політичне становище з іншими народами Европи. Історія й теперішність учать нас..., що навіть найсильніші великодержави мусять шукати союзників... Політична українська думка вже від довшого часу шукає такого союзника, з яким у порозумінні й у спільнім інтересі могла би здійснювати своє націо-**

нальне право... Державу можемо й мусимо будувати в осередку українського народу, в Києві... В боротьбі за цю перебудову... будуть втягнені... теж інтереси польського народу... Думаю, що тут можуть зійтися інтереси обох народів»...

Ставити концепцію українського Піємонту **в Польщі, значить зраджувати справу українського визволення взагалі!** Але, напевно проти власних намірів, Левицький осягнув одне позитивне: притиснув поляків до стіни, щоб заявилися ясно й недвозначно, чи є бодай за українською державністю над Дніпром, чи тільки свідомо защіплюють українській державній ідеї бакцилі смерти, звязуючи її з ідеєю польської місії на сході Европи з єдиною метою: зо страху за посідання Західньо-українських Земель — не допустити до повстання української державности взагалі.

У відповідь Левицькому склав польский міністер Косьцялковскі заяву, яку українська й польська преса однозгідно окреслила: **поличник.** Косьцялковскі не торкнувся ні словом порушеної Левицьким проблеми спільної польсько-української перебудови сходу Европи. Він тільки заявив, серед повені лайки, на адресу Левицького: **«Ви останні могікани цього типу представників українського населення. Прийдуть інші, молоді, які зуміють найти з нами спільну мову й реальну програму праці для щастя своєї супільности й величі Річипосполитої, якої вони є горожани».** Ця заява польського міністра означала недвозначно, що справа української державности над Дніпром для Польщі — це проблема **спекулятивної гри,** а не реальної політики, що цю політику вона **не хоче** вести в обопільно зобовязуючих формах **навіть із партнером,** який запродує їй 7 млн. українців.

Друга сторінка медайлі та, що з боку опортуністів справді «прийшли інші», хоч і не молоді, але такі, що «зуміли найти спільну мову й реальну програму»: Д. Левицького усунено з головства в УНДО, і на його місце зайняв цей пост Василь Мудрий. Для цілості опортуністичної тактики, цей факт має своє специфічне значення. Коли прийшло до чергового відступу з позицій, УНДО виказало готовість пожертвувати польській стороні своїм головою; в кожному разі, після слів Косьцялковского, демісія Левицького не могла справити іншого враження в поляків. Цьогорічний зізд УНДО, як згадувано, порішив «загострити тактику». Партія, що кладе вагу бодай на примітивну принциповість і що має справді реальну тактику, повинна була б змінити свойого скомпромітованого до ґрунту дотеперішнім перебігом «нормалізації» голову й задемонструвати, що вона не тільки під ворожим натиском жертвує своїх провідників. Та ні, коли в 1935. р. йшло про концесію в польський бік — Левицький полетів негайно; коли ж у 1938. р. йшло про відворот, або скажім, про концесію в бік української рації — Мудрий залишився!

«Загострення тактики» в 1938. р. проявилося в здержанні УНДО від голосування над бюджетом. Очевидно від цього «здержання» до ніяких неприємних для поляків наслідків не дійшло. Зате пригадуємо: в березні 1935 р. поляки ухвалювали нову конституцію, що принесла з собою низку безпосередніх ударів для українців у Польщі; УНДО тоді теж здержалось від голосування. Тільки це мало той наслідок, що польському урядові було вможливлено ухвалити конституцію. Бо

проти цієї конституції голосували всі опозиційні польські й непольські партії, і урядова група не мала потрібної кількости голосів. УНДО, своїм здержанням від голосування, дало тодішньому ББ більшість. Так стосує УНДО тактику здержання від голосування в випадках злагіднювання й загострювання тактики... І це має бути реальна — себто така, що змушує противника до уступок — політика!..

До кінця травня 1935 р. «нова ера» — це був ще тільки ембріон; в пресі появився комунікат про конференцію мін. внутр. справ Коцялковского з політиками УНДО: Мудрим, Луцьким і Целевичем. Цю конференцію саме УНДО вважає народженням «нової ери». Прийняття методи такої конференції й других, що наступили після неї, знову було верхом політичної недотепности наших «реалістів»; почалася «тайна дипльоматія»! Себто — те, що поляки обіцювали УНДО, знали тільки учасники конференцій; зате УНДО погодилося на низку заяв і потягнень **у найвищій мірі прилюдного характеру.** Отже це була одна вирішальна здача: поляки нічого не прирікали в зобовязуючий спосіб; УНДО ж зобовязувалося перед цілим світом!

У вересні 1935 відбуваються вибори до польського сойму на підставі нової виборчої ординації. Вибори збойкотували всі польські й непольські опозиційні партії. Польському урядові грозила компромітація, бо новий сойм міг стати «репрезентацією», зложеною з самого ББ — отже не відограти своєї ролі блефу «парляментаризму». Але УНДО заключає з польським урядом угоду про 15 мандатів у соймі та 3 в сенаті, і так рятує ситуацію — з надією на польські, зложені на тайних конференціях, обіцянки...

Напередодні виборів, містить тодішній «програмовий» журнал УНДО «Шлях Нації» (ч. 5.) статтю В. Мудрого під заголовком: **«Вибори до польських законодатних установ»,** в якій голова УНДО пише: **«Пануюча на Совітській Україні комуністична московська диктатура веде безоглядну політику нищення українства. Його треба рятувати. Хто ж це може зробити? Ясно, що тільки те українство, яке знайшлося силою історичних подій і фактів поза кордонами СССР... Виконування описаної ролі західне українство могло б затратити при дальшому веденні виснажуючої боротьби на польсько-українському відтинку. З уваги на те, провідні чинники УНДО рішили, що на тому відтинку необхідно довести до польсько-українського замирення за ціну створення на західньо-українських землях умовин Піємонту для потреб усього українства..., висуваючи в Польщі гасла політичної, легальної боротьби за максимальні права українського народу себто за територіяльну автономію..».**

Не входимо в суть справи піємонтської концепції й не задержуємося довше над суттю методи опортуністів із ЗУЗ прикривати власні капітуляції... «порятунком східньо-українських земель». Для ілюстрації, наскільки неісторичною й через те цілком пропащою є опортуністична думка, треба ще вказати, що вона не вважає доцільним — бодай для власної безпосередньої мети — шахувати Польщу українською силою над Дніпром, натомість створює легенду про національну катастрофу на СУЗ і можливість та необхідність боротьби з Москвою «піємонтсько»-інтервенційними методами.

Важно тут для нашого аспекту ще ствердити, що Левицький

складав цю піємонтську декларацію в соймі; Мудрий уже тільки в ґазеті. Левицький дістав від поляків поличник в соймі; Мудрий, відповідно до вибраної ним площини — в ґазеті. В самий день виборів (8. вересня 1935.) появилася в польському офіціозі «Газета Польська» стаття, в якій мрії УНДО про автономію названі «грізними для держави автономічними оманами», далі нанесений цілий ряд зневаг українській нації («загумінковість» української інтеліґенції і тд.) і висунено, як плян наладнання польсько-українських взаємин... господарський реґіоналізм **«в розмірах волости чи воєвідства в імя спільного добра цілого населення й надрядних потреб держави».**

Поляки могли вже в день виборів дозволити собі на такий удар по опортуністах, бо ще перед виборами (не знаючи навіть, чи поляки додержують компромісу), УНДО на польське бажання проголосило «нову еру» й на міжнародньому форумі. 3. вересня 1935. р. заявив «дипльомат» УНДО Л. Макарушка на конґресі національних меншин в Женеві таке: **«Ми хочемо усунути деякі спори поміж двома народами (українським і польським.— Прим. наша) й довести до нормалізації відносин у краю. Вважаємо, що дальше тривання цього спору поміж двома народами, які мусять жити побіч себе в Східній Европі, є шкідливе у теперішніх політичних відносинах для обох сторін, тим більше, що тим двом народам без сумніву дістанеться в майбутньому важна роля при нормалізації східньо-европейських відносин».**

Що виявили самі вибори? На підставі виборчого компромісу УНДО з урядом, мав на українських землях кожний поляк голосувати на одного українського й одного польського кандидата. «Діло» (від 14. вересня 1935.) стверджує наступне: **«51 проц. польських виборців у цілій Галичині не голосували на чолових українських кандидатів, а в окрузі Сянік провалили одинокого українського кандидата».** УНДО вповні пішло в виборчому компромісі з урядом на концесію «сокальського кордону», і на Волині, Поліссі, Підляшші й Холмщині не мало права виставляти своїх кандидатів. Зате перед виборами опортуністична преса вважала «провалом реґіональних концепцій» (Діло від 8. вересня) факт, що на листу кандидатів у Сяніку прийняли й кандидата УНДО. При виборах цей кандидат перепав, бо на Лемківщині всі поляки голосували тілька за польськими кандидатами. В бойкоті українських кандидатів неможливо не доглянути руки польської влади. Але УНДО вже тоді почало стосувати свою формулу про «добру Варшаву й недобрі польські низи»...

Українське населення вибори у великім відсотку збойкотувало — або не йдучи цілком до урни, або віддаючи пусті картки. Все ж після виборів само УНДО доклало всіх зусиль, щоб доказати фальшивою статистикою (подаючи % голосуючих, а не % важних голосів), ніби участь виборців у Галичині була велика. Поляки осягнули виборчим компромісом, що хотіли: новий сойм дістав парляментарне (але ніяк незагрозливе для режиму) обличчя, бо в ньому залишився сам ББ. УНДО санкціонувало з українського боку «сокальський кордон»; для закордонної опінії, яка слідкувала за розвитком українсько-польських відносин, факт виборчого компромісу УНДО, мнима чисельна участь українців у виборах, і, врешті, заява Макарушки в Женеві, — говорили про «замирення відносин на українських землях у Польщі». Полякам

треба було українській проблемі стяти голову, якою вона виростала в орбіту міжнародньої політики... УНДО повело гру на оригінальній засаді: чимскорше випустити зо своїх рук усі атути...

Не можна сказати, щоб голосу «Газети Польської» в день виборів і всіх «мементо» самих виборів, опортуністи не доглянули. Ось що писала католицька «Мета» (15. вересня) про статтю в «Газеті Польській»: **«Цей голос уважаємо пересторогою для всіх кол нашого громадянства, які надто схильні до оптимізму... Не попадаймо в пересаду».** «Сном галицької ночі» — називає опортуністичний «Український Бескид» (22. вересня) мрії про «Піємонт». А 20. вересня «Діло» ставило безпорадне питання: «Що далі»? Але УНДО тоді ніяк не рішилося «загострити тактику»; була це зрештою справді нелегка річ після такої **самодеґрадації** впродовж кількох тижнів! Воно до сьогодні веде таку безглузду, з погляду самих опортуністичних метод, політику, що ця остання може мати тільки одне пояснення, — те, яке ми висловили на початку: опортуністи, попри всі їх другі психольоґічні риси — це неймовірно низького рівня **політичні примітиви.**

Польський наступ розгортається тепер на всю широчінь. Леґенда «нової ери» має паралізувати з одного боку відпір української суспільности, а з другого — додавати відваги польському суспільству до наступу, бо ж ЗУЗ — це вже не «гайдамацьке пекло», а знормалізована «обіцяна земля» для кольоніста, купця, культуртреґера. Цей наступ, ведений польською державою, триває до сьогодні; його напрями й методи відомі. Кожний рік «нової ери» приносить пацифікації: літо 1935 — Волинь і Полісся; літо 1936 — Костопільщина; літо 1937 — Бережанщина і тд. Дотеперішні польські окупаційні методи удосконалюються; прибуває низка нових.

Кілька прикладів, як реаґує УНДО на цей наступ... Опортуністи не приймають там, де це тільки можливе, його до відома. Заманеврувані в безнадійний імпас, вони видумують тактику, знову таки гідну подиву своїм безглуздям! **УНДО починає давати Варшаві докази, що воно готове вибілювати її політику в очах власної суспільности.** Ось видають поляки напр. в половині 1936. р. новий молочарський закон, який унеможливлює «Маслосоюзові» кооперативну акцію на північно-західніх українських землях, ліквідує там молочарні, що досі належали до МС, а всю решту молочарень підчинює «Рольнічим Ізбам». Вістря цього закону очевидне, але ось пише «Діло», що загрози немає ніякої. «На днях появилося на сторінках нашої преси незгідне з правдою насвітлення нового закону. Можна побоюватися деяких несподіванок. Але проти таких побоювань... маємо такі аґументи, як запевнення компетентних чинників... Молочарні на Волині найдуться в тому самому положенні, що наші галицькі, лише з тою різницею, що опінію про них до Хліборобської Палати буде видавати польський ревізійний союз»...

Або ще такий приклад: Асекураційне Товариство «Дністер» у Львові має право обезпечувати в себе 1/3 недвижимостей, які підлягають примусовому обезпеченню. «Дністрові» це право відбирають, прилучують його до «Польського Звйонзку Обезпечень Взаємних» і на спілку з цією польською інституцією він має обезпечити 10% всіх будинків у формі реасекурації. «Дністер» мав досі коло 3000 аґентів у

краю й коло 100 урядовців; він апелював досі до українця: 2/3 майна мусиш обезпечити в поляків, але 1/3 обезпечи в українському товаристві, коли ти карний член нації. Іншими словами: — це була національна позиція, яку тепер поляки розбили. Але ось зявляється комунікат УНДО, що «завдяки старанням і заходам Української Парляментарної Репрезентації» — «Дністер» добився «успіху», бо... його хотіли поляки зовсім зліквідувати. Себто так: мало пропасти все, але трошки осталo — тому заслугою УПР є «нова ера» й «нормалізація»...

Таких прикладів із так зв. щоденної політики, на яку передусім повинна б бути наставлена опортуністична тактика — можна подати багато. УНДО досі не дало доказів розуміння, що це таке національна честь і гідність, і тому йому видається, що це взагалі моменти зпоза площини «реальної політики». Воно намагається чинити натиск на українське суспільство й організоване життя в справі обходів польських державних свят, вивішування прапорів і тд. В грудні 1935. р. виголошує Мудрий у польському соймі промову, в якій каже м. інш.: «Не **сумніваємося в тому, що польсько-українські взаємини й праця над нормалізацією відносин між обома народами можуть не лише відтяжити польську державу внутрі, але можуть піднести та зміцнити питомий тягар Польщі, як міжнароднього чинника»...** А в липні 1936. р. «Польська аґенція телеґрафічна» видає такий комунікат: **«Віцемаршал сойму В. Мудрий заявив представникові ПАТ у Львові, що Українська Парляментарна Репрезентація й українські установи постановили піддержати фінансово акцію «фонду оборони народовей»** (збірка грошей на польську армію. — Прим. наша). Мудрий водночас радить полякам у «Ділі» назву «фонду оборони паньствовей», а не «народовей», себто фонду оборони виключно польського народу. «Таких помилок робити не слід, якщо державі залежить на успіху справи» — глибокодумно заявляє Мудрий. Уявляти собі, що підкреслюванням більшої (від самих поляків!) власної «польськости» й «паньствовости» можна справити на них враження — це значить (поза всіми другими моментами...) давати знова доказ крайньої наївности.

Правда, УНДО впродовж цілої «нової ери» нарікає в промовах у соймі й у пресі, що ніщо не змінилося, що не видно успіхів «нормалізації» і тд. Але нарікаючи й стверджуючи польську непримиримість, воно саме — попросту в зовсім божевільний спосіб — стає в тій мірі уступчиве, що поляки справді мусіли б бути в свою чергу позбавлені розуму, щоб давати якісь концесії. Пригадуємо, що на другий день після присуду у варшавському процесі ОУН за вбивство Перацького, В. Целевич склав у польському соймі заяву, що **сильна, численна й добре під технічним оглядом вивінувана польська армія є в інтересі українського народу».** Водночас у сенаті О. Луцький заявляв: **«Військо є спільним добром обох народів — польського й українського... Бажаємо, щоб ця вістка дійшла до цілої української суспільности та відсунула від неї погубні підшепти ворожих нам елементів** (читай: ОУН)». Цей же Луцький заповідав, що УНДО ніколи вже не буде **«робити прикрощів міністрові закордонних справ через використовування меншинного трактату».**

Такі й низку подібних заяв складає УНДО раз-у-раз, і в їх дусі поступає, хоч минають місяці та роки, і опортуністи самі мусять при-

знавати що не тільки ніщо не зміняється, але все у них іде до гіршого. Тимчасом країна не переривае своєї боротьби, і УНДО (здавалося б!), згідно з тактикою всякої льогічної політики, повинно б цей момент ставити полякам перед очі, як атут за необхідність іти українцям на уступки. Але ось краєва нарада УНДО 3. липня 1937. заявляе в резолюціях, що вона **«занепокоєна та стривожена вістками з краю про хвилю неспокоїв на терені деяких місцевостей, які проявилися актами саботажів, підпалів і навіть убивств, та якнайрішучіше всі ці акти та їх спричинників осуджуе»(!).**

А Українська Парляментарна Репрезентація (котрий це вже раз!) знову застерігається (29. вересня 1937), ще «не має нічого спільного з нелеґальними й законспірованими чинниками». **Нам зовсім не на руку, щоб УНДО капіталізувало або «примазувалося» до того, що не є ділом його рук і що звернено проти нього самого; але коли воно цього не робить у сьогоднішній ситуації бодай методою мовчанки, то, справді його політиці треба відмовити всякого глузду!**

«Нова ера» коштуе українську націю багато. На ЗУЗ сьогодні кружляють чутки про плянований бльок усіх опортуністичних партій. Коли УНДО бажає бльоку, то може осягнути його єдиним шляхом: заявити полякам, що вважае «нову еру» скінченою й перестає бути партнером у цій програній грі. Що це має спільного з бльоком опортуністичних партій? Дуже багато! Польща звернется тоді до ФНЄ, Паліева й радикалів (обі ці ґрупи останньо наближуються до себе в передбаченні такої можливости), ці вхоплять навипередки простягнену польську руку, і на ЗУЗ зникне леґенда, що галицькі леґальні партії й ґрупи чимось різняться між собою у своїм становищі й своїй ролі супроти польської окупації. Тоді щойно повстав би справді гармонійний опортуністичний бльок!

Не хочемо брехати, що бажаємо цієї консолідації з симпатій для опортуністів. **Ні — нам важно, щоб дальше прояснення внутрішньоукраїнської ситуації на ЗУЗ дало змогу вповні розгорнутися фронтові здорових українських сил; тому фронтові, що мав би можливість піднести — в протиставленні методам партій — свої політичні методи, як дороговказ для найширших кругів українського суспільства.**

Є. ОНАЦЬКИЙ.

Гіэрархія націй і автаркія

(НА МІЖНАРОДНІ ТЕМИ)

В міжнародніх відносинах, як і взагалі в людському житті, панує степенування вартостей, і, відповідно до нього, нації поділяються на великі й малі, сильніші й слабіші. В залежності від цього, кожна з них має в світі свою власну політичну вагу, яка відмінюється рівнобіжно з постійним відмінюванням того гіерархічного взаємовідношення, що в кожний окремий момент визначає стан світового змагання за краще й почесніше місце.

Це констатування видається таким елементарним, що просто тяжко собі уявити, як могла народитися у Версалі й бути охрищеною в женевських сальонах Союзу Народів така небезпечна фікція, як теоретична рівноправність усіх націй, що при ній, в спільному обміркуванні й вирішуванні світових проблем, голос маленької Панами, чи Латвії, мав би бути рівним голосові Великобританії чи Німеччини.

Включення в статут Союзу Народів такої фікції, як рівність держав, чи націй, було тільки **першим** фатальним кроком на шляху до неминучої компромітації самої ідеї Союзу Народів, яку ми тепер всі спостерігаємо. Бо життя не рахується з фікціями й боляче бє кожного, хто на них хоче спертися.

Але — це була тільки **перша** небезпечна фікція. Було там чимало ще й інших.

З річника Союза Народів, який встановлює офіційну листу існуючих у світі держав чи націй, не можна навіть зрозуміти, що це таке держава, а що таке нація. Існують там держави, зложені з богатьох націй, як напр. Великобританія, що складається з Північної Ірляндії, з Канади, з Австралії, з Південно-Африканської Унії, з Нової Зеляндії, з Нової Землі й колоній у властивому розумінні цього слова. І навпаки — існують нації, як напр. Сполучені Держави Півн. Америки, що складаються з 48 держав. Чехословаччина там уважається за єдину державу й єдину націю, хоч вона на 15 мільйонів населення має 8 мільйонів чехів, 3 мільйони словаків, 2 і пів мільйона німців, 600 тисяч українців (чи як їх по старому називають — «русинів»), пів мільйона угорців і майже пів мільйона поляків. Такий самий малюнок ми знаходимо в Румунії, в Югославії й в Польщі, — в усіх цих витворах Версалю.

Звідси можна зробити тільки єдиний висновок, а саме, що офіційні визначення нації й держави, якими кермується Союз

Народів (що навіть «не запримітив» такої численної нації, як українська) — це тільки облудні етикетки, які намагаються сфальшувати справжню дійсність.

Чимало мішано-національних держав мають велике бажання сховати від світу конституційні й небезпечні хиби свого організму, — і тому, підробляючи статистику та затуляючи рота так зв. національним меншинам, намагаються пройти в міжнародній синедріон, як монолітна, чи навіть... тоталітарна держава (тут перед веде Румунія, за нею слідує Польща). Інші ж, дійсно могутні держави, як напр. Великобританія, намагаються зо свого боку представити різні, цілком залежні від неї, території, як «вільні» й «незалежні» нації. І Союз Народів приймає й одну, і другу фікцію...

Відкидаючи різницю між великими й малими, сильними й слабими державами та проголошуючи їх рівноправність — Союз Народів кадить водночас перед вівтарем «інтернаціональної справедливости».

Але ніхто з членів Союзу Народів не дав собі досі труду зясувати світові, що це таке — ота «інтернаціональна справедливість» і де саме вона перебуває. Певно, що ні в одному з сальонів Союзу Народів її досі ніхто не бачив, — і тому, як тільки перед ним повстає якась трудніша до розвязання проблема, за отою «інтернаціональною справедливістю» починають шукати по всіх берегах Леманського озера (Льозанна, Монтре, Ніон), а іноді й поза невтральною Швайцарією (в Стрезі, Лондоні, Вашингтоні). Коли ж хтось, в роді непоправних українських оптимістів, вибирається й собі до одного з тих міст... в надії зустрітися, а може й познайомитися з тою мандрівною й таємничою «інтернаціональною красунею», натикається невідмінно на великі держави, що — озброєні до зубів і тримаючи в руках довжелезні папері, вкриті вздовж і впоперек різноманітними печатками, — заявляють категоричним голосом про свої уповноваження від цієї самої «інтернаціональної справедливости» вирішувати всі справи так, як уважають за найкраще... для себе. Практика життя виказує, що з-поміж 74 великих і малих націй, зареґістрованих у Союзі Народів, тільки 7 кермують справами цілого світу. Другі ж нації не мають іншої можливости, як, використовуючи взаємне суперництво цих семи великих держав, пекти коло них при нагоді й свою «печеню».

Не абстрактна й ідеальна справедливість (з якою було б занадто легко жити) панує в світі, а постійна незгода й суперництво між тими державами, — що **вспіли** змонополізувати території з усім потрібним для багатого й вигідного життя, — і державами, що таких територій не мають, але вважають, що для піднесення свого життєвого рівня, мусять їх мати. Тільки виходячи з цього сконстатування **фактичного стану** річей, а не з облудних фікцій, зможемо й ми, українці, знайти в ґієрархії націй більш почесне місце, ніж його тепер займаємо.

Відкидаючи отже фікцію правної рівности між націями, що занадто відбігає від фактичного стану річей, ми констатуємо, що

єдине право, яке дає підставу тим семи великим державам керувати світом, випливає з їх політичної ваги, що, в свою чергу, ґрунтується виключно на збройній силі.

Італійський економіст Уго Нанні, що його книгу «Світовий бій» ми тут широко використовуємо, каже, що суходольна й морська збройна сила нації залежить від наступних чинників:

а) кількости населення;
б) висоти середнього рівня культури цього населення;
в) розвитку технічної вмілости;
ґ) національної, етнічної й релігійної єдности;
г) динамічної сили експансії;
д) посідання сирівців.

Для осягнення дійсної потужности й, значить, видатного місця в ґєрархії націй, чинники **а, б, в, д** — необхідні; чинники ж — **г** і **ґ** бажані, допомогові.

Розглянемо окремо кожний із цих чинників.

а) Кількість населення.

Число — це вже сама по собі сила. Без великої кількости населення ніяка нація не може заважити багато в світі. Людськість нараховує тепер до 2 мільярдів душ, і щоб якась держава могла відограватн поважну ролю в такій величезній масі, необхідно, щоб вона мала бодай 40 мільйонів населення. З теперішніх семи великих держав ні одна не має менше від 40 мільйонів.

Совєтський Союз	170.000,000
Сполучені Держави Півн. Америки	127,000,000
Ніппон	98,126,000
Німеччина	66,616,000
Великобританія	46,930,000
Італія	42,625,000
Франція	41,940,000

Мати велику кількість населення, це значить, каже Нанні, мати багато вояків для оборони національної території й для народу; мати велику кількість людей, що платять податки, і значить — мати великі грошеві можливості для поліпшення воєнної сили нації; мати велику кількість робітників для переведення необхідних праць; мати велику кількість селян для хліборобства, що на ньому ґрунтується ціле життя нації.

Голяндія, Бельгія й Португалія, хоч і мають багаті кольоніяльні імперії, в політичному житті світу відограють незначну ролю, бо їх населення не перевищує 10 мільйонів душ.

Звідси випливає необхідність для країн, що хочуть дійти, чи втримати високе ґєрархічне становище серед націй світу, дбати про розріст свого населення. Італія й Німеччина зуміли спинити зменшення народин (типове явище для певного щабля цивілізації), але, наприклад, у Франції кількість смертей уже перевищує кількість народин, і цей факт може вона прийняти за грізний для себе симптом.

Кількість українців у світі вже давно перейшла за сорок

мільйонів, і приріст населення продовжує триматися на дуже високому рівні; це подає нам великі надії на будуче. Але не треба забувати, що існують у світі й 400 мільйонів китайців, які в гієрархії націй займають досі дуже незначне місце. Бо кількість стає тільки тоді справжньою силою, коли її одуховлює **якість,** себто перш за все **висока культура,** що дає усвідомлення цієї сили, потім **динамічна воля,** що хоче зужити цю силу, і нарешті, **технічна вмілість,** що дозволяє зреалізувати цю волю в найкращий для нації спосіб.

б) Високий рівень культури.

Військо невігласів має дуже мало шансів перемогти військо, що складається з вояків порівнюючи вищого культурного рівня. Культурний, освічений, чи, як ми кажемо, — свідомий вояк знає, за що він бється, чому він ризикує своїм життям, і вартий десятьом розбишакам, хоч і войовничих по своїй натурі, але несвідомих ніякої високої мети. Війна італійців із абісинцями виказала, що, незважаючи на свою велику войовничість, абісинці, навіть озброєні відповідно до вимог останньої воєнної техніки, не могли дорівнювати італійським воякам — без сумніву далеко менше войовничих, але свідомих необхідности жертви.

5. січня 1924. р. Мусоліні писав до італійського народу:

— «Культура — це не звичайна собі прикраса інтелігенції, але знаряддя в боротьбі за життя. Нація — це не тільки територія, але, і особливо, дух. Існували держави, що посідали величезні території й не залишили сліду в історії людськости. Нація тільки тоді велика, коли здійснює силу свого інтелекту».

в) Технічна освіта.

Технічна освіта формується в професійних школах, що видають винахідників, професорів, інженерів, лікарів, хеміків, експертів і тд., завдяки яким розвивається промисловість (мінеральна, металюргійна, механічна, хліборобська). Ця промисловість, що з неї живе торгівля й що витворює справжнє багатство нації, продукує також і оборонну та наступаючу зброю нації. Нація, яка може сама, незалежно від інших, продукувати гармати, рушниці, воєнні припаси, літаки, панцирники, танки, дреднавти й підводні човни — стоїть незрівняно вище від тих націй що самі зброї не виробляють.

Статистика виказує, що на 74 держави тільки 14 продукують і експортують зброю. Це означає, що 60 інших держав знаходяться в стані безсумнівної нижчости в порівнянні з тими 14; нижчости, що межує з політичною від них залежністю. З тих 14 держав, що експортують зброю, перше місце займає Великобританія (30 проц.), потім Франція й Сполучені Держави Півн. Америки, що разом із Англією контролюють до 60 проц. експорту зброї. Коли ж прийняти під увагу факт, що й такі експортери зброї, як Бельгія та Чехословаччина знаходяться в сфері впливів французької політики, а Голяндія й Швеція в сфері політики англійської, то прийдемо до висновку, що ці держави разом із Сполученими Державами Півн. Америки, контролюють 86,3 проц. виробу зброї. Підставу для такої кольоса-

льної переваги цих держав дає посідання ними потрібних для воєнної промисловости сирівців.

г) **Сирівці**

Як ми зазначили вище, — це четверта **необхідна** умовина для держави, що хоче займати високе місце в гієрархії націй. «Держава — каже Нанні, — яка не посідає вистачаючої кількости сирівців і не має можливости їх собі здобути, мусить по необхідності відмовитися від ранги великої держави й задовольнитися другорядним місцем, в почоті держав першорядних».

Це твердження не зовсім вірне. Із семи великих держав, що кермують долею світу, тільки чотири з них — Сполучені Держави Півн. Америки, Великобританія, Франція й СССР мають не тільки вистачальну скількість сирівців, але являються фактично й монопольними їх посідачами, бо три інші — Німеччина, Італія й Ніппон сирівців мають дуже мало; але всеж ці останні від своєї ранги великої держави не тільки не відмовляються, але й витримують незвичайно важку економічну війну. Погляньмо покищо на розподіл сирівців у цілому світі, розділивши всі держави на три групи: в першу групу включимо чотири великі держави, що фактично змонополізували мало не всі сирівці (т. є. Сполучені Держави Півн. Америки, Великобританію, Францію й СССР; в другу групу поставимо: Італію, Німеччину та Ніппон, а в третю всі інші держави.

Сирівці.	Великі держави-монополісти	Три інш. вел. держ.	Всі інш. держ.
	%	%	%
Нафта	67,30	0,24	32,46
Вугіль	72,64	16,87	10,49
Бавовна	75,29	0,02	24,69
Вовна	67,84	2,55	20,61
Залізо	81,78	5,00	13,22
Мідь	47,20	9,35	43,45
Цина	42,00	—	58,00
Оливо	64,86	6,41	28,73
Цинок	61,54	13,86	24,60
Сірка	57,49	25,00	17,51
Гума	62,00	—	38,00
Марганець	93,17	1,98	4,85
Плятина	90,00	1,00	9,00
Срібло	30,00	4,00	66,00
Золото	83,37	3,35	13,28
Аміянт	99,39	0,10	0,51

Певна річ, що вивести середню з усіх цих цифр різної вартости досить таки тяжко, але приймім ту середню, що її після дуже поважних розрахунків подає Нанні.

Він уважає, що перша група чотирьох великих держав посідає 66 проц. сирівців цілого світу, друга група великих держав тільки 8 проц., а всі інші держави разом 26 проц. Як бачимо,

різниця між першою й другою ґрупою великих держав просто вражаюча, і ця різниця зясовує дуже багато з сучасної нам історії.

Після великої европейської війни, перша ґрупа великих держав посіла майже половину заселеної земної поверхні, контролюючи споживання половини (900 мільйонів) людства й маючи, як ми сказали, 66 проц. сирівців світу. Такий стан, якщо й видавався цим державам цілком задовольняючим, викликав цілком зрозуміле незадоволення всіх інших народів, що хотіли зберегти свою економічну незалежність і відограватн в світі самостійну ролю. Тому вже з самих початків так зв. «мирного» життя, різні організації й держави, що розуміли небезпеку цього стану річей, намагалися вплинути на щасливих посідачів, щоб вони бодай не монополізували своїх сирівців та давали можливість і іншим ними користуватися.

В березні 1919. року світова Конференція Миру в Парижі заклала Інтернаціональну Комісію сирівців і в ній одною з перших було обговорювано таку пропозицію: — «Істивні припаси, паливо й сирівці, що від їх постачання залежить економічне й промислове життя всіх країн, не повинні бути монополізовані, ані обмежувані вивозним митом, чи диференціяльними цінами з боку тих країн, які посідають їх джерела походження».

Рік пізніше, в червні 1920. р., Перший Інтернаціональний Біржевий Конґрес прийняв таку резолюцію: — «конґрес Інтернаціональної Торгівлі, зогляду на небезпеки практикування диференціяльних цін на сирівці, які монополізують сирівці на користь небагатьох країн, звертає увагу урядів, комерсантів і промисловців цих країн, на небезпеку конфліктів, що з них походять»...

В серпні того самого року Інтернаціональний Конґрес Копачів проголосував в Женеві таку резолюцію: «Конґрес, зогляду на нерівний розподіл палива, мінералів і інших сирівців, а також зогляду на спекуляції, що з такого нерівного розподілу випливають та спричинюються до збіднення народів, висловлює побажання, щоб якнайскоріше було зорганізовано Інтернаціональне Бюро для справедливого розподілу сирівців...».

Але всі ці резолюції залишилися «голосом в пустелі», або «голосом проти миру»... Держави, посідачі сирівців, не тільки не вважали потрібним ділитися з кимсь своїми вигодами, але, навпаки, дуже швидко врахували, яку дорогоцінну зброю вони собі здобули для панування над світом. Вони зрозуміли, що для підбиття під ноги нації, позбавленої сирівців, досить загрозити їй економічними «санкціями». У випадку спротиву, цю загрозу дуже легко переводилося в життя шляхом митних заборон, штучним піднесенням цін, та звичайними банківськими спекуляціями, що віддавали фінансово бідну державу на повне призволяще плютократичних хижаків. Не було ніякої необхідности висилати кудись війська, безконечно побільшувати жахливі знаряддя воєнних репресій, ризикувати життям співгромадян, — вистачало тільки затягнути накиненого на шию мотуза,

і ціль було осягнено... Цілком ясно, що в таких плютократичних державах широко розлялася хвиля так зв. «пацифізму». Зникала всяка потреба явної війни, коли можна було провадити «сховану», економічну війну.

Природно, що це було скермовано перш за все проти тих трьох великих держав, які, не посідаючи сирівців, все ж претендували на керівну ролю в світі. Треба було позбавити їх політичного впливу й для цього, як зазначає Нанні, зменшити їх воєнну силу; щоб зменшити воєнну силу, досить зруйнувати її промисловість; щоб зруйнувати промисловість, треба вжити демпінгу, конкуренції, митних заборол, біржевих спекуляцій, але, і особливо, треба позбавити припливу сирівців.

Впродовж 15 років нації, позбавлені сирівців, домагалися урегулювання економічних відносин. Впродовж цього часу відбувалися численні економічні конференції, які, незмінно й невідмінно... не приводили до ніяких наслідків. Нарешті нації, втомлені й доведені до розпачу безконечними й коштовними балачками, перейшли до чину. Ніппон — пішов у Манджурію; Італія — в Східню Африку; Німеччина поставила вимогу повернення кольоній, і в останній своїй промові Гітлер ствердив, що з кожним роком ця вимога набиратиме все більш категоричного характеру. Думаємо, що загроза Гітлера, як виказали приклади Ніппону й Італії, не марна загроза. Німеччина мусить знайти не тільки потрібні їй сирівці, але й території для свойого, занадто скупченого населення. Дозволимо собі тут тільки нагадати, що й попередня велика війна була спричинена подібними ж обставинами, зокрема боротьбою за нафту. Історія нафти взагалі дуже повчальна...

В 1858. р. якийсь Едуард Дрек, копаючи собі криницю в Пенсильванії, віднайшов, замісць води, якусь темну й смердючу рідину, що з силою била з прокопаної ями. Це була нафта, про яку вже згадували Пліній і Плютарх, і яку знали перси, халдеї, асирійці й вавилонці, що освітлювали нею свої божниці. Пізніші народи про неї забули, і ані греки, ані македонці, ані єгиптяни ніколи не вживали нафти. Але Едуард Дрек дуже швидко зрозумів вагу відкритої ним рідини. Десять років пізніше, він уже мав тисячі нафтяних криниць і добував мільйон тон на рік.

В 1863. р. Джон Рокфелер заклав товариство для очищення нафти, що в 1870 р. прибрало назву «The Standard oil of Ohio». Під керівництвом Рокфелера, який вибудував численні нафтодукти для перевозки дорогоцінної рідини, в касу товариства почали плисти мільйони долярів. В 1911. р. «Стандард Ойл» контролювало 87 проц. виробництва цілої нафти в Сполучених Державах Півн. Америки й Рокфелер дістав назву «короля нафти».

Але в скорому часі проти американського «Стандард Ойлу» виступає англійська «Англо-Першан Ойл», що виникла в такий спосіб. В 1901. році Шах перський Нассер-ер-Дин відступив австралійцеві Нот д'Арси виключне право використовувати всі нафтові й інші мінеральні багацтва, що знайдуться на терито-

рії Персії. Довідавшись про цю справу, англійська Інтеліженс Сервіс (і це ім'я відразу вказує, яке **політичне** значення надається таким економічним прерогативам) вжила всіх можливих засобів, щоб видобути від д'Арси документ, підписаний Шахом, і передати його потім англійському адміралтейству, яке негайно заклало вище згадане Товариство — «Англо-Першан Ойл».

Тимчасом на Далекому Сході виникає ще інше товариство «Ройал Детч Шел», що використовує нафтові джерела Яви. На чолі цього товариства стає сер Детердінг. Спершу він продавав нафтові вироби в Азії, потім почав зондувати й європейські ринки. Тут вперше зіткнувся він із нафтою Рокфелєра. Якийсь Марк Самюель запропонував Детердінгові перевозити його нафту спеціяльними кораблями-цистернами. Справа дала добрі висліди й на світовому обрії зявилося товариство — «Азіятик Петроліюм». Так почалася боротьба між Рокфелєром і Детердінгом. Перший мав у своїому монопольному розпорядженні нафтодукти на суходолах, другий монополію на морський перевіз (кораблі-цистерни). Англія оцінила ситуацію й запропонувала Детердінгові свою підтримку, зробивши його експонентом своєї політики й обєднавши під його кермою всі попередні англійські товариства в один могутній організм. І знову, щоб підкреслити політичну вагу цього промислово-фінансового підприємства, вкажемо, що з 17 дорадників його адміністрації, два призначалися безпосередньо англійським урядом, і один із них представляв Британське Адміралтейство.

Таким чином боротьба між Детердінгом і Рокфелєром перетворилася в економічно-політичну боротьбу між Англією й Сполученими Державами Північної Америки. Боротьба ця не обмежилася на самій нафті; бавовна, цина, гума відограваали в ній теж чималу ролю, та все ж центральне значення в цій небезпечній грі, що мала розвязати питання — кому панувати на морях світу, мала нафта. Проте дві великі суперниці не дійшли до збройного конфлікту. Вони воліли погодитися на Вашингтонській Конференції коштом Ніппону й других менших націй.

Перша спроба відбулася в Мексику. Англійці розкидали мільйони фунтів штерлінгів, щоб закупити важливіші нафтові джерела. Американці робили те саме. Порфірій Діяц, старий мексиканський диктатор, що тринадцять років тримав владу в своїх руках, примушений був вибрати між двома суперниками. Він схилився на бік англійців. Негайно після цього в Мексику вибухла революція, на чолі з представником американських інтересів Медерею, який переміг Діяца. Але Детердінг не скорився. В короткому часі, контрреволюція змітає Медеру й виносить на гору Гуерту. Але смерть Медери, забитого на вулиці столиці, викликує обурення; виникають нові розрухи. Гуерту вбито. На його місце приходить Ф. Діяц, небіж Порфірія, але в скорому часі накладає головою. Те саме стається з генералом Каранцою... Так впродовж двадцяти років мексиканці ретельно вирізували себе, як слухняне й несвідоме знаряддя в руках Ройал Детш Шеллу та Стандард Ойлу. Нарешті, в 1928. р., амери-

канці забезпечили собі контролю над 5/8 нафтової продукції в Мексику. Англійцям залишилося тільки 2/8.

Але нафта знаходилася не тільки в Мексику. Є її досить і в Венезуелі, і в Колюмбії, і в Костаріці, і в Тринідаті. Американське золото почало й туди припливати; боротьба закипіла й у Середній Америці. Перша Панама напала на Костаріку, потім виникли криваві революції в Нікарагуа й в Гватамалі. Стандард Ойл знову затріюмфував, а з ним і американський прапор. Але Англія дуже скоро відігралася у Венезуелі, піддержавши революцію Гомеца. Більшість багатющих нафтових джерел цієї країни перейшли до рук Ройал Детш Шел. Контрреволюція, що виникла за допомогою американського золота, кінчилася невдало, але в кінці 1929. р., доляр усе ж таки переміг англійський фунт і дві третини нафтових теренів опинилися в американських руках.

Негайно Стандард Ойл кинувся на здобуття Болівії. Тут знаходятся дуже багаті родовища нафти коло озера Тітікака, а також родовища цини. Американці забезпечили собі контролю над ними. Відрізані від андської високорівні, англійці стали твердою ногою в Парагваї, і звідти викликують низку революцій у сусідніх країнах (Перу, Еквадорі, Болівії, Державі Великого Матта). Нарешті американцям вдається напустити Болівію на Парагвай, і впродовж чотирьох років тягнеться тут кривава війна, тимчасом, як Союз Народів пасивно їй приглядається, не думаючи про ніякі санкції. Перемога Болівії відкрила б її нафті, що знаходиться в американських руках, більш економічний річний шлях до Атлянтичного океану.

Таке відбувалося через нафту в Америці. Ще поважніші події відбувалися водночас у Европі.

Німеччина відчувала гостру потребу у власній нафті, але ніде її не знаходила. Та ось Месопотамія обіцює величезні зиски тому, хто зуміє використати родовища нафти в Киркуді й Мосулі. Німеччина накладає на них свою гіпотеку. Вона погоджується з султаном Абдул Гамідом і проектує вибудування великої Багдадської залізниці, що забезпечила б її політичну й економічну гегемонію в Малій Азії та в Месопотамії.

До здійснення цих намірів не могла допустити Англія. В 1908. р. вона сприяє революції молодих турків. Ці переводять вілайєти Мосулу та Багдаду з цивільної листи до адміністрації міністерства фінансів і касують фірмани (грамоти) з 1884. і 1904. рр., що надавали Німеччині виключне право використовування тутешніх нафтових родовищ. В 1912. році повстає перша турецька нафтова компанія з переважно англійським капіталом.

Багдадську залізницю саботувалося, місцева влада з задоволенням приймала великі «бакшиші», що приходили від таємничих агентів вірменської національности, і перешкоджала всякій німецькій роботі. Німці знайшли за краще порозумітися. В березні 1914. р. відбулося в Лондоні спільне засідання зацікавлених, і участь німців у використанні нафтових багацтв Ме-

сопотамії обмежено до 25 проц. Німеччина мусіла поступитися, але її противники розуміли, що вона цієї своєї поразки не подарує. Так повільно творилася в Європі політична конюнктура (складовим елементом була згадана боротьба за нафту), що остаточно привела до великої війни, в якій 8 мільйонів людей наклали головами...

Запевняють, що цю велику війну не тільки розпочато, але й виграно, завдяки нафті. 15 грудня 1917. р. Клемансо вислав Вільсонові славнозвісну телеграму, в якій заявляв, що «кожна крапля нафти коштує одну краплю людської крови», і що брак бензини міг би «спаралізувати війська й привести Антанту до катастрофального миру».

І нафта припливала могутніми потоками, як висловився льорд Керсон, і її темні хвилі знаменували перемогу.

Але з великою війною епопея нафти не кінчилася. Розподіл територій Отоманської імперії не розвязував трудної справи Мосульських родовищ. Спочатку німецькі джерела було віддано Франції (Санремський трактат із 24. квітня 1920. р.), потім перебрала їх собі Англія, пізніше приходить на сцену американський Стандард Ойл, вимагаючи участи в розмірі 25 проц. Але грецький фінансовий магнат Василь Захаров віддає себе до послуг англійської Ройал Детш і кидає 300.000 греків проти турків Малої Азії. Америка й Франція озброюють із свого боку Кемаля Пашу проти греків. Кров спливає ріками. Гинуть тисячі. Смирну зруйновано. Але Кемаль Паша тріюмфує. Проте без ніякої користи для його протекторів, бо полковник Лоренс, найзручніший із усіх агентів в Інтеліженс Сервіс, озброює військо арабів під командою еміра Файсала й здобуває територію Мосула. Фейсала проголошують королем, а Месопотамія стає королівством Іраку під мандатом Англії, яка вибудовує кольосальний нафтодукт, що тягнеться на 800 клм. і приводить месопотамську нафту на береги Середземного моря...

Тимчасом у світову боротьбу за нафту встрявають поволі все нові й нові сили. Совєтський Союз уживає максимальних зусиль для розвитку своєї нафтової промисловости на Кавказі й завдає нею чимало турбот Англії на перському грунті. Німеччина готується до відбудування й зреалізування своєї давньої імперіяльної мрії й готова стати на чолі хрестоносного походу проти Росії.

За часи етіопської війни, Італія імпортувала з Румунії третину всієї румунської нафтової продукції... В початках 1936. року повні нафтою кораблі-цистерни відпливали щодня з портів Джурджука й Костанци, скермовуючись через Суецький канал до Масауа, де тисячі панцирників, автомобілів, літаків чекали на цю чорну кров, без якої не рухається ніякий мотор.

Це був найбільш драматичний момент «санкціонізму», коли Англія виступила з пропозицією замкнути Суецький канал і накласти ембарго на нафту. Італійський уряд дав зрозуміти, що зреалізування такого проекту означало б **негайну** війну; тоді здивований світ побачив, як Англія нараз відступила. Вона

сконстатувала, що її морська база в Мальті є безборонною супроти атак італійської повітряної фльоти; що нова повітряна італійська база в Пентелерії перетинала цілковито шлях Гібралтар-Суец-Індії; що ескадрилі літаків, сконцентровані в Кіренаїці під командою Бальбо, в кілька годин загатили б Суецький канал і всі англійські кораблі, що там знайшлися б... Англія мусіла шукати порозуміння з Францією, домагаючися дозволу користуватися французькими морськими базами в Тулоні й в Бізерті, та з іншими державами Середземного моря, себто з Туреччиною, Грецією й Югославією... Але час було втрачено... Італійські війська сквапно переводили окупацію Абісинії... І ще раз нафта (цього разу румунська) відограла рішаючу ролю в жахливій зустрічі інтересів, що ледве-ледве не вилилася в нову світову війну...

Цей приклад із нафтою зясовує дуже виразно ту ролю, яку відограють промислові сирівці (крім нафти, тут треба назвати ще залізо, вугілля, оливо, мідь, і особливо бавовну — це «біле золото», як її часто називають) в житті й політичному зрості націй. А проте, з прикладу тих же самих Італії й Німеччини, що, не зважаючи на повну відсутність або частковий брак головніших сирівців, не тільки не занепадають, але, витримуючи економічну війну, продовжують зростати у впливах — ми переконуємося, що не в сирівцях головна справа, а в **людях.**

В останніх часах набирає великого розголосу так звана геополітика, що визначає долю й права народів у залежності від їх географічного положення та характеру ґрунту. Щоб переконатися в релятивності цих теорій, досить поглянути на Італію. Ця країна, що її так часто й несправедливо називають «садом Европи», має чотири пятих частини своєї поверхні всіяні горами, переважно цілком неплідними й голими. Бракують тут великі долини й придатні для пароплавства великі ріки, бракують мінеральні багацтва. Загалом — країна дуже бідна. В порівнянні наприклад, з нашою Україною — просто жебрачка! Відповідно до геополітичних теорій, така країна повинна б знаходитися вічно в залежності від когось. А тим часом... Не можна ж зясовувати блискучу італійську історію тим, що вона, мовляв, знайшлася на головному шляху античного світу, бо бути «на шляху», це бути, як у нас люблять говорити, — як «горох при дорозі». А ця ситуація, як кажуть, не дуже сприятлива...

Ні, зясування великої історичної ролі, що її Італія відограла й продовжує відогравати в історії людства, полягає в чомусь іншому — в духових властивостях народу, що мусів, саме **завдяки бідності ґрунту,** вічно змагатися, боротися, працювати, вічно робити **зусилля.** Бо ніщо в світі не приходить без зусилля, і саме в них висталюється дух. На економічну війну Італія й Німеччина відповіли автаркією, себто шуканням самовистачальности. А що природа не дала їм тих сирівців, з якими легко можна було б бути самовистачальними, то заапелювали з одного боку до мужньої жертвенности нації, — поставивши відому дилему Гітлера: «Що краще — масло, чи гармати?», а з другого бо-

ку поклалися на винахідчивість учених та техніків, яких не бракує ані Італії, ані Німеччині.

Залізниці перестають уживати вугіль і використовують енергію водних потоків; в автомобілевій промисловості алкоголь і дерево заступають бензину; замість бавовни італійці винаходять содоліну, що про неї техніки висловлюються з великими похвалами; замість вовни овець уживається ланіталь, вироблений із казеїни молока (тим часом, як жирні частини молока йдуть на вироблення масла); італійські гори, вкриті ялівцем, що досі не знаходив ужитку, перетворюються в родовища незвичайно витривалої рослинної фібри, що цілком добре заступає коноплі та целюльозу, яка служить для вироблення паперу; замість гуми зявляється синтетична гума, яка має тільки ту хибу, що обходиться в шестеро дороще від природної; паралєльно з італійським винаходом ланіталю, що заступає вовну, німці винайшли спосіб робити її з дерева; дерево ж постачає тепер навіть (багатий на гидрани, й на альбуміни) фураж для худоби. «Тільки з допомогою науки, мужньої витривалости та духу, готового до прийняття найгіршого, менш обдаровані народи можуть витримати напад держав, багатих на гроші та щедро обдарованих природою»... (Резолюція Великої Фаш. Ради з 23. березня 1927.)....

І події останніх місяців виказали ясно, що з допомогою цих засобів, вони можуть не тільки «витримати», але й здобувати все нові позиції. І з того для нас добра наука...

Ми вже наводили твердження італійського економіста Нанні, що вага будьякої нації в світі залежить від чотирьох **необхідних** чинників її сили: кількости населення, високого середнього рівня культури, розвитку технічної вмілости та посідання сирівців. Україна має чисельне населення й велику кількість сирівців, але середній культурний рівень її населення низький і велика обмаль технічних сил. Інакше кажучи, Україна — це ще тільки велике тіло, безвладно разпластане на величезній території, як здобич дрібних комах та пасожитів.

Українському націоналізмові припадає велика історична місія надати тому тілові могутню **душу,** вилікувати її від апатії та піднести на рівні ноги, допомогти струситися від паразитів і освідомити красу незалежного життя — повного творчости в дусі власних уподобань... **Поле праці безмежне!..**

Х. Х.

Визвольний рух Білорусі

Статтю, що її нижче подаємо в українському перекладі, написав для нас один із білоруських активних політичних діячів, прізвища якого з певних причин не наводимо.
ВИДАВНИЦТВО.

І. ВСТУП.

З глибоким вдоволенням іду назустріч пропозиції Видавництва Українського Альманаху «На Службі Нації» подати огляд білоруського визвольного руху. Інтерес українського суспільства до нашої справи свідчить про його симпатії до нас — білорусинів — як природних союзників у майбутніх боях за незалежність із спільними ворогами українського й білоруського народів. І справді, кожний активний українець, що реально ставить перед собою проблему визволення власної батьківщини, не може, на нашу думку, не застановитися зо співчуттям над змаганнями Білорусі — змаганнями, що мають тотожні історичні шляхи з Україною. Відсутність якихбудь протирічностей між обома братерськими народами, що мають кількасот кільометрів спільного кордону, робить порозуміння між ними не тільки оправданим, але й необхідним.

Як наростають сили білоруського народу, якими шляхами вони формуються, наскільки здорові їхні коріння й яке займуть вони місце в майбутніх подіях — виложити це все в короткій статті доволі тяжко. Щоб уявити собі білоруський визвольний рух у всій його реальній повноті, треба було б зайнятися висвітленням не тільки останніх подій, але цілого історичного процесу боротьби білоруського народу за незалежність. Але для цього необхідно було б присвятити обширнішу працю. Не маючи можливости цього зробити, обмежимося на схематичному виложенні поставленої теми.

ІІ. ТЕРИТОРІЯ Й НАСЕЛЕННЯ

Етнографічна територія Білорусі точно наразі ще не оприділена. Згідно з обчисленнями деяких етнографів, вона перевищує 300.000 кв. кільометрів, включаючи до свого складу (цілком або частинно) наступні губернії був. російської імперії: Минську, Могилівську, Вітебську, Гродненську, Виленську, Смоленську, а далі кілька повітів Сувальської, Курської, Псковської й Тверської губерній. Загальна кількість населення Білорусі виносить 14 мільйонів душ. Деякі білоруські вчені знаходять, що етнографічна територія Білорусі простягається значно далі на північ, досягаючи меж був. Петербурґської губернії й берегів Балтійського моря.

ІІІ. ПРИРОДНІ БАГАЦТВА БІЛОРУСІ.

Говорячи про економічні ресурси країни, звичайно мають на увазі, як основні, мінеральні багацтва. До цього часу, під впливом тенденційно-фальшивих теорій московських і польських вчених, існують погляди, ніби Білорусь цих багацтв не посідає. В подібних розважаннях, за тип білоруської землі приймається її південну багонну частину й робиться заключення, що це «забута» самим Богом країна.

Плиткість цих «теорій» видна вже хоч би з того, що на території Білорусі не існувало ні одної науково-дослідної установи й не переведено ніякої научної експедиції. Брехня московських учених виходила виключно з інтересів російської імперіялістичної політики, що бажала бачити в Білорусі насамперед пляцдарм із рідким населенням, непереходимими лісами й багнами, супроти грізного сусіда — Німеччини.

Відроджена білоруська наука вже за короткий час зробила багато на шляху дослідження підземних багацтв країни. В 1933. році спеціяльна комісія Білоруської Академії Наук уже виступила з проєктом експльоатації **встановлених** родовищ залізної руди, вслід за чим було сконстатовано наявність покладів вугілля, соли, срібла, нафти й навіть... діямантів (останні знаходяться в багнистих районах). Нажаль, наївні білоруські вчені не врахували, що господарський розвиток Білорусі не в інтересах і «нової» Росії — з «братерським пролетарським урядом» на чолі... Цей останній, ще може з більшою ретельністю й зручністю ніж царський, пильнує старої традиційної політики: тримати Білорусь у положенні воєнного, і економічно в цілості залежного від центру, пляцдарму. Тепер навіть картоплю вивозиться з Білорусі до Москви, а звідтам уже «по нормах» розпределюється між білоруським селянством!.

Що ж у цих умовах можна говорити про розбудову білоруської індустрії?! Скупчення індустрії на центральних московських теренах звичайно суперечить законам економіки, але зате воно знаходить собі виправдання з погляду стратегічного: загрози зовнішнього ворога — «фашизму». Звідсіля Москва робить висновок: хто не погоджується з індустріялізацією її корінних областей, той уже «обєктивно» стає союзником «фашизму» і ворогом «пролетаріяту»... Білоруським ученим кінець кінцем також довелося заплатити за свої «контр-революційні» теорії. Десятки їх «призналися» в «злочинах» — наложивши за це головою; сотки інших дотепер направляють свою «провину» на соловчанських лісозаготівлях.

Анальогічну політику переводить і Польща, стараючись створити з Зах. Білорусі баріеру для оборони своїх східних кордонів. Вистачить вказати, що польський уряд уперто саботує, наприклад, розбудову нафтового промислу в тих районах Білорусі, де кількакратно відкривали ропу.

Окупанти тримають у примітивному стані взагалі все народне господарство Білорусі, експльоатуючи його водночас не то що кольоніяльними, а просто розбишацько-варварськими способами. Брак місця, нажаль, не дозволяє нам продемонструвати ввесь трагічний жах цієї експльоатації, як також ширше спинитися над характеристикою природних багацтв Білорусі, що могли б створити для неї світлі перспективи в умовах державної незалежности. Тут вкажемо тільки на низку сприятливих факторів для розвитку білоруського господарства:

1) виключно сприятливе положення сільського господарства Білорусі щодо атмосферичних опадів і релятивної неперенаселености території,

2) густа сітка рік, придатних для пароплавства й використання для електрифікації та різного роду індустріяльних підприємств,

3) коло 2.500 озер, для яких типовим є простір у 10-15 кв. км. і придатних для організації рибного господарства.

4) Ліси, відомі цілому світові своєю площею й багацтвом.

IУ. ІСТОРИЧНА МИНУВШИНА.

Білорусь, як самостійна держава, існувала коло 500 років. Найбільшого свого культурного, економічного й політичного розвитку досягла вона в XIII-XIУ. в. в. З того часу збереглося багато памяток, що свідчать про високу культуру Білорусі. Білорусь була третьою державою в Европі, що запровадила в себе друкарство (Ф. Скорина, 1525. рік).

В соціяльно-економічному відношенні, Білорусь цілком не була подібною на своїх сусідів — Москву й Польщу, що в своєму устрою визначалися перша — деспотією, а друга — анархічним свавіллям пан-

ської верстви. Вона зуміла дати відсіч татарам і німецько-тевтонським орденам (бій під Грунвальдом). Проте в дальшому ході історичних подій, їй не довелося зберегти свою державність.

Після звільнення від татар і внутрішнього скріплення, Москва починає серію війн. Цих війн, які точилися з перемінним для обох сторін успіхом, начисляємо дванадцять, що зайняли назагал 30 літ впродовж півтора століття. Використавши сприятливу ситуацію, Польща остаточно допомогла Москві роздусити Білорусь у кінці XVI. в. Населення білоруських областей, що відійшли до Польщі, продовжувало вперту боротьбу з окупантами. Ця боротьба точилася й під Москвою. Але під наступом ворожих сил вона остаточно заломлюється й білоруський нарід починає повільно втрачати свою національно-культурну самобутність. XVIII-XIX. в. в. позначилися вже повним упадком білоруського народу, що стає обєктом боротьби московської й польської культур за впливи над ним. Білоруську мову винищується. Законом у 1831. році заборонено читання книжок на білоруській мові. Інтеліґенція денаціоналізується, а народні маси, хоч і зберігають мову й побут, також втрачають почуття своєї окремішности, визначаючи свою національність по релігійній ознаці (православні — значить «русскіе», католики — «поляки»). Як нація, Білорусь зійшла з кону життя й з карти Европи. Могила, куди її поховано, здавалася так глибокою, що не лишалося надій, щоб її колинебудь і комунебудь пощастило розкопати...

У. ПЕРІОД ВІДРОДЖЕННЯ

Вихідним моментом білоруського національного відродження треба вважати другу чвертину XIX. в. коли ополячена білоруська інтеліґенція, мріючи про реставрацію «історичної Польщі» з одного боку й під впливом західньо-европейського романтизму з другого — зачинає виявляти інтерес до місцевої народньої творчости, побуту й мови.

Створюється ціла ґрупа дослідників-етноґрафів, зявляються поети, і всі вони, самі того не усвідомлюючи, кладуть початок білоруському національному відродженню. Наступне покоління інтеліґенції (в лиці її кращих представників) вже свідомо підходить до цього процесу. Талановитий поет Францішек Багушевич своїм виступом у 1860. р. р. дістає назву «бацькі беларускай адрадженчай літаратури». Його вірші набули в народі популярности, хоч нелеґальний спосіб їх поширення в умовах «муравьовського»*) терору ставив цьому поважні перешкоди.

В 1905. році, під впливом революції, царський уряд дозволяє друк на білоруській мові й це стає могутнім товчком у дальшому розвитку національної кристалізації населення. В 1906. р. основується у Вильні перша білоруська нелеґальна ґазета ,а після її закриття (після першого числа!) зявляється «Наша Ніва», що скупчує навколо себе всю національну-свідому інтеліґенцію. Цей так наз. «Наша-ніускі» період дає цілу низку більших поетів і літератів, серед яких Янка Купала й Якуб Колас виростають у клясиків, набуваючи европейське імя. В білоруському русі Янка Купала займає позицію анальоґічну великому українському поетові Т. Шевченкові. Купалові товаришить майже однаково талановитий Алесь Гарун. Вони спільно з іншими письменниками підіймають швидкими темпами білоруську літературу на значну височину. Ідеї білоруського руху все глибше й глибше просякають народні маси. Творяться гуртки, що видвигають гасла автономії Білорусі...

УІ. ВІЙНА Й РЕВОЛЮЦІЯ

З оголошенням війни, всі активні національні сили були мобілізовані царським урядом і розпорошені на величезній території імперії. Навіть такі культурні сили, як Якуб Колас, були закликані під «ружьо» для оборони «святої матушкі Расії»... Білорусь перетворилася в головний пляцдарм воєнних операцій. Мільйонові московські полчища наводнили країну! Її обернено в заповнений солдатчиною «кабак». Білоруські села впродовж кількох років стали провізоричними

*) Ген. Муравьов — представник царського уряду.

казармами. Селяни, вкупі з навезеними під багнетами калмиками, кіргізами й сартами, копали власну землю, підготовляючи резервові траншеї для армії. При відвороті російської армії, населення поліційними заходами виганялося з рідних осель і висилалося як «беженцев» до центральних губерній. В 1915. році, фронт нарешті устабілізувався.

На території, окупованій німецькими військами, відкрилися широкі можливості організаційної роботи, але спустошення краю, застрашаючий економічний стан і суспільна розпорошеність були цьому великою перешкодою. Тим не менш у Вильні почалася доволі широка видавнича й культурно-організаційна акція. В короткому часі засновано коло 500 народніх шкіл, розпочато заходи перед німецькими чинниками відносно признання місцевого білоруського уряду.

Білоруські культурні сили, що залишилися по стороні російського фронту скермували свою працю в напрямі опіки над біженцями (що досягали довгими хвостами аж Петербургу, Москви й Одеси), бо можливостей іншої організаційної роботи не було.

Таким чином, революція 1917. року застала білорусів у виключно тяжкому положенні. Але не дивлячись на це, білоруський визвольний рух зачав розвиватися з надзвичайною швидкістю, набираючи все виразніший революційний характер. В березні 1917. року Комітет допомоги жертвам війни в Минську перетворився в Білоруський Національний Комітет, що поклав початок консолідації народних сил. В липні цього ж року на зїзді представників білоруських національних організацій створюється Центральна Білоруська Рада, що навязує контакт із політичними й культурними формаціями серед мільйонової маси розкинених на цілій території імперії біженців. Восени починається полоса білоруських військових зїздів Західнього й Південно-Західнього фронтів. У висліді організується Центральна Білоруська Військова Рада з власним друкованим органом. Вона пізніше обєднюється з Центральною Радою Білоруських Організацій у Велику Білоруську Раду.

Не дивлячись на вороже відношення російського тимчасового уряду до вимог Великої Ради в справі повної автономії, Рада постепенно опановує ситуацію й через свої військові органи, ігноруючи заборону Керенського, приступає до формування білоруських військових частин, досягаючи значних успіхів.

VII. БОЛЬШЕВИЦЬКА РЕВОЛЮЦІЯ.

Проголошений совєтською владою льозунґ «свободного самоопределенія вплоть до отделенія» поставив білоруський рух безпосередньо перед питанням самоозначення. На 1-шому Всебілоруському Зїзді в Минську (14. грудня 1917. року) при участі 1872 делеґатів — що заступали всі політичні партії й військові організації в губерніях: Могилівській, Вітебській, Смоленській і Виленській — був обраний перший білоруський уряд.

Після того, як зїзд одноголосно ухвалив резолюцію про створення Білоруської Республики — його розігнали большевики, які запровадили до будинку зїзду військові частини. Частина членів уряду Білорусі була виарештувана. Білоруські військові формації, що були в той час розпорошені на величезній території, не могли поспіти на допомогу своїй національній владі. Частина уряду, що врятувалася від арештів, перейшла на нелеґальне положення.

З приходом до Минська німецьких військ (в 1918 році) білоруський уряд знов леґалізувався. Рада Білоруської Народньої Республики встановила відносини з Українською Народньою Республикою. Між українським і білоруським урядами відбувся обмін консулями. В Києві відкрито білоруську торговельну палату. Обмін консулями відбувся й з деякими балтійськими державами. Створено цілий ряд білоруських дипльоматичних і військових місій в Европі (в Німеччині, Чехословаччині, Туреччині, і тд.).

До всіх цих виявів національно-державного відродження Білорусі, совєтська Москва застосувалася в той самий спосіб, як це вона зробила й супроти Української Народньої Республики... В Смоленську проголошується білоруський «пролетарський» уряд із поетом Жулупо-

вічам на чолі. Сфабриковується «незалежна» совєтська Білорусь, в «добровільній» федерації з Москвою, що заявляє свої права на цілу етнографічну білоруську територію.

З відходом німецьких військ, Рада Білоруської Народньої Республики не могла встояти під ударами большевицької армії з одного боку, і польської армії, що посувалася вслід за відступаючими німецькими військами, з другого. Положення ускладнялося тим, що найкраще зорганізованим білоруським військовим частинам не вдалося пробитися з румунського фронту, де вони були остаточно обезброєні румунами. Кілька трагічних збройних зударів білоруських військ із червоною й польською арміями кінчилися розгромом та ліквідацією збройних сил Білоруської Народньої Республики. Її уряд змушений був емігрувати, і наша країна-страждальниця знов стала жертвою своїх історичних ворогів — Москви й Польщі, що окупували білоруську територію.

Совєтський уряд дуже скоро відрікся від ним же обіцюваних «щедрот» для Білорусі, послідовно зменшуючи територію «незалежної» білоруської совєтської республики, аж поки не звів її до... одної лише Минської губернії, з населенням коло півтора мільйона душ; залишивши коло 8 мільйонів білоруського народу в складі «Російської Соціялістичної Республики»... Проте скоро показалося, що Москва помилялася, гадаючи, ніби так легко може перейти до порядку дня над білоруськими визвольними змаганнями.

Емігрувавша Рада Білоруської Народної Республики й більша частина найвпливовіших національно-політичних діячів започатковують широку організаційну акцію на неокупованій большевиками території. Ще неоформлене юридичне положення Виленщини й Гродненщини стримувало польську владу від репресій проти білоруського національного руху й це створило сприятливі умови для все більшого поширення його впливів серед народніх мас. З надзвичайною швидкістю й організаційним розмахом. Західня Білорусь покривається густою сіткою народніх шкіл, відкривається 8 гімназій, 2 вчительські семінарії, курси, бібліотеки, наукові товариства, успішно розвивається кооперація. Серед цього національного підйому білоруського суспільства — поляки почували себе цілком ізольованими.

Здобувши юридичне признання окупації Виленщини й Гродненщини від Союзу Народів — Варшава почала систематичний наступ на білоруський національний рух, але її спроби зломити його ріст довший час не давали наслідків. В 1922. році без огляду на несприятливий виборчий закон для білоруських земель (100.000 голосів на 1 депутата, тоді як у Польщі 40.000) до польського сойму проходить 14 білоруських послів під гаслом національного самоопределення. В Москві в той час ще були пануючими ілюзії світової революції, і 1.400.000 голосів (з загальної кількости 3,000.000 населення в Зах. Білорусі) відданих за згаданих послів, що їх большевики проголосили «ворогами білоруського народу», справили там дуже велике враження. Це враження посилювалося й тим, що на території Литви (де мешкає коло 200.000 білорусів) білоруський національний рух також розвивався дуже швидкими темпами. Отже в порівнянні з ситуацією на західних білоруських землях, «незалежна» совєтська білоруська республика виглядала занадто карикатурно й потрібне Москві її агітаційне значення було зведене до нулі.

Змушений обставинами, московський уряд змінив свою тактику в білоруському питанні. До білоруської совєтської «республики» приєднано територію був. Вітебської й Могилівської губерній. Одна за другою відкриваються білоруські високі школи, активізується культурна робота. Зачалася «білорусизація Білорусі» (знайомі й українцям малюнки?).

В 1925. році до білоруської совєтської республики приєднується ще Гомельщина. Москва обіцює приєднати ще Смоленщину... Її «щедротам» взагалі не видно кінця!.. Основується Білоруська Академія Наук. Скликаються наукові конференції з представниками Европи, і особливо дружне прийняття організується в Минську для вчених і гро-

мадських діячів із... Західньої Білорусі (чи не нагадує це нам епоху Лапчинського й урочисті візди до Киева й Харкова галицьких учених, діячів, кооператорів?! Заввага Видавництва).

Нова тактика Москви вже в скорому часі дала плідні для неї наслідки. В білоруській суспільній опінії переконання в «зміні курсу» совєтської політики стало так заглиблюватися, що його впливам піддалася навіть значна частина членів бувшої Ради Білоруської Народньої Республики! Процесові тяжіння до Москви багато сприяла з другого боку польська нагінка на Зах. Білорусі. Тут зачали успішно творитися совєтофільські партії. Білоруський рух під польською окупацією — що, звязуючи національне визволення з соціяльною боротьбою в інтересах народу, йшов до цього часу єдиним фронтом — розколюється на два ворожі табори.

Білоруські діячі, що ставилися з недовіррям до московської «національної політики», залишилися в меншості. Совєтофільська тенденція, очолювана такими впливовими представниками руху, як академік Тарашкевич, був. премієр-міністер Білоруської Народної Республики Луцкевич, був. голова Військової Ради Рак-Михайловський, — перетягає на свій бік усю середню інтеліґенцію: студентство, вчительство та інший елемент, що близько стояв до народньої маси. Створюється політична організація під назвою «Беларуская Селянско-Работніцкая Грамада», що розростається нечувано-швидкими темпами: її активне членство досягає 150.000!

Соціяльно-політична програма «Грамади» властиво не відрізнялася від програм «Сєлянскава Союзу» та інших білоруських партій. В центральному й найбільш чутливому для білоруських мас аґрарному питанні повторювалися принципи, які були визначені Радою Білоруської Народньої Республики. Про комунізм і колєктивізацію не згадувалося ні словом. Головним атутом у совєтофільській пропаганді «Грамади» була «національна свобода» в совєтській Білорусі й та реальна сила (Москва!), яка «зо зброєю в руках допоможе звільнитися від польського гнету» — гнету, що справді з кожним днем ставав усе тяжчим, прибираючи форми терору.

Широкою хвилею посунула з-під польської займанщини до СССР білоруська еміґрація! Всіх тягнуло до Минська! Минський університет гостинно відкрив двері для західньо-білоруської молоді, що не мала доступу до високих шкіл у Польщі. Совєтська Білорусь ставала центром усіх активних національно-культурних сил. Залишаючи в своїх руках політичну й господарську керму, Москва в цей тактично важливий для неї момент «попустила віжки» в ділянці розбудови білоруської національної культури.

Та скоро прийшов час, коли совєтський уряд зачав переоцінку своєї тактики, добачуючи в ній зародки майбутньої політичної загрози. За час «білорусизації» було створено **30.000 народніх шкіл, коло 300 середніх і 4 високих;** з білоруського села виходили й росли нові культурні сили. Загальне національно-культурне піднесення стихійно охоплювало всі галузі — літературу, театр, музику, мистецтво, пресу, спорт, аґресивно витискуючи нікому непотрібну московську «братську» культуру (і мову)... Повільно «національна формою й соціялістична змістом» Білорусь зачала ставати кісткою в горлі Москви. І ця остання заходилася «звивати» акцію...

Свої ліквідаторські тенденції в білоруській національній політиці, московський уряд зачав реалізувати якраз у Західній Білорусі, вважаючи, що совєтська від нього не втече.... В Кремлі задумано пекольний плян паралізування національного руху на західних білоруських землях. Концепція цього пляну полягала в тому, щоб розпорошені білоруські сили під польською окупацією не могли станути небажаним для Москви ферментом тоді, коли вона зачне розправу в совєтській Білорусі — боротьбу з «контр-революцією» (себто з національними елєментами). Тактичною особливістю згаданого пляну було те, що цей розгром хотіла Москва перевести польськими руками, витворюючи собі водночас можливість дістати до своїх рук найбільш впливових білоруських діячів із Захід. Білорусі для їх... **пізнішої ліквідації!** Читач по-

бачить далі, як совєтський уряд перевів ці свої (повторюємо — некольні!) комбінації.

До справи було притягнено «союзну» білоруській «Грамаде» польську комуністичну партію. Керма ліквідаційної акції опинилася в руках її керівників і шефів ГПУ в Минську (завжди поляків по національності), **що мали прямий звязок із польською дефензивою (по директивах із Москви*).** Зачалася підступна й тайна робота, що ставила собі завданням спровокування «Грамади» й звернення супроти неї репресій польського уряду. Скоро почалися масові арештування членів «Грамади» й судові процеси. В здійсненні згаданого пляну, Москві сприяла й та обставина, що в Польщі в той час вернув Пілсудскі, який рішив зліквідувати «Грамаду» блискавичним ударом.

По цій ліквідації, між Москвою й Варшавою зачалися своєманітні «трансакції»... **людьми!** Польські вязниці стали для большевиків тим «ринком», звідки вони могли витягати потрібних їм діячів Зах. Білорусі. Пішов жвавий обмін: заарештованих білорусинів на інтервенції з Москви Польща висилала до СССР, дістаючи взамін католицьких ксьондзів, що їх перед тим ГПУ навмисне масово виарештувало в якості обмінної «валюти». Передаточним пунктом станули польська дефензива — ГПУ, і навпаки: ГПУ — польська дефензива. Окремі елементи «співпраці» цих двох «почесних» установ були так тісно переплутаними, що годі було розібрати, де починається одна й де кінчається друга... Інтенції обох згаданих установ у цих операціях були цілком анальогічними! Так Москва забезпечила собі можливість витиснути з польських вязниць решткн тих політичних і культурних діячів, що знаходилися поза совєтською Білорусю; дістявши їх до своїх рук і «зневтралізувавши» їх у цей спосіб — вона перейшла до «розвантаження» національно-культурних сил уже в совєтській Білорусі.

Цю першу спробу переведено обережно... «Викрито» змову, що ставила ціллю відірвання Білорусі від СССР і відновлення національної демократичної республики. На учасників змови «анґажовано» білоруських вчених і культурних діячів старшого покоління. В Захід. Білорусі на місці розгромленої «Грамади» стала нова організація «Змаґаньне», що, зібравши решткн сил, все ж уявляла з себе найсильнішу ґрупу в краю. Арешти в Минську викликали перше прикре враження, але воно було змягшене дуже «ліберальним» присудом (арештованих тільки вислали в корінні московські области, даючи можливість працювати відповідно своїм професіям). Звільнені після засудів місця заступалися заслуженими «героями» з Зах. Білорусі, вже вихованими в совєтських школах. Між тим, терор у Польщі все посилювався. Ліквідація «Змаґаньня», масові нелеґальні втечі білорусів до СССР, виміни засуджених польськими судами — все це наближувало бажаний для Москви момент багатих жнив сталінського серпа. І ці «жнива» почалися — жахливі й безпощадні!

Скоро здивована суспільність у совєтській Білорусі довідалася, що члени західньо-білоруської «Грамади», які були вимінювані з польських вязниць, або самі втікали до СССР, це... «аґенти» Польщі! Закинути цим людям яку будь діяльність, що справді свідчила б про їх звязок чи симпатії до Польщі — цього не міг зробити навіть совєтський «суд». Тому видвигнено інші обвинувачення, наприклад: бажання осушити білоруські багна з метою облегшення польським військам наступу на СССР(!), будівлю радіо-стацій для «сіґналізацій» та інші абсурди. На підставі цих обвинувачень, зачалися масові арешти, що поширилися навіть на старих видатних білоруських комуністів.

Варто навести характерну історію з академіком Тарашкевичем, яка принесла Москві чимало неприємностей. Творець і керівник «Грамади», Тарашкевич користувався в білоруських масах величезним, непохитним авторитетом. Звільнившись від польської вязниці під грошову кав-

---

*) **Автор диспонує обширним доказовим матеріялом, що стверджує співпрацю московського ГПУ й польської дефензиви в ділі поборення білоруського визвольного руху; цей матеріял буде в свій час опублікований.**

цію, він виїхав до Данцігу й Берліну, перебуваючи під протекцією ЦК польської компартії. Але перебування Тарашкевича закордоном представляло для совєтського уряду та його плянів поважну перешкоду. Заманити ж його до Минську (як це було зроблено з іншими) та «пришити» йому «шпигунсько-фашистівську» змову ,уряд не міг, бо здавав собі справу, що білоруські маси в це просто неповірять. Тому для унешкодження Тарашкевича був винайдений інший спосіб, якому справді годі відмовити в «ґеніяльності»!..

Тарашкевича большевики таки викликали до Минську, але уплянували справу так, щоб він туди... не доїхав. Виклик був мотивований тим, ніби присутність Тарашкевича необхідна для урегулювання відносин, які зложилися в совєтській Білорусі в звязку з викритою «змовою», і що йому буде доручена переорґанізація загальної національної акції. Так мотивуючи своє звернення до Тарашкевича, Москва враховувала психольоґічний момент: самий факт його виклику заспокоюючо поділяє на опінію як в Західній, так і совєтській Білорусі. Але приїзд Тарашкевича до Минську в тих обставинах, що складалися, був небажаним для большевиків. І ЦК польської компартії дістає з Москви відповідні інструкції...

Тарашкевича шантажується матеріялом, що обтяжував усіх його співробітників, які ще залишилися на волі в Західній Білорусі, змушується до виїзду, **а по дорозі провокаційним способом передається до рук польської поліції!** Польський суд карає його 8 роками вязниці, а далі справа розвязується вже відомою «трансакцією»: польська дефензива — ГПУ; Тарашкевича «вимінюється», і він (останній із білоруських діячів, що піддалися большевицькій провокації) попадає в московський капкан. В Минську й цілій совєтській Білорусі після цього починається жорстока розправа. Самого Тарашкевича совєтський уряд висилає ніби в «командіровку» до Москви. Тут йому навязується співробітництво в... польському(!) журналі «Трибуна». Пізніше, призначається завідувачем колгоспа десь під Москвою, а ще пізніше висилають його до Іркутська. Тут сліди Тарашкевича губляться. Коли його ще не знищено, то знайти ці сліди, гадаємо, можна було б десь на Соловках, чи на сибірських лісозаготівлях, де всі інші товариші Тарашкевича по «Грамаде» й розбудові білоруської національної культури закінчують свою «співпрацю» з Москвою...

В останні московські «жнива» в Білорусі попали вже виключно «100%» комуністи, серед них десять більших поетів із першим орґанізатором совєтської Білорусі й творцем школи білоруської «пролєтарської» поезії — Жулуповічем на чолі. Москва переходить (таксамо, як і в Україні) до відкритої русифікації й «общеросійского патріотизма». Зо шкіл викидується білоруські підручники; повним темпом йде фальсифікація білоруських історичних памятників на користь «русской історіческой слави і ґераїзма». Для цього Москва не вагається навіть використовувати «наукові» розвідки Мілюкова з еміґраційного «Временніка»...

Ми довше спинилися над долею совєтофільської «Грамади» не тільки тому, що вона була найбільшою масовою білоруською орґанізацією, але й для того, щоб продемонструвати, які сумні наслідки дала совєтофільська орієнтація визначніших білоруських діячів, що мали наївність повірити в щирість національної політики московської й польської компартій. Виникає тепер питання — в якому ж стані тепер перебуває білоруський визвольний рух?

У читачів могло витворитися враження, що своєю тактикою з «Грамадою» Москва остаточно роздусила цей рух? На це скажемо, що вона сама не вірила в можливість досягнення аж так далекойдучого (хоч і бажаного їй) завдання! Тактика совєтського уряду демонструвала не його силу, а слабість: ввесь ліквідаційний процес зраджував непевність і нервовість Москви. Безперервно викривані «змови» й терор ГПУ самі витворили несприятливі для неї психольоґічні здвиги в Білорусі. Ці здвиги скоро перетворилися в те, що властиво й намагалася Москва попередити своїм терором — **в революційні настрої.** Масові терористичні акти білоруських селян на представниках влади зростали в надзвичайній прогресії! Спротив колєктивізації, як це засвідчують совєтські ж дже-

рела, був у Білорусі надзвичайно впертим і активним. В боротьбі, серед жахить і крови, білоруські народні маси внутрішньо кристалізувалися, перетворюючись у ворожий Москві чинник. Тут, як і в інших національних «республиках» СССР, сталінська політика приводила до наслідків — цілком протилежних тим завданням, які вона собі ставила!

Говорячи про Західню Білорусь, ми згадували про другий табор визвольного руху, що не піддався на привабливі приманки Москви. До цього табору належали політичні партії: «Селянський Союз» і «Християнська Демократична партія». Остання обєднювала переважно білорусинів римо-католиків. Ці політичні угрупування репрезентували інтелігенцію й не мали на маси такого впливу ,як згадувана советофільська «Грамада», що імпонувала не тільки льозунгами звільнення краю від польської окупації, але й... широкими (так потрібним ожебраченому білоруському селянству) кредитом, при допомозі спеціяльно створеного банку (з московських фондів!).

Проте згадані угрупування спільними зусиллями зуміли вдержати під своїми впливами значну частину білоруського суспільства, ведучи культурно-освітну й економічну організаційну роботу. Створена ними установа — «Інститут Беларускай Гаспадарки і Культури» — мала густу сітку своїх філій у цілому краю. В польському соймі вони були заступлені 7 послами.

Після провокаційної розправи Москви з «Грамадою» і з національним рухом в советській Білорусі — незалежницькі тенденції серед суспільства все посилюються. Національне сторонництво втягає в свої ряди розчарованих членів «Грамади» й втікачів із «щасливої» советської Білорусі. Без огляду на польський терор і різні обмеження, в Зах. Білорусі начисляється 9 періодичних газет і журналів, що заступають незалежницькі тенденції. Провадиться напружена культурна праця. Польська окупаційна політика довела до того, що в цілому краю залишилося тільки 40 початкових і утраквістичних шкіл та одна гімназія (перед цим у Зах. Білорусі було: 8 гімназій, 1 вчительська семінарія та коло 1000 народних шкіл!), але культурні сили невпинно зростають. Білоруська молодь, протискуючись із надзвичайними труднощами крізь польські школи, стає в ряди визвольного руху.

Білоруський літературний світ також розвиває велику активність. Поети Міхась Машара і Максим Танк уже видвигнулися на перші місця в білоруській літературі. Максима Танка навіть польська фахова критика характеризує, як одного з передових европейських поетів, що вивів білоруську літературу зо стадії місцевої (народньої) на европейський рівень. Пропаганду національного мистецтва закордоном провадить, наприклад, білоруський оперовий артист Забейда-Суміцкі — член опери в Міляно, що дістав першу італійську нагороду. Білоруська молодь завойовує в різних ділянках спорту перші місця. Провокаційні впливи Москви ще залишили свій слід у Зах. Білорусі, але суспільство успішно переборює стару недугу й стає на шлях внутрішнього оздоровлення.

З виложеного ми бачимо ,що білоруський визвольний рух має глибокі органічні корні в свой історичній минувшині. Він оснований на духових, національних, історичних, культурно-побутових, економічних і політичних підставах. Його внутрішні сили так органічні, що їх не пощастило зломити ні Москві, ні Польщі впродовж 300 років поневолення. Доказом цього служить надзвичайно швидкий процес національного відродження, що досягнув свойого оформлення впродовж останніх двохтрьох десятиліть.

Станувши на шлях боротьби за свою національно-політичну незалежність, білоруський нарід зазнав дві поразки. Перша, як бачили, була спричинена обєктивними, виключно несприятливими, обставинами (1914-18 р. р.), і невистачальною підготовкою народніх мас та кадрів інтелігенції, що знаходилися в той час ще в процесі національного оформлення. Друга поразка була наслідком тактичних помилок політичних керівників руху, що завернули його з основного національного шляху на шлях опортуністичної угоди з історичним ворогом Білорусі й руйником її самобутности — Москвою.

Події світового значення, що надходять, застають білоруський виз-

вольний рух на порозі того духово-психольогічного напруження, яке неминучо мусить привести до збройного вибуху. Цей вибух (боротьба за державну незалежність) прийме стихійні форми навіть тоді, коли б світові події перейшли б знова над білоруським рухом. Коефіцієнт його розмаху й активности буде не до порівняння з тим, що дала в 1917 році акція невиразних комітетів біженців і культурно-освітних гуртків. Останні 20 років багато чому навчили й переконали білоруський нарід, і то не тільки інтелігенцію, але й народні маси.

І коли в Зах. Білорусі ще залишилися, невивітрені агітацією «Грамади», демагогічні советофільські впливи, то й вони розвіються при першому ж стику з білоруськими селянами й робітниками з советської Білорусі!

Сучасна ситуація ставить перед провідною верствою білоруського народу невідкладне завдання: **це створення керівного політичного центру,** що приступив би до організації всіх активних національних сил, до оформлення програми й тактики та їх популяризації в масах. Згаданий центр мусів би перебувати поза окупованими землями, щоб бути цілковито незалежним у своїй тактиці й обранні визвольної концепції. Створення такого центру мало б величезне не тільки моральне, але й практичне значення. Він консолідував би й облегшував роботу білоруських визвольних сил під окупаціями, в тій її актуальній частині, яку доведеться в іншому випадку переводити вже в огні неминучої боротьби. Соціяльно-політична програма центру, самозрозуміло, мусіла б кермуватися виключно інтересами працюючих верств, що є основою білоруської нації.

Зовнішня політика центру полягала б, по перше, в установленні найтіснішого союзу й співділання **з революційно-визвольним рухом України.** Такий союз і спільна акція мали б дуже велике внутрі-й-зовнішньо політичне та моральне значення. По друге, центр мав би проложити Білорусі конкретні шляхи в міжнародній політиці, кермуючись основним реальним принципом: вороги наших ворогів — є нашими приятелями.

Нам відомо, що група білорусинів закордоном уже вживає підготовчих заходів для створення такого центру. Акція цих людей мусить знайти в білоруському суспільстві якнайактивнішу моральну й реальну підтримку.

А ДЕМО.

Фраґменти на теми мистецтва

Проблеми мистецтва — особливо такі його ділянки, як музика, балет, театр і кіно — мало висвітлювалися в нашій літературі. Приміщуючи статтю А. Дема, бажали б, щоб вона стимулювала між нашими компетентними чинниками обмін думок. Дотичні матеріяли просимо Шановних Авторів висилати на адресу нашого Видавництва.

Видавництво.

«На початку було слово»... Бог, синтеза, початок. І Його соняшне обличчя вогняним ритмом творення відбилося в кожному атомі темрявного хаосу, і все, що було колись беззмістом, безладом, диссонансом — у ритмах, звуках, рухах і барвах було розвязане одним всеоживляючим акордом, в якім втілився сам Творець, що вимовив «хай буде!».

І сталося... Епохи, ери, формування природи скінчилося; на її лоні народилася людина...

Людина, що була частиною природи й прийшла на світ, щоб її собі підпорядкувати, стати її паном, володарем.

Людина, яку покликав до життя Бог, мала продовжувати Його творчу працю. Але перед нею лежав довгий шлях еволюційного розвитку; вона мусіла наперед пізнати оточення й границі можливостей, щоб могти проявити своє божеське походження. Те, що створив колись Господь — вона мала пізнати, зрозуміти й підтвердити в своїм світопогляді. Слово втілилося в матерію, стало природою та промовило до людства. Хто зрозумів ту мову — зрозумів природу. Став поетом, мистцем, посередником між Богом і тими людьми, що не були в стані пізнати Його безпосередньо.

Початки людської творчости мали відруховий характер. Людина шукала в собі анальогії до всесвіту, і при помочі своїх змислів намагалася його перетворити та наслідувати в своєрідній формі. Від індивідуальности та чуйности змислів, від ментального рівня даного «Я» залежала вартість його мистецького твору.

Первісна людина не могла не відчути ритму природи, її періодичних змін: темряви й світла, тепла й зимна, весни, осени, сумерку й сві-

танку; ритму свого віддиху та биття серця; припливу та відпливу моря; пульсування крови в своїм організмі й биття її з роздертого зубами горла ворога, чи впольованої звірини.

Все це складалося на два подібні до себе світи; на «Я» й оточення — на натуру людську й природу, які людина-творець, спочатку підсвідомо, пізніше цілево, намагалася достроїти, сполучити й згармонізувати. Роблячи великі походи, кочовничі племена відкривали, що легше йти групами, в ногу, віддихати ритмічно й означувати такт кроком, голосом, пізніше струментом... Звідси еволюція мистецького перетворення вже існуючої властивости людської натури — від тупання ногами та дикого викрикування орди, до здисциплінованої військової частини, що йде маршовим кроком під звуки полкової оркестри.

Ціла сучасна культура є неначе сумою олійних образів, що намальовані на одному полотні тою самою рукою творчого духа; сюжет той самий — життя; але яке ж воно різне по формі! Спробуймо обережно здіймати одну фарбу за другою, а майже не знайдемо між ними різниці. Кожний образ матиме свій стиль, своє обличчя й форму, але є в тому щось постійне, щось незмінне, і цим щось є Синтеза, Слово, Бог — що життям втілився в хаос, створив первовзір існування й уможливив людині зміняти його щодо форми в границях незмінности природи.

Первісна людина мала здоровий інстинкт, вона, як кожна істота, була еквівалентною частиною великої цілости. Але, з бігом часу, поступ, що робив людину паном цього світу в розумінні цивілізації, рівночасно віддаляв її від природи. Культурно-духовий світ одиниці, що опинилася в ненормальному стані відірвання від природного життя, завжди веде до регресу, до капітуляції даної доби. Є знаним повторення історичних подій щодо зросту та упадку релігії, держав, наукових доктрин і мистецьких вартостей. Вічно тривалими цінностями є тільки те, що тісно звязане з вірою в площині чистого духа та матеріяльно сягає найглибших природних джерел буття. Це не є розумованням Ж. Ж. Русса, що хотів повернути людство на лоно природи, та знівелювати культурні «здобутки». Воно не має наміру допроваджувати життя до його первісного примітивного стану — тільки унормувати, не дозволити на масові патальогізми, що ведуть до дегенерації рас, банкроцтва думки й атрофії духа.

Старий окультизм учив, що абсурдом є боротися з природою; що її стихії є рідними й близькими нам, коли ми співжиємо з ними. Всі способи боротьби з природою є тільки півзасобами, і люди, які застосовують їх, завжди живуть під загрозою катаклізмів. Цілевою й потрібною є боротьба, але не з природою, а за існування, за збереження життя, племени чи раси. Боротьба будуючо-творчих чинників, що в гармонії з природою формують життя на перекір його деструктивним елементам.

Бажаючи докладно проаналізувати сучасну добу, треба переглянути й попередню. Навязуємо до старих джерел ведійської мудрости. Частиною якогось гіпер-світу є наша соняшна система-макрокосмос. Її часткою в такому ж відношенні являється людина-мікрокосмос. Все на світі узалежнене від руху тіл у просторі, їх духових властивостей та взаємного ділання. Докладно обговорює це питання окультистична

астрономія-астрольогія. Вона ділила цілий час від сотворення світу до його цілковитої дематеріялізації на чотири доби:

1) Доба першої стихії — **земля;** це час формування людини, кермованої інстинктом.

2) Доба другої стихії — **вода;** спроби осягнути розумом усе пройдене. Матеріялізм ,раціоналізм, схолястика.

3) Доба **вогню** — це доба крови, духа, реальних форм та боротьби великих ідей; остаточна ревізія попередніх вартостей.

4) **Повітря** — доба найсильнішої інкарнації духа, аж до остаточного визволення його та поворот до джерела джерел — Бога.

«Раціоналісти» всміхнуться?.. А проте наша доба — це справді вогняна доба, що, як Фенікс, народилася з попеліючих ідей минулого. Заповіли її генії, які не були зрозумілі для свого часу, що переростали своє оточення й сягали в ще незнані (чи забуті?) правди.

Дарвіна, що ціле своє життя присвятив пошуканню цих правд, прокляв майже цілий «науковий» світ. Але коли він умер, його тіло спочило коло гробу Ісаака Ньютона. Теольогічна опозиція скінчилася з промовою каноніка Фарара в дні його похорон. Він обґрунтував поняття сили раси, голосу крови й прав нації. А ось слова другої людини, що жила на схилі минулого століття та вже тоді йшла дорогами нашої доби — також незрозуміла й зненавиджена оточенням: «Мої вороги поросли в силу й опоганили образ моєї науки. Новими дорогами йду я, нова мова мене навістила. Як усі, що творять, втомився я язиками давними. Не хочеться духові мойому ходити на виходжених підошвах»... («Так мовив Заратустра», Ніцше).

Нова вогняна доба вже творить свої цінності, плекає культ сили духа й волі. Низку віків від Заратустрової «Зандавестри» до «Так мовив Заратустра» виповнили люди, що кликали до ідей «надлюдини» й є творцями нашого сьогодні. Вони вернули людям інстинкти й пошану до сильного тіла, віру в ідею, в себе, в радість творчого життя. Але тло, на якому ділали ці будівничі, був тлом деґенерації, дійсно воднистих ідей попередньої доби «води», так багатої на витвори хворого духа й мозку...

***

«Чому колесо крутиться власне в цьому напрямку, а не в іншому?»... «Сплю я, чи збудився?»... Живемо ми, чи може тільки є продуктом чиєїсь фантазії, і чи взагалі варто жити? Підсвідомість, засвідомість, надсвідомість — все, що бажаєте, крім **свідомости** й природного життя людини—пана себе й оточення—що, вдоволена й виповнена радістю буття, сміло прямує в будучність! Фаталізм, «непротивлення злу», нірвана, абсолютна релятивність цілого світу — цим Айнштайн завершує хаотичне божевілля попередньої хворої доби.

Залишаючи на боці цей чужий нам зглядний світ сумнівних вартостей — хочемо скристалізувати поняття правди, добра й зла, доцільности життя й віри в Бога, що їх знову віднаходить людина, як свій, здавалося б назавжди, затрачений скарб. Затроєна впливами фальшивих, нежиттєвих теорій — людськість у своїй підсвідомості все залишалася здоровою. Голосячи ці теорії, наші попередники самі в них не вірили й цю невіру атавістично передали нам у формі своєрідного

бунтарського комплексу, що так безглуздно протиставляє себе тепер творчим зусиллям націоналізму.

На кожну отруту природа має чинники протидіяння. В наших умовинах, цим чинником є націоналізм. На шляхах свого самоздійснення, він не стріне перешкод, бо здоровий орґанізм нашого народу вже виявив здатність творити своєрідний іммунітет і переборювати довготривалу недугу. Неволя століть знівечила слабий елемент нашої нації, але зате рівночасно загартувала й ушляхетнила сильний, що, маючи підставою історичну минувшину, прямує до здійснення її ідеалів у майбутньому. Основна заслуга націоналізму в тому, що він відкрив «психічний комплекс» недуги українського народу, а з цим уже незадовго зникнуть її огидні «матеріялізовані» прояви на його тілі, у вигляді різних «малоросів», «русинів» і «тутешніх». **А те, що само не згине — розпеченим залізом випалить безоглядна вогняна доба!**

Процес нашого національного уздоровлення відбувається, сказати б, під гаслом: «жили не для себе»! Нашим життям жили інші; звідси страшна в своїй силі та імперативності динаміка, що хоче наверстати стрчені віки. Цей процес відбувається в цілім орґанізмі нації й на всіх її духових, несмертельних площинах. «Наша видима чинність є тільки проявом невидомої сили, що кермує нами — пізнаємо її по наслідках» (Емерсон).

Думка здорової духом людини — є живою силою. Думки здорової спільноти — творять джерело величезної духової енергії. Людина, що вміє навязати контакт із цим животворчим огнищем — робиться ґенієм; нарід — нацією. «Ті, що вмірають за ідеї — жити будуть вічно» (Ляо Це). Ця теза зродилася в голові хінського фільософа, основника релігії, ще з-перед 1000 років до Р. Х. Христос своєю смертю за ідею й створення нового життя для мільйонів віруючих, довів її несмертельність.

Знав це й Т. Шевченко, коли співав про своє й наше безсмертя, в зловіщу, буряну годину. Тіло його не витримало... Згоріло! Дух відлетів на недосяжну височінь, щоб втілитися в прийдешні покоління. летів на недосяжну височінь, щоб втілатися в прийдёшні покоління. Наша велика книга культурних цінностей здеформована; її маргінеси кривлять похибками й збоченнями. Але її коректором все була творчо-будуюча сила ґеніїв нашої нації, що кермують нами з засвіту й ведуть нас — «вічно поневолений нарід» — до державного життя. Найвищий час усвідомити собі неоціниму вартість цієї керми та подвоїти сили змагань. Мусимо якнайскорше надолужити втрату наших національних цінностей, що їх так безсоромно роздавали ворогам наші прадіди, діди й навіть батьки.

Не зупиняймося занадто довго над темними сторінками нашої історії — в нас же є й стільки світлого минулого! Навчаймося якнайчастіше перебувати в ньому й з нього черпати своє творче надхнення. Памятаймо, що думки не улягають розкладові часу, вони, як незбагнуті первні, тільки чекають на те, щоб хтось скористав із них. Думки, заміри, чуття наші — торують шлях майбутнім реалізаторам. Працюємо над тим, щоб добре думати; будьмо сильні чином!

«Вільність не є здобутком, а правом... але треба бути повнолітнім, щоб її досягнути» (Кардинал Антонеллі). Готуймося до іспиту

державної зрілости, не дбаючи про те ,де його будемо складати, бо «коли тобі приказаним буде відійти від початої праці, не думай, що плоди її втрачені... Здібності, які виробив собі на землі, і напрямок, який вибрав, стануть підставою твоєї чинности в засвітах» (Фридрик II).

Є дві засадничі хиби, що перешкоджають нашому відродженню, це — прагнення до спокою та особистого щастя. «Щоб полюбити спокій, треба бути сліпим і німим» — говорить хінська приповідка. «Велике серце ніколи не буде цілком щасливим, коли йому завжди бракуватиме щастя ближнього» (Дрюммонд).

«В переломових епохах духового упадку та морального розкладу, коли розум вагається й хитається, треба, щоб постаті тих, що стоять на виломі, стали мужнішими й чуйнішими, ніж тих, які стоять, спустивши безчинно руки. Коли чеснота других зникає, тоді пересічна практика її не вистачає; час тоді зібрати всі влади духа, збільшити енергію, здійняти зброю та бути міцним, справедливим і певним себе та своїх доріг, тому що обовязком вашим є виповнити прогалини, які залишили безрадні й дати те, що другі дати не можуть, або не хочуть. Що більше знижується навколо нас ментальна температура — то більше мусимо в собі підсичувати полумя внутрішнього життя» (Вагнер).

Дрібні вияви особистих прикростей повинні згубитися в могутнім ритмі серця нашого народу. Недосяжне майбутнє треба зімняти залізною рукою волі та кинути поза себе в пройдене минуле, в осягнене. Щоб знову йти вперед і осягати нові цілі, плекати нові ідеали й щиро вірити в те, що між ідеєю та її реалізацією є тільки трохи часу.

⁂

Ці замітки робимо на маргінесі теми — що нас найближче торкається — українського мистецтва.

Почнемо від порівнюючих дефініцій, якими хочемо впорядкувати термінольогічний хаос, що оточує поняття творчости, мистецтва й критики. **Творчість** містить у собі суми поступів своїх попередніх досягнень та нові надбання форм, що звемо індивідуальним стилем творця. **Мистецтво** складається з двох головних творчих чинників — синтези й форми; мірилом творчого мистецького процесу є його тяжіння до вічно еволюціонуючого ідеалу. **Критиком** не є лише знавець-теоретик, що добре знає ввесь попередній творчий набуток, з яким порівнює новий твір і робить свої завваги. Ні теж людина, що тільки зимним оком бачить хиби й добрі сторони, і вказує, як треба ці хиби направити, в чому полягають заслуги мистця та до чого він мусить прагнути, щоб осягнути найдальших границь свого талану. Критик повинен не тільки констатувати факти, але бачити ще нездобуті вартості й, достроюючися до характеру творчої індивідуальности, вести її завжди вперед до мети все віддалюючого ідеалу. Коли мистецький твір випереджує час щодо форми та оживлює її новою синтезою, тоді він є поза критикою, а його творець геніем, якого зрозуміють і оцінять прийдешні покоління. Сучасне підсвідомо коритиметься цій стихійній силі, або байдуже відвертатиметься, не розуміючи, що чинить. Не хочемо клясифікувати мистецтва й не можемо цього зробити. Мистецтво так тісно звязане з поняттям творчости, що клясифікувати його — значило б пони-

жувати, закути нову творчу думку в рамки щоденности й спрофанувати її оклепаною, мертвою формою.

Поезія, малярство, музика, драма, балет — все це має одну спільну мову, той самий темат, імя якому — життя.

Поезія є в музиці, малярстві, в драмі й в балеті. В неї входить кожна з цих галузей мистецтва. Чи поезія не має сама по собі барви, ритму, акції, пластики, динаміки, лінії, тембру, експресії — стилізуючи все це у висловах, що складаються в мистецьку єдність? Щоб пізнати правдивий мистецький твір, треба тільки порівняти його з життям. Гете окреслив мистця-поета, як людину, що в найзвичайніших річах буденного життя знаходить щось гідне уваги, а про самого себе писав: «не дізнаю ніколи солодшої розкоші, як коли пишу»... «Пишу завжди в горячці щастя» — підтверджує Альфонс Доде. «Поезія повинна всім торувати дорогу від того, що бачиться ,до того, що вкрите» (Метерлінґ). «Коли людина не може написати чи висловити поезії, яку має в душі, вона випроміньовує з нього чинами, прилягає ніби до його постаті, захования , обходження, мови й погляду... В той час, коли багато так зв. поетів не мають у собі ніякої поезії, крім здібности укладання римів» (Емерсон).

Віршова творчість не повинна відділятися від поетичної прози, а непомітно переходити одна в другу. Рим і ритм виходять із природного відруху, а не з напруження мозку. Коли з холодним розумом, з готовою формою підходиться до творення — мистецтво знижується до ремесла, а творчість до праці. Коли починає ділати зимна уява й льогічне розумованння — йдемо в протилежному від мистецтва напрямку. Не вільно допасовувати поетичних думок до готових закінчених формул. Епос ніколи не буде правдивою поезією; тільки в безпосередньо відчутій правді укрите мистецтво.

Острий профіль нової істини певний час завжди буде чужим і незрозумілим для загалу, але не псуймо ,не позбавляймо його божеської первісної краси! Коли хтось не розуміє твору, хай відвернеться від нього, але не профанує його своїм зближенням. Бо «люди геніяльні мають для себе тільки завтра, але мають його завжди» (Віктор Гюго).

Відвічною драмою на цьому світі є взаємне шукання духа й матерії — синтези й форми, творчого та реалізуючого чинників. Яскравим прикладом може бути українська нація, багата духом, що до цього часу не знайшла відповідної реальної форми для своїх ідей — в порівнянні з американською, яка вміє тільки в блискучій формі реалізувати свою духову бідність. Ми вміємо творити в духовім, ментальнім світі, плянувати, мріяти... Американці ж — відтворювати, матеріялізувати, здійснювати. В нас багато гине цінної духової енергії, що не проявляється в житті; у них же є стільки оформлених, здійснених ідей без смаку й вартости, що це життя тільки засмічують. Насувається таке порівняння: дві сили недаремно змагаються за першенство, не завважуючи того, що вони знаходяться в різних площинах, та навіть, коли час-від-часу торкаються певними точками, то не перемагають одна одну, а тільки себе взаємно доповнюють. Ми шукаємо форми, вони змісту; чому не поділитися взаємно нашими цінностями? Робить, наприклад, велику похибку наша еміґрація в Новому Світі,

коли не вносить своєрідного характеру в американське життя, а намагається перейняти його живцем; наше мистецтво ,література, наука в освітленні свідомої української молоді могли б стануги ключем від наших духових скарбів для американців; для нас же джерелом здорової критики, яка навчила б нас краще розуміти й цінити власні надбання.

Молодий авангард України вже усвідомив собі наші слабості, щоб стати сильним; пізнав наші хвороби, щоб стати здоровим; зрозумів у чому безчинність, щоб могти ділати; відчув границі своїх можливостей, щоб знати, якою дорогою йти до поставленої цілі. Всі ми вогненної ідеї браття, навіки злучені в якімсь вічнім «зараз», де немає — було, минуло, буде, прийде — тільки одне вічно - тривале «є». А де? О, це байдуже: в мріях,в острих рельєфах наших бажань, в нашій любові, ненависті, в мозку, в крові, в серці, чи в душі... Байдуже: **в нас!**

Мистецькою творчістю є вічно нове поняття, що мусить відповідати вимогам часу та деколи його й випереджувати. Це відноситься до кожної ділянки мистецтва. Спробуймо схарактеризувати одну з цих ділянок — **танок.**

Сучасність вимагає від танцюриста знання різнородньої танкової техніки, всіх існуючих напрямків і сильної артистичної індивідуальности. Тут також треба впорядкувати термінольогічний хаос і визначити усталені дефініції. Тому, що мовою цієї царини мистецтва є тіло, а підставою його всесторонне фізично-естетичне виховання, почнемо від поняття гімнастики.

Гімнастика — штука систематичного розвинення мязів, що уможливлює довільне використання максимальної справности тіла.

Акробатика — це гімнастика, яка крім згаданих прикмет, вимагає сміливости, орієнтації руху в кожній позиції тіла, що змагає відірвати його від землі.

Ритміка — вміння реагувати тілом на певні уклади слухових вражень; як школа, умузикальнює учня в танковому розумінні.

Клясика — чисто технічний (на сцені відживаючий свій вік) напрямок, що не виходить поза границі окресленої кількости кроків (так зв. «pas») ремісничо трактує та удосконалює форму на некористь творчому мистецтву.

Пластика — визволений (від клясики) танок; визволення духа з мертвої форми. Штука вироблення естетичної лінії тіла та природности руху в танці.

Танок — артистичне опрацьовання ритмічних фрагментів, що мають льогічний зміст. Ідеальним танком видається нам такий, який злучує в собі всі попередні технічні здобутки та йде новими шляхами, відбиваючи в собі мистецтво, літературу, фільософію, взагалі все, що є життево-творчим чинником культури даної нації. Цілком інше місце займає народний танок, який деколи хибно називають «національним». Бо в поняття національного танку входить уся танкова творчість, без огляду на її народне чи індивідуальне походження.

Найстаршу традицію має клясичний танок, але його доля — це доля латинської мови; він дійшов свойого максимального розвитку й завмер, законсервувався. В сучасній добі шукання нових форм, нонсенсом є, наприклад, доживаючий свій вік московський (клясичний) балет, що

повстав на старій оперовій традиції й, затримуючи її до цього часу, допровадив своє колишнє мистецтво до ремісничої вартости.

Тепер увесь свідомий артистичний світ навчився поважати в мистецтві особистість, тому виховання в мистецьких школах мусить провадитися взірцево індивідуалістичною системою нової педагогіки. Професор не повинен учити своїх учнів тільки того, що він самий вміє; він мусить бути добрим критиком, естетом, мистцем і мати тонку інтуїцію, щоб могти відчути в учневі творчу іскру, вміти розжевріти її й довести до того, щоб вона самочинно вибухнула ясним полумям у своєрідній формі.

Коло «живих трупів» клясичної оперової школи старої дати, гуртуються звичайно ліниві, безталанні люди, що не в силі зрозуміти вимог сучасности, або фахові манекіни — молоді старці — що не родилися артистами, а тому мусять здобувати собі місце в театральному житті довголітніми технічними вправами. Коли до такої школи попадає навіть талановита людина слабого характеру, її вчать там танкового ремесла, поки не забють творчого духа, а коли того доконають — видають дипльом артистичної зрілости...

Не відбираємо старій опері й балетові їх мистецької вартости та цінимо, як усе, що має свої традиції; проте давно вже час із ними до музею. Нові мистецькі школи використовуватимуть їх як цінний історичний матеріял. Визволення танку, що став було анахронізмом нашої доби, датується від появи Ізидори Дункан, але її учні пішли хибними дорогами старої методики навчання: Лябок — дорогою технічного рисунку; Далькроз — потонув у плутанині скомплікованих ритмів; Мері Вігман заснувала пластичну школу на взір клясичної, що фабрикує манекінів...

Не можемо присвятити більше місця історії танку взагалі, а про свій — український — прикро писати! Його покалічили москалі й спрофанували наші «малороси», деформуючи навіть дійсно цінну творчість чисто фольклористичного характеру. В чому ж справа? Чи ж у нас справді немає здібних, талановитих людей? На це гріх було б нарікати, але бракує нам фахового знання й культури, і щонайгірше — не відчувається в них потреби: неуки бавляться в «балетмайстрів», преса їх хвалить, бо це все ж таки «свої люди»... Витворюється стан, коли навіть річева критика приймається за особисту «образу», а то й за прояв «громадського деструктивізму»(!).

І все це діється в нашій вогняній добі, критичній, вагітній наслідками, що вимагає напруженої творчости, науки й праці! Але чи ж це стосується тільки танку? Те саме можна сказати й про стару, клясичну музику, що для нашої доби духа й крови є засолодка, занадто примітивна в своїй гармонійній конструкції й далека від життя. Це музика старців, яким нічого вже не залишається, крім споминів і бажання вернути до них ще раз. Наша доба шукання нових вартостей повна первісного динамізму, що виявляється в кожній галузі мистецтва. Тому й у сучасній музиці хочеться відчути щось нового, надзвичайного — хай навіть «негарного» в розумінні консерваторів трафаретної музики — але правдивого, сильного правом природи та волею людини-творця.

Гарною й вартісною є творість XVIII в., але вона вже не наша — від неї тхне цвіллю; на її кістках повстала творчість XIX. в., а те-

пер переможно йде наш XX. вік, що несе може безжалісну правду, але **правду,** в очі якої сміливо дивиться нове покоління. Воно не хоче й тут наслідувати «гробокопателів», що кохаються в сльозливих, сантиментально-ідилічних мельодіях і дивляться на «чорну» (в їх понятті) дійсність крізь рожеві окуляри. Нам не треба цих окулярів; хочемо бачити життя таким, яким воно є в природних фарбах. Хочемо **живої** музики, що бере свій початок від первісного ритму природу та спираючись на революційні засади, сягає засвідомих для нас сфер. Те, що немає в собі принципу поступовости, що немає перспективи, є без руху; воно позбавлене рації існування, бо заперечує життя, яке само в собі є вічно-змінливим рухом вперед.

Що ми можемо мати спільного з тими людьми-«ґрамофонами», що в своїх головах мають тільки означену кількість плит із оклепаною музикою та хочуть якнайдовше затримати цей спорохнявілий скарб при животінні?! Ми може коротко житимемо, але спалимося могутнім полумям, в якому спопеліє все, що тліє чи гниє побіч нас, та залишимо по собі добрий ґрунт під засів духа прийдешнім поколінням. Нам потрібна нова, інтеґрально **наша** музика! Люди, що кохаються в мертвотах музичного клясицизму, пригадують нам спеціяльний рід читачів, які спокійно читають кожну повість, бо... попередньо підглянули її кінець.

Можна було б навести безліч поглядів сучасних авторитетних критиків і знавців, що підтверджують наші вимоги, але ще цікавішими будуть думки старих мудреців, які вказують, що навіть у їх прадавніх часах живі душі краще розуміли завдання музики, ніж деякі з сучасних підгнилих мельоманів. Відомий афоризм Конфуція: «Хочете знати який у народі лад і які звичаї — послухайте його музику». Ще ранішої історичної доби сягають високо етичні, повні чару слова хінської поезії з обрядової книги Лі Кина (XII. в. до Р. Х.): «Чеснота є нашою улюбленою квіткою; музика запахом цієї квітки».

І нашою чеснотою була колись гарна, запашна квітка солодкої ідиллі степу та його мрійливих синів. Та квітка приспала їх, одурманила та довгі віки казала їм безжурно всміхатися в тяжкому летаргі... Ми спали... **За нас нашим життям жили інші!** Тепер сповнюються слова нашого народнього фільософа Сковороди, який переконував усіх, в кого боліла душа, хто не був огорненим цим сном: «Нарід наш спить — хай спить кріпким сном лицаря; та всякий сон пробудний і хто спить — той не мертвеччина й не одубіле його тіло. А коли проснеться, то прокинеться й набере відваги».

Тепер, коли він уже «збудився» й «набрав відваги» — його пробудження мусить відбитися й у нашій модерній музиці, що має такий багатий драматично-героїчний матеріял із наших визвольних змагань. Ми прагнемо жити в своїй музиці напруженням мязів, зусиллям мозку й волі... В кожному такті хочемо відчувати боротьбу, бачити гострі рельєфи здійснених ідеалів, жити для них й змагатися. Такою мусить бути **наша** музика! Поборюймо старі «малоросійські» погляди, ніби вона не може й не повинна виходити поза тісні рямці сантиментальних думок, «шумок» та побутової оперети.

Окреме місце займає проблема **кіна.** Доводиться стрічатися з поглядами на цю проблєму, які ось так окреслив п. П. Углицький ув ін-

тервю представникові української газети в Ню-Йорку — «Свободи»: «Кіно ледве чи можна назвати мистецтвом. Якщо це мистецтво, то хіба мистецтво мертве. Кіно — це фотографія, рухома фотографія, але всетаки фотографія. Фотографія ж нам пригадує тільки те, що вона представляє, а картина маляра каже нам дивитися на зображення зовсім новими очима. Картина ,це твір, вироблений думкою й рукою майстра. Тому картина живе з нами постійно. Тому деякі твори вічні: вони перетривають віки. Кіно обіймає всякі роди мистецтва, але тільки пробує їх консервувати. Це наче консерва мистецтва. Яке таке, воно має своє завдання: відомо, — коли немає природньої страви, то їмо й консерви. Крім того, кіно велика сила: має великий капітал, цілий промисл. Одначе в порівнянні з мистецтвом, це тільки машина. Машина його зродила, машина його уможливила й від машини воно відай згине. Чи не згинула на наших очах німа фільма? Згинула, коли прийшла звукова. А що буде зо звуковою, коли прийде телевізія?.. Живий театр усе ще тягне живих людей більше, ніж фільма. Як багато їх ходить до театру по кілька разів на Фавста, Кармен, Запорожця за Дунаєм, Наталку Полтавку, а як мало стрічаємо людей, що підуть на той самий фільм два рази»...

Рішучо не погоджуємося з поглядами, що їх заступає п. П. Углицький. Коли хтось хоче оперове мистецтво назвати «живим» в порівнянні до «мертвого» фільму, то не повинен бодай ускладнювати собі це тяжке завдання впровадженням ще третього роду мистецтва — малярства і робити нельогічні висновки.

Опера має все менше й менше прихильників та вимагає від кожного уряду штучно-оживлюючих (зокрема солідних грошових) середників, щоб удержатися при житті. Нездорові засади, на яких тримається стара опера, виробляють спеціяльний жанр людей, про яких недарма на всіх мовах існує одна приповідка: «Дурний, як оперовий тенор»... Коли прийняти вислів п. П. Углицького, що фільм є тільки «консервою» мистецтва, то видно, що публика готова скорше споживати свіжі консерви, ніж підточені червою «природні продукти»...

Кіно в цілому світі користає з великої популярности. Правдиві кіномани (як і оперомани) не тільки по кілька разів ходять на ті самі фільми, але сидять відразу по два-три сеанси. А, втім, не в тому справа.

Парадоксальним є вищезгаданий погляд на саме фотографічне мистецтво. Бо не від апарату (машини) залежить мистецько-артистичний зміст фотографії (чи фільмів), а від свідомої волі людини, що тим апаратом оперує. Це легко зрозуміти на прикладі. Порівняймо дві фотографії, зняті тим самим апаратом, з тої самої місцевости, але різними людьми. Одна виходить безглузда, мертва, а друга знята під якимсь іншим кутом, при іншому освітленні, в іншому моменті; в ній є те щось, чого немає в першій і цим «щось» є власне мистецький, творчий чинник, що має в собі вічну, всеоживлюючу силу. Апарат (машина) не вбиває, а облегшує техніку витворюючого мистецтва. Те, чому людина вчилася колись десятки років (щоб здобути собі сміливу лінію, опанувати право перспективи, проекції, гру тіней, і тд) вона це тепер здобуває автоматично, використовуючи апарат. Апарат не забиває мистецтва, але служить йому; майже всі визначні малярі по-

ступовці вживають тепер фотографічний, компіляційний матеріял для конструктивних, великих образів. Примінення фотографічного апарату в приватних і академічних мистецьких студіях також не є секретом. Фотографічні, фільмові й радіові технічні середники самі по собі безперечно мертві машини, але ніколи не жива, творча, артистична продукція, яку вони тільки уможливлюють.

Кіно перейшло довгий еволюційний шлях. Почалося воно від біоскопу, що робив звичайну, плескату фотографію, рельєфною; далі зявився чарівний ліхтар, що збільшував її до природного розміру; нарешті — ілюзійон, який її урухомив... З того часу датується початок ривалізації німого кіна з театром, яке переважало театр тим, що мало більше реалістичних можливостей у розвитку й постановці акцій. На мистецьку вартість німої фільми, крім артистичної фотографії, яку вможливлює апарат («машина») складалися: творча праця автора сценарія, реалізуючо-відтворююча режисера, ілюстраційно-музична композитора, та живий талан артистів. Коли німа фільма заговорила та прибрала живі природні барви, то чи це є ознакою її загибелі, чи може навпаки — новим кроком до життя? Чи машина знищила фільму, чи навпаки — удосконалила, оживила й відродила її?

Не думаємо, щоб розвиткові кіна пошкодила й телєвізія, як не пошкодило розвиткові музики радіо; терплять на цьому хіба оперові співаки, яких деколи з приємністю можна послухати через радіо, але вигляд яких (надто часто) викликує несмак браком естетики та гротесковістю в поважній акції. Всім відомі череваті підстаркуваті оперові «коханки» («прімадонни»), що так поправно виспівують свої трелі; хто не знає, що в опері легші ролі старих даються голосово недосвідченій молоді, а ролі молодих амантів припадають старцям?

Єдиним поважним, але ще дуже молодим і тому слабим конкурентом кіна є новий, **поступовий театр,** що шукає нової техніки, нових форм для виявлення духа часу. Його плюсом є безпосередній контакт із публикою та інтенсивне експериментальне шукання нового, не нехтуючи вже здобутими вартостями — в той час як масова фільмова продукція є шабльоновою; болюче відчувається брак добрих фільмових шкіл із яких виходили б молоді талановиті режисери.

Шукаючий рух модернього театру розпадається на дві, засадничо протилежні до себе, галузі:

Перша — це дорога експериментальної метафізики-парапсихології, що серед хаосу старого окультизму шукає нових правд, провірених науковими досвідами. Це дорога динамічної драми, що хоче вогняною смугою витяти свій характерний профіль на фоні туманних порівнянь досьогочасних фільозофічних вартостей і зглядностей. Цей театр існує, але мало хто знає про це, бо він доступний тільки для малої кількости людей, що в стані його зрозуміти й оцінити. В тому театрі немає сцени. Артисти й публичність творять єдність. Він є колєктивним виявом артистичної думки-форми, що покликує до життя нові кліші будучої творчости.

Друга — це реалістична, загально доступна дорога технічних здобутків, що прагне до знищення, або підпорядкування всіх труднощів та перешкод сценічних умовин. Дотеперішні здобутки цього театру, це ротанічні та вітряні сцени, рухомі паркети, поверхи, повітряні схо-

ди, дзеркальні, світляні й звукові ефекти, спеціяльні апарати, що імітують, або поборюють стихії, наслідують явища природи, і тд. Існують спеціяльні досвідні ляборатерії, де працюють визначні хеміки, фізики, інженери, і спеціяльна фабрична продукція цих виробів. Завданням цього театру є збірати всі засоби сценічних досягнень та сполучити їх із новими винаходами в усіх можливих комбінаціях: є спроби поєднання балєту з драмою; ілюстрації мельодеклямації пластичним танком; висловлення драми танком на фоні діяльоґу невидимих артистів із радіо-надавчої стації; заміни опери балєтом на тлі музики, хору й солістів ув оркестрі; спроби ілюстрації кожного музичного твору грою артистів і тд.

Що далі запускаємося в цю зачаровану, багату на нові мистецькі вартості, царину, то більше розкриваються горизонти незнаних можливостей. Будуччина цього театру залежатиме від умілого вибору цінного матеріялу.

Ідеальним театром будуччини видається нам сполучення цих двох головних напрямків, з безліччю їх сателітів, в одну цілість, що носитиме в собі високу культуру духа — **синтезу,** і досконалу артистичну техніку — **форму.**

Щож буде із фільмом, яка будуччина його чекає, до чого йде його розвиток, які границі його осягів? Ось питання, на які тяжко відповісти, беручи під увагу буйний розмах удосконалення кіна в так короткому часі. Границями його скалі є звичайна, нерухома фотографія та рематеріялізований трьохвиміровий, ідеальний твір, що відповідає всім прикметам справжнього життя. Хто знає, чи теперішній звуковий фільм не піде далі, не зробиться термо-активним та не вийде з екрану, щоб жити життям, до якого покликали його воля та інтелєкт людини. А ті двійники справжніх артистів — чи не будуть розвязанням вічної таємниці сфінкса?..

Скажуть — байки!.. Але хто в стані вказати межу між байкою й реальністю; хто знає ,де кінчається одна й починається друга? Пригадаймо, що в байках були килими-самольоти, що з фантазій, з мрій зродилися реальні думки про підводні човни, залізні птиці, про можливість бачити й чути на віддаль, крізь стіни... «Немає такого великого чину, який би не повстав із великої мрії» (Дюамель)... Чи тому, що ми не знали про існування радіових хвиль — вони не існували? Чи телєвізія не стверджує того самого про хвилі світляні? А чи нова, щойно повстала наука—парапсихольоґія не доводить нам існування «кліш астральних», т. є. сильних думок, які в сполученні з маґнетичною енергією (праною) проєктують своє життя до четвертого виміру (астралю), де вони вічно тривають, лучаться в спільноті їм подібних новотворів та зростаючи до кольосальних центрів суґестиної енергії, кермують поодинокими людьми, народами, цілим світом? Тепер ми не можемо не вірити в це, коли маємо науково досвідні докази існування телєпатії на фото-кварцові світлини «думок-форм».

Тепер ясним мусить бути для нас, що люди, які вмірають за релігійні, національні чи особисті ідеали, не гинуть для своїх ідей, а збагачують духову їх силу, бо осідком ідеї є не дочасне тіло, а вічні сфери духа. Чи потрібно наводити незлічимі приклади розквіту та зрозуміння ідеалів по смерти їх творців, коли пригадати тільки, чим була

смерть Христа для християнської релігії? Ніцше каже, що любити й цінити в історії можна тільки те, що написане кровю, за якою завжди промовляє дух.

Ідім і ми цими кривавими слідами, що ведуть до визволення, до найвищих ідеалів, до країни духа. Спробуймо прослідкувати їх від початку. Коли пізнаємо правічну релігію релігій — розширюються наші виднокруги, починаємо краще розуміти свою віру та засвоюємо багато цінностей для себе й свого народу.

Спішім, щоб наш світанок не зустрів знову хтось інший!..

С. НИКОЛИШИН.

Націоналізм у літературі СУЗ

Під націоналізмом ув українській літературі на Східних Землях розуміємо світогляд, що виявився творчістю, во главу угла якої поставлено націю. Отже беремо за мірило **основну** світоглядову ознаку, а не ступінь її ідеольогічної викінчености.

Український націоналізм у своїй основі є таким самим, як усі інші націоналізми світа. Але через бездержавне становище нашого народу його прояви в «соціялістичній» державі відмінні від проявів націоналізму інших народів. Отверто пропагувати український націоналізм ніде не можна. Тому неприкритого українського націоналізму в літературі СУЗ не знайти. Там українці не мають ані своїх власних видавництв (все в московських руках), ані свободи писати, що їм треба (бо писати можна тільки на задані теми). Коли й було що видано націоналістичного, то вийшло воно виключно контрабандою, через недогляд чекістів. Часто большевики за націоналістичні видають і такі твори, які ними не є. Робиться це з певною метою; коли треба спекатись якогось українського письменника, що вже зробив «своє» для большевиків, то оголошують його державним зрадником — націоналістом — а його творчість націоналістичною. І як середньовічному єретикові, є такому письменникові кінець — і як письменникові, і як людині! Хто студіює совєтську літературу, мусить ці особливості совєтизму знати, інакше він або відкине все там написане, або зарахує до націоналістичного письменства не одного ліберала та комуніста (ухильника). В наступних наших зіставленнях, це розрізничкування не може бути одначе вистачально переведеним. Причиною те, що багато літературних творів, про які, як націоналістичні, згадує большевицька критика та публіцистика, не можна роздобути.

В цій студії торкнемося цілого двадцятиліття існування большевицького режиму на СУЗ. Одначе мусимо мати на увазі, що явище українського націоналізму в літературі найінтенсивніше себе маркувало в 1925-1932. р. р. і що процес цей із різних причин не проходив прямолінійно, але мав кілька етапів. Мусимо також бути свідомими короткости досліджуваного періоду, щоб не класти занадто великих вимог на відрубність етапів. В кінці означаємо ці етапи. Віхами їх робимо процеси або самосуди визначніших підсовєтських націоналістів-письменників.

В цитатах залишаємо правопис оригіналу.

Дальше обмеження, яке ми собі робимо, це те, що не говоритимемо про авторів і книжки, яких большевики самі не проголосили за націоналістичні. Український націоналізм, поруч із троцкізмом, в СССР найбільший державний злочин, і ми не сміємо легковажно до цього факту застосовуватися. Ця обставина до певної міри вказала нам і методу досліду. В переважній більшості випадків будемо про людей і твори цитувати совєтських свідків. Сподіваємося, що читачі вже навчились розуміти совєтські тексти, з перекручуваннями, підсовуванням противникові не висловлених ним думок, лайками, і т. д. Ми там шукатимемо те, що потребуємо — свідоцтва про героїчну боротьбу українських письменників за свободу свого народу. Принагідно скажемо кілька слів і від себе, та де-не-де й за автора.

⁂

За короткий період існування большевицької влади, совєтська критика подала понад сотню імен українських націоналістичних письменників та критиків*). Коли ми поміж цими іменами хочемо розібратися й для більшої наглядности якось їх згрупувати, то першою засадою поділу, що впадає в очі, є їхня стійкість у переконаннях. Як тільки під цим кутом переглянемо всі ті імена, то вони відразу нам розпадуться на дві групи. Одна група виразно націоналістична, що в різні часи різно діяла — то відкрито, то шкідницько, то «тихою сапою», але все з єдиною метою служити українській нації й державності. Друга група — ліберальна — по націоналістичних початках, під натиском комуністичної партії в періоді 1931-1934. р. р. наймається на совєтську працю.

До **ліберальної,** чи скорше **опортуністичної** групи колишніх націоналістів, належать, зокрема, **Тичина, Рильський, Бажан, Головко, Яновський, Сенченко, Йогансен та інш.** Все це дуже гучні колись імена, що корінням своєї творчости сягають глибоко в минуле, дали українській літературі дуже визначні твори, і що цікаво, не походять так зовсім із суспільних низів. Коли комуністична партія, устами одного свого критика, заявила, що — «від наших письменників вимагається, щоб вони мали генеральною метою продукцію творів видатного художнього значення, напоєних героїчною боротьбою міжнароднього пролетаріяту, пафосом перемоги соціялізму, що відображують велику мудрість і героїзм комуністичної партії» то вони послухали. Некомуністи стали робити те, що відмовилися робити комуністи. Такий парадокс!

Хто стоїть на чолі цієї групи? ПАВЛО ТИЧИНА. Він раніше всіх здезертував із національного табору, добився найвизначніших становищ ув Академії Наук, часто осмілюється виступати з менторськими заввагами супроти інших і дістає від них повсякчасні вияви згоди. Тичина в останніх роках творчо мало плідний і живе з капіталу своєї юности. Колись це був найбільший наш поет. В «Соняшних кларнетах» (1918) оспівав наше відродження, навязуючи його на мітичний початок київської державности та новітні рідномовні снаги. Образ України — Скорбної Матері з «Соняшних кларнетів» характерний для

*) За критиків не говоритимемо.

тодішньої нашої ліберальної інтеліґенції. «Плуг» (1920) — образ національної революції, але спостеріганий очима культурника. Революція оре й розрізує, перевертає всі шари суспільства в Україні. Її образ — селянський плуг. Зате «Вітер з України» (1924) за образ революції має космічний елемент. Революція шугає з України на всі боки, і в ній стають виразними два первні: національний та соціяльний. Україна — Христос народів, — започатковує азіятський ренесанс. У «Вітрі» переважає політична поезія. «Сковорода», велика фільософічна поема, по десятках змін із кожним іншим «подувом вітру», здається, так і не буде докінченою. Тепер, великий колись, Тичина зійшов нанівець, і його «Партія веде» на ланцюжку[1]).

«На припоні» й останній могікан неоклясиків, довголітній «предмет перевихови»—МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ. Він найдовше боровся проти «соціялізації» свойого духа, а його пореволюційні книжки — «Під осінніми зорями» (1918), «Синя далечінь» (1922), «Тринадцята весна» (1924), «Крізь бурю й сніг» (1925), «Голос і відгомін» (1929) та «Де сходяться дороги» (1929) з поемою «Чумаки» та «Мариною» — належать до найкоштовніших у нашій бібліотеці. Їх значення в ствердженні віри в молоду українську націю та її ядро й резервуар нових сил — селянство. Співець одстояного, статики, традицій, природи, старовини, ворог стрімголових змін — Рильський увійшов у честь, аж коли стали ставити до «стєнкі» колишніх божищ революції — Зінов'євих, Бухаринів, Раковських та інших. Аж цю хвилю вибрав він за відповідну для себе, щоб скласти холуйську «Пісню про Сталіна», цей другий гимн совєтів. В цей час він одрішився вже й від усіх решток націоналізму — «Нація тільки трамплін до єднання всіх націй»[2]).

Тичина з Рильським належали до старої ґвардії нашого письменства. Були вихована в атмосфері ліберальних понять, індивідуалізму, космополітизму та пацифізму, і хоч пізніше, під впливом революції, націоналізувалися й довго не хотіли бачити совєтської сучасности, то все ж таки врешті підлягли ворожому вербуванню. Релятивізм у них переміг.

Те саме сталося й з деякими з молодих письменників, що вже зазнали монопартійних впливів, були призвичаєні до боротьби «хто кого» та виховувались під впливом громадянської війни. І з них деякі зігнулись. Треба думати, що й у них ліберальний світогляд ще зовсім не віджив. Цілком це певне в АНДРІЯ ГОЛОВКА, автора збірки оповідань «Можу» (1926), повісти «Бур'ян» (1927) та роману «Мати» (1934). За націоналізм була осудженою його «Мати», перша частина задуманої великої трильоґії на тему — українське село поміж двома революціями. В «Мати» подана революція 1907 року. В ній, згідно з правдою, показана українська інтеліґенція, як основний рушійний фактор цієї революції. Ця інтеліґенція в своїй революційній, антипанській і антиросійській діяльности, кермується добром українського народу, звязується з ним і навязує контакт із Галичиною. Така концепція твору наскочила на спротив компартії, і автор мусів свій роман переробляти. Його приневолено обрехати стару народницьку українську інтеліґенцію як «ворога народу», і рушійною силою революції, — що не має ніяких національних прикмет — зробити пролетаріят та «деревенську бідноту» на чолі з большевиками![3]).

До подібної колізії з компартією в питанні погляду на революцію 1917-20 року попав інший наш великий прозаїк — ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ — по Хвильовому найблискучіший стиліст і стилізатор. В «Чотирьох шаблях» (1930) він дав, сказати б, програмовий твір українського націоналізму. За ним, Велика Революція започатковує національне відродження українського народу, передусім відновлення його старої військової традиції. Українське військо, повстанці, борються не за «землю й волю» чи мову, а передусім за честь своєї країни. Земля й воля «приложаться» коли буде задоволений престиж нації. Яновський образом Шахая виправляє улюблений образ старої нашої інтеліґенції — Тараса Бульбу, іншого Яновського-Гоголя. Обидва, Шахай і Бульба, борються за волю, та один бореться **свідомо** за волю України, а другий тільки **стихійно.** Тарас Бульба не бачить, як зростає з його чинів українська державність. Він узагалі не має про неї поняття. Він тільки сподівається на помщення себе, і то не своїми з роду, а царем із невиразної «Русской земли». Яновський каже: «Вони сміливі, ці анархічні велетні, вияв сили і відсутність точки, до якої треба сили спрямувати». Шахай зрячий, твердий ,рішучий і фанатик, дитя Великого Зриву, з політичними ідеалами новітнього націоналізму й без усіх забобонів минулого. До світа ставляться герої Яновського з лезами шабель на чотири боки, і трактують його як здобич для відважних: «Ми стаємо плечима до плечей і світ відчинено, як двері». Заслуга Яновського — правдива інтерпретація Великої Революції. У «Чотирьох шаблях» немає нічого малого, дрібязкового, нічого такого, що не має типових історичних рис. Навпаки, в них ведуча ідея революції, як закидує критика — самостійна Україна — оголена, підкреслена й степенована! Сьогодні засудили большевики всю колишню націоналістичну творчість Яновського. Засуджені його морські вірші «Прекрасна Ут» (1928), романова поезія ностальгії «Майстер корабля» (1928) і збірки новель та повістів «Мамутові бивні» (1925) і «Кров землі» (1927).

Характер творчости Яновського цілком відмінний від творчости ґенерації Тичини, Рильського та інш., особливо символістів. «В мене одна наречена, наречена з колиски, про яку я думав мабуть і тоді, коли не вмів ще говорити. Наречена, для якої я жив ціле життя, їй присвятив сталеву шпагу і за неї підставляв під мечі важкий щит... Культура нації — зовуть її»... Яновський не обективіст, як от Тичина («Людина людину коле») і не індивідуаліст, як Рильський. Не культура взагалі, а культура нації, конкретна національна культура, українська культура — його Пані[4]).

Подібно до Яновського, надійно починав працювати інший молодий поет тієї ж самої ґенерації й тих самих наставлень — МИКОЛА БАЖАН. На початку 1932. р. писав про нього Є. Маланюк: «М. Бажан — 1) має один із найсильніших поетичних талантів в сучасній нашій поезії; 2) посідає набуту волевими зусиллями немалу літературну культуру; 3) намагається фільософічно-мистецько відтворити український проблем і віднайти для нього синтетичне розвязання, і 4) що найнебезпечніше — тільки підійшов на шляху свого розвитку до такої межі, коли власне (по анальоґії!) має зявитися Сов.-Держиморда»[5]). Маланюк бачив добре. На автора «Будівель», «Слов о полку», «Трилоґії пристрасти», «Числа», «Сліпців», «Залізнякової ночі», тощо,

таки справді небавом був поданий донос. «Нагадуємо тут, — писав очікуваний Сов-Держиморда, — що націоналістичні мотиви свого часу бреніли також і в деяких ліричних поезіях Бажана («кров полонянок»)... Художніх документів із виразно акцентованими протилежними переконаннями в цьому питанні ми в Бажана ще не маємо, хоч чекати їх від нього в праві»[6]). А другий чоловяга з подібною функцією грозив: «Своєю творчістю Бажан не відповідав на вимоги працюючих. Це він повинен зрозуміти. Так само в першу чергу його справою буде, рішити і круто змінити той шлях, яким він ішов досі. Всі дані для того є. Лише усвідомленням тієї катастрофи, не вишуканої, а справжньої, що очікує на людей, які пішли стороною від широкої дороги пролетарської революції, може Бажан домогтися перелому у своїй творчості»[7]). Бажан обіцяну катастрофу вповні собі усвідомив і на тему колишніх «Розмов сердець» написав жадану протилежну «Смерть Гамлета». З роздумувань про те — бути чи не бути — рішив жити й писати хоч би про Кірова та Сталіна («П'ять поезій»).

Бажанові належить велика заслуга поповнення поетичного словника на Східних Землях архаїчними, забутими словами; відважної атаки на старе московство в новому комуністичному вбранні та типізації дволикого українського інтелігента. Раціоналістичний релятивіст «Гамлет», постійно роздумуючий і приступний усім впливам, без власної міцної віри, коли й звільниться нарешті від своїх вагань, попаде в полон сильнішої чужої волі, як і його творець.

Кілька менших, одначе не малих, письменників замикають, заокруглюють групу опортуністів. Такий І. СЕНЧЕНКО, автор «Із записок» (1927), «Червоноградських портретів» та «Подорожі до Червонограда», різко засуджених марксистською критикою. В них він показав українського селянина, об якого розбиваються всі експерименти московської влади. «Іван Чорногорець» — те саме. «Автор, — як стверджує якийсь літературний прикажчик, — дозволяє собі... досить недвозначно співати дифірамбів індивідуальному господарству, індивідуальним господарським експериментам»(!). Перелім у творчості І. Сенченка настав у кінці 1929. р., коли він почав писати про Біломорсько-балтійський канал, політвідділі, МТС і т. д.

Такий і МАЙК ЙОГАНСЕН, колишній хвильовіст, поет і новеліст. Як поета, дуже його цінив М. Хвильовий. Його націоналізм мав проявлятися, між іншим, в тому, що раніше він у своїх новелях не добачив і ігнорував компартію в Україні. Гарно читається його «Подорож... по слобожанський Швейцарії», цікава й із літературного становища. Але в 1935. р. Йогансен поїхав у відрядження, і повернувшись, написав книжку нарисів про нафту «Кос Чагил на Ембі», де вже превозносив ту саму компартію. Книжка проте була небавом злобно розкритикованою підчас якоїсь чергової критичної «кампанії» совєтської преси. Куди дівся автор — невідомо. Відтоді про нього нічого більше не чути.

В цій групі треба було б ще назвати й відомого колишнього гартованця ВОЛОДИМИРА СОСЮРУ, один час дуже популярного в Україні. Побіч інших річей, є він автором двох поем: «Мазепа» та «Тарас Трясило» (1926), проголошених большевиками за націоналістичні. «Характерно, — каже один обсерватор совєтської дійсности, — що

треба було найперше «ГПУ» (також — поема Сосюри), щоб, так би мовити, психольогічно підготовити свою благонадійність, а потім кинути «Мазепу». Були ще часи, коли про Мазепу можна було співати, як про революціонера, і в Харкові. Попробував би це зробити хто-небудь тепер! Ударний злочин, як колись соціяльне походження, є тепер там «змичка з інтервентами!». А Мазепа ж із ким би був не пішов проти Москви?! Довго Сосюра був ув опалі, але в останні часи знову виринає на сторінках совєтської періодики.

Переглянутих нами кількох письменників стрінула найстрашніша доля, яка тільки може стрінути людину. Вони були зґвалтовані, позбавлені національної гідности й примушені «пристосуватись». В соціялістичній державі можна або належати до загалу, або не жити! Навіть мовчати не можна. Усі громадяни або тільки державні урядовці, або тільки державні робітники. Через те, хто не хоче вмирати, мусить стати попихачем.

Коли б існувала вільна українська держава — Тичина, Рильський, Бажан, Яновський, Сенченко та Йогансен ніколи б не писали од на Сталіна та Росію. Їх тематикою, їх замилуванням ніколи не був би «пролетаріят», а тільки український народ та його культура!

Група, яку ми саме оце розглянули, стоїть десь посередині поміж тими, що оспівують московського вождя з власної волі (є такі не тільки у нас, але й у інших европейських народів!) і тими, що співати про нього не збіралися. Працювали вони з єдиною метою організувати своїм словом українську громаду. Щоб потрібне слово дійшло до читача, вживали вони різних способів, — про це теж наведемо свідоцтва, — а коли це ніяк не виходило, відходили самі, або їх відсували інші на бік. Характеристичною рисою, що відділяє цих других від опортуністів, є те, що, як твердить критика, вони ніколи щиро не збіралися служити совєтській владі, а тільки її використовували.

Одна ґрупа з цих останніх, яку хочемо розглянути в першу чергу, працювала, мовляв, над скріпленням українського націоналізму історичним підмурівком. Большевицькі прогібіційні списки згадують кілька імен авторів історичних повістей. Так напр. читаємо, що ГОРБАНЬ написав історичну націоналістичну повість «Козак і воївода», а СОКОЛОВСЬКИЙ роман «Богун». При цьому чуємо пояснення, що націоналісти ідеалізують козацький рух і вважають його надклясовим національно-визвольним рухом. Спеціяльно про роман Соколовського маємо таку цікаву рецензію: «Затушковуючи клясову диференціяцію козацтва, ідеалізуючи національну зненависть, вихвалюючи військову аристократію, «національно свідому», самостійницьку частину козацької старшини, підносячи на найвищий щабель національний волюнтаризм, автор цього роману виконує сьогоднішнє замовлення буржуазного націоналізму, служить сьогоднішнім його реакційним завданням»[8]).

Є загально знаним, що в історичних романах порівнюється сучасність із описуваною історичною добою. При тім або щось боронить-ся, або нападається. Перед кількома роками випустив А. Толстой свій роман «Петро І», що потім був ще перероблений на пєсу, а недавно й сфільмований. За свій роман дістав Толстой 1.500.000 карб. За що така висока нагорода? Він спробував подати апольогію Сталіна на історичній «анальогії», і за це така подяка.... Українська письменниця

ЗІНАЇДА ТУЛУБ відчула спільні риси нашої доби й доби гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. Вона написала історичний роман узагалі, а в ньому прослідила риси боротьби українського народу за своє буття в ті часи. Письменниця цікавим оком заглянула й у царський палац, і в магнатський замок, і в манастирську келію, і в ремісничу майстерню — в Польщу, Московщину, Крим, Туреччину, Молдавію. Гетьман Сагайдачний виростає в неї всюди як військовий і культурний організатор та здібний політик. Особливо ж підкреслена його боротьба з асиміляційними чинниками в тодішньому українському житті. Прекрасно схоплений економічний та соціяльний стан епохи, звичайно з жабячої перспективи. Спроба авторки розвінчувати Сагайдачного проте впливає цілком протилежно на читача. Подібно як при переборщуванні в ідеалізації, так і при цім зменшуванні повстає в читача скептицизм. Читач стає на сторону ґвалтованого персонажа. У Зинаїди Тулуб нетрадиційним ставленням до історичного героя виникає цікавий наративний модус, невідомий досі в нашій літературі. З точно не знаних причин українська письменниця, що своїм твором дорівняла, або й перевищила «Антонія Адверзо» американського письменника Аллена, в 1937. р. проголошена «шпигункою» й «ворогом народу»...

Коли вже ми при історичних творах, то тут ще варт згадати два прізвища: КОБЦЯ-ВАРАВВУ та КУШНАРЬОВА-ПРИМЕРА. Обидва вони не сягають, щоправда, своїми темами до глибокої історії; скоріше в одного є це спомини ,а у другого недавня історія, та все таки до сучасного роману чи повісти їх залічити не можна. У Кобця-Варавви ходить про «Записки полоненого», а в Пример-Кушнарьова про «Канни». На «Записки полоненого» большевицька критика напала за те, що автор «досить недвозначно вихвалює створений підчас імперіялістичної війни під опікою австро-угорської монархії Союз Визволення України. Це той Союз, — пояснює вона, — в якому орудували шпики німецького імперіялізму і націоналісти Скоропис-Йолтуховський, Донцов, Меленевський; це той Союз, — бреше вона далі, — який згодом був підпорою гетьманату і німецької окупації в Україні, з якого пізніше розвинулася контр-революційна СВУ». «Так от Кобець малює рух «Союзу Визволення, як масовий визвольний рух, а героїв цієї організації раннього українського фашизму називає «кращими представниками людства». І все це провідувалося 1931. року, у виданні, що його видало Державне Видавництво»[9]) — обурюється большевицький критик. Ще нічого ,що О. Кобець, колишній таборовий поет і автор «Тарасової ночі», завчасу помер.

Поки в Україні були більш-менш невиразні державні відносини, лаяти стару Москву не допоручалось, але, правда, й особливо не заборонялось. Зовсім інша ситуація настала в році 1932, коли Україна горіла в протимосковському здвизі. Тоді раптом компартія взяла під опіку і стару Москву... Раптом угледіла, як це напр. рапортувалося у справі передмови Бадана до книги «Груні степам», що 1. українці не роблять різниці між Росією й СССР, 2. нагнітають, нібито, якнайбільшу скількість негативного матеріялу про стару Росію, і 3. оповідають про насильства московських салдатів. Не можучи одверто напасти на СССР, націоналісти справді нападали на неї посередньо, через стару Росію.

В пєсі «Канни» Примера-Кушнарьова відображений похід німців ув Україну в 1918 році. «Автор стрaктував німецьку окупацію, як копію Ганібалової тактики в бою під Каннами і вихолостив соціяльну суть німецької окупації. В цій п'єсі, крім усього, показав, як український націоналіст синьожупанник перетворюється на одного з ватажків партизанського загону, який поводиться, як махновець, піячить і т. ін. Це, як бачимо, є ніщо інше, як одверта спроба компромітувати справжніх ватажків червоних партизанських загонів»[10]).

Справа вимагає пояснення. В часі, як точилася боротьба українського війська з совєтськими московськими бандами, українське суспільство було ослаблене зсередини через перехід т. зв. боротьбістів та укапістів до ворожого табору. Ці здеморалізовані людці, як справжні зрадники, були аморальним отруйним елементом ув українському суспільному організмі. Було наказом суспільної гігієни цих гидотників викривати й ув очах громадянства нищити, незалежно від того, що держава їх підпирала. «Канни» одного такого типа й насвітлювали. Очевидно, що червона армія, яка складалась в своїй українській частині з таких перекиньчиків, тим не була скріплювана.

Метод автора «Каннів» — компромітація зрадників, — і ширше — взагалі комуністів, — лежав ув основі багатьох творів цілої ґрупи інших націоналістичних письменників, що виростали зо своєрідного селянського лібералізму. Ціла плеяда прозаїків — **Дніпровський, Антоненко-Давидович, Остап Вишня, Яків Качура, Борис Тенета, О. Слісаренко, Недоля, Підмогильний,** — що несуть на собі знаки селянської стріхи й недавньої демократичної державности, належить сюди. Справжня, своєрідна, як її називали, «внутрішня еміґрація», що духово, як небо від землі, відрізнялася від опортуністів і завзято їх поборювала.

Найкращим зразком цієї плеяди є добре відомий БОРИС АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ. А типовим твором ґрупи є його «Смерть», де безжалісно національно знищений українець-перекінчик, герой «Смерти» — Горобенко, малий чоловічок із часів У. Н. Республіки, переходить на бік ворога. Стає зрадником, бо для кого й для чого він має бути вірним? «Чи ради прадідів, що дали Кочубеїв, Галаганів та Юзифовичів, чи ради... нації , що вигадала тільки бандуру і плахту?». Горобенко — це той «презренный тип малоросса, который во все исторические эпохи был одинаково безпринципно - лицемерен» — казав колись Шумський. «Он сейчас щеголяет своим лжеинтернационализмом, бравирует своим безразличним отношением ко всему украинскому и готов всегда оплевать его (может, иногда по украински), если это даст возможность выслужиться и получить местечко».

Антонович-Давиденко ненавидить цей тип. Йому милі типи «Туктук», тих, що не пристосовуються, бо не можуть пристосуватись. Ненавидить одначе Давидов (справжнє імя письменика) не тільки ренеґатів та большевиків; він ненавидить узагалі москалів. «Весь свій поетичний запал Антоненко-Давидович кинув на боротьбу з холодними чужими вітрами, що гудуть з півночі («Паротяг ч. 273» та «Вартовий Чапенко»), підкреслює совєтська критика. Антоненко-Давидович був і публіцистом. Як такий, у статтях «Воскресення Шельменка», він запротестував проти «хахлацьких» мотивів у московській літературі, а

в «Дім'у» отечества» — українська кінематографія асоціювалася йому з бажанням гетьмана Івана Брюховецького, щоб його конче оженили «на московской девке»[11]).

Багатший талант має ВАЛЕРІЯН ПІДМОГИЛЬНИЙ. Найбільше він уславився своїм романом «Місто» (1928). Був міста ворожий із тої причини, що воно не українське, а може й із тої, що він самий селюк. За це на нього з великою злістю напав колись Постишев: «Одне з центральних корінних питань нашої революції є, — казав він, — як вам відомо, питання про взаємини міста й села; питання про керівну роль пролетарського міста щодо трудящих села. Як же зображають наше радянське, соціялістичне місто антирадянські націоналістичні елементи в своїх творах? Візьміть, приміром, такий твір, як «Місто» Підмогильного. Соціялістичне місто в його зображенні — це вогнище експлуатації селянства, провідник розкладаючого впливу на село, роз'їдаючий національний дух українського народу. Степан Радченко з «Міста» Підмогильного, приїхавши до міста, бачить там тільки морок, мерзенність, проституцію, бюрократизм. Ні пролетаріяту, ні взагалі будь-яких здорових сил ви в цьому місті, зображеному Підмогильним, не побачите. Так зображає ворог у художній літературі соціялістичне місто, намагаючись подати справу так, що соціялістичне місто чуже й вороже українському народові, що сили українського народу — на селі, розумій — в куркулеві. Я не скажу, що наші радянські письменники вже показали соціялістичне місто таким, яким воно має бути показаним. Але зіставте «Місто» Підмогильного з твором безпартійного радянського письменника Копиленка «Народжується місто». Копиленко показує тут творчу роль соціялістичного міста, його зростання, його значення в соціялістичній реконструкції села, в переробленні людей. На цих двох творах, що показують соціялістичне місто, ви можете бачити чіткий класовий водорозділ між радянським і антирадянським таборами української літератури»[12]).

В противагу большевицькій пролетарській романтиці (про пролетарів писати «должно, про селян можно»!), письменники селянського походження пробували творити романтику селянську. Підмогильний включився в цю творчість повістю «Третя революція», де пробував «романтизувати Махнівщину»! Та менше про недоречність цієї «романтики»; цікаво, як він при тім «проїхався» по державній партії. З оповідання, — каже большевицька критика, — «виходить так, наче б то на чолі революційного руху йшов Махно, за ним селянство, мов земля їх родить, а большевики бігають за Махном і сметанку збирають... Компартія — це купка комбінаторів, що не мають звязку з масами, а шляхом шпіонажу, змов, користуються великими ділами інших людей»[13]).

Большевиків, власне червону ґвардію, морально деґрадує інший письменник цієї ґрупи І. ДНІПРОВСЬКИЙ. В пієсі «Яблуневий полон» він «делікатно ідеалізує» українське військо й показує большевицьких повстанців, як вони не воюють, а, прикидаючись за українців, уникають знищенню. Властивим героєм пієси є, за С. Щупаком, «жінка ворожого класу», українка. В романі «Ацельдама», Дніпровський «виступає проти більшовицької трактовки імперіялістичної війни».

І так — без кінця! ЯКІВ КАЧУРА починав колись із роману «Чад»

— історія одної еволюції від українського націоналізму до комунізму, зо «спробою реабілітувати петлюрівщину»... Потім він випустив окремою книгою «Зламану присягу», а далі роман «Ольгу» — мовляв, «брудні наклепи на колгоспне будівництво, на побут знатних людей нашої країни — колгоспників». За «Ольгою» Качура написав «Люди і факти» та націоналістичне оповідання «Нащадок Богуна». Один жид писав: «Продивившись книжку «Люди і факти», доходиш висновку, що найхарактерніше для Червоної Армії — це лайка аж до матюків, особливо в устах командирів на адресу червоноармійців та ще недотепні, а часто-густо й непристойні, анекдоти... Мало не всі люди, зустрінуті Качурою в лавах Червоної Армії — тупиці, дурні, пришелепуваті, обмежені... До речі, про бійців-героїв. Це поспіль якісь бугаї, тупоголові, несвідомі, здатні мріяти тільки про жратву та жінок»*)...

Випадки, про які тут говорить большевицька критика, — осміювання червоної армії та партії справді були деякий час можливими в Україні через примітивізм тодішніх большевицьких провідників, що не були здатні до спостереження таких делікатних відтінків іронії. А ті, що це розуміли, злорадісно мовчали... Особливо багато таких випадків було в театрі. Наприклад, НЕДОЛЯ, плужанин, написав п'єсу «Хвороба». Побачивши її, А. Хвиля обурювався в промові на пленумі Всеукраїнського комітету спілки робітників мистецтва (27 грудня 1933.): «Виходить, що робітничий клас — це одне, а партія друге; що робітничий клас одне, контрольна комісія—друге. В п'єсі показано як... робітника в установі обсіли єврейські й російські великодержавні шовіністи. А українських націоналістів Недоля заховав. Політичний сенс цієї п'єси зводиться до того, що на Україні наша партія знаходиться в руках російських чорносотенців і єврейських шовіністів, що зараз провадиться не українізація, не ленінська національна політика, а політика, яку в свій час провадили чорносотенці. Ця п'єса була вилучена з продажу і взагалі з репертуару. Була заборонена до постанови»[14]).

А скільки насміявся зо сталінської епохи король совєтського тиражу ОСТАП ВИШНЯ! Книги Вишні виходили тиражем 1,000.000 примірників, і його «Усмішки» знала кожна баба на селі. Він їдко, злобно, як тільки може людина зовнішньо спутана, але внутрішньо ворожа, — кпив особливо з совєтської патетики та комчванства! Постишев знищив його безповоротно[15]).

Єдиний поет у цій групі, ОЛЕКСА СЛІСАРЕНКО, оквітчав «червоні загони мародерством, зганьбив ідеї большевицької революції та виставив ці ідеї, як ідеї російського «Ваньки». «1919 року Слісаренко говорив про «експортування щастя» з України і... писав своїм землякам: «буть погоничами вам до віку щастям навантажених верблюдів[16]). За викриття українофобської фізіономії М. Горького, був Слісаренко, за висловом І. Кулика, «посланий насаджувати культуру у трохи північніші широти», ніж в Україні...

Серед цієї селянської, ми б сказали, **новонародницької** групи, як це стверджує совєтська критика, панувала велика ненависть до національного ворога — Москви. Відображенням її була «Ненависть» БОРИСА ТЕНЕТИ з книжки «Десята секунда» (1929), що вже два рази бу-

*) Цього року Качура покаявся, був помилуваний і мав би власне бути віднесеним до групи опортуністів.

ла передрукована на еміґрації. А його «Гармонія й свинюшник» (1928), з показом комсомолу, лишається вірною методам характеристики совєтської дійсности (большевиків, їх війська, міста, укапістів і т. д.), що їх застосовували інші автори.

Новонародницька група виростала, як ми вже підкреслили, з нашої старої ліберальної суспільности. Вона не багата на талановитих людей, не вибаглива стилістично й переносить на собі традицію днів української влади. Є це, так мовити, демократичне крило націоналістів.

З ліберального минулого виростає й інша, **аполлонічна** ґрупа націоналістів. Відмінно від новонародників, в літературнім смислі, — це висока мистецька школа, а своїм соціяльним станом та ідеологічними уподобаннями, справді «буржуазна» ґрупа. Аполлоністи, здається, також узагалі єдина не-соціялістична ґрупа в тодішньому українському письменстві.

Чільним представником цієї ґрупи є визначний літературознавець проф. МИКОЛА ЗЕРОВ. Як поет (збірка «Камена» 1924.), він найбільш уславився своїми перекладами зо старовинних авторів, — «Антологія римської поезії» (1920.), — які тепер заборонені. Колись він був ув «Українській Хаті» й редаґував кінцем 1918. р. «Книгаря». Людина в літературних справах авторитетна чи не більш зо всіх ув Україні. Як критик, він випустив надзвичайно цінну студію «До джерел», а як літературознавець — «Нове українське письменство» (1924), що довго матимуть своє значення. Великої заслуги придбав собі Зеров (спільним із М. Хвильовим) виступом у літературній дискусії в обороні незалежности української літератури від Москви. Відтоді став він зненавиджений московськими окупантами, які тільки чекали нагоди, щоб позбутися його з України. Такий випадок, як реферує П. Колесник, настав аж ось коли: «Під час обговорення ухвал листопадового (1933) пленуму ЦК і ЦКККП(б)У на прилюдних зборах студентів і професорів Держуніверситету в Києві виступив з словом і Зеров. Увесь його виступ зводився до одного: з українським націоналізмом уже все покінчено, йому не воскресати, всі дороги йому остаточно заказані... В час, коли буржуазний націоналізм на Україні став головною небезпекою, коли озлоблена націоналістична контр-революція готує інтервенцію проти СРСР, проф. Зеров зробив спробу публічно заперечити ухвали пленуму ЦК КП(б)У, використав трибуну Державного університету, щоб одвернути увагу пролетарського студентства від головної небезпеки». Пригадавши письменникові його солідаризування з виступами М. Хвильового («розбито шибку і груди разом відчули свіже повітря») та пояснення причин упадку нашої літератури («Гадаю, мають тут силу загальні об'єктивні умови, як провінціяльність обох наших літературних центрів — Київа і Харкова — наслідком 1) нашої матеріальної слабости та 2) відсутности живих звязків з широким світом»...), П. Колесник додає від себе: «Одже без коментарів ясно. Україна — провінція, а на провінцію й кошти урізують»[17]). Себто Зеров веде протидержавну аґітацію.

М. Зеров належав до нестатутового т. зв. неоклясичного ордену, до якого ще належали П. ФИЛИПОВИЧ — зо збірками «Земля і вітер» (1922), «Простір» (1925); ДРАЙ-ХМАРА — «Проростень» (1926) та

інші. Були це, як стверджують большевики, великі вороги всього московського, може чи не більші за Хвильового. Якийсь із неоклясиків писав:

... Для нас на дворищі багаття тліє
Для нас перестороги півень піє,
І слуг гуде архиерейський хор.
І теплий круг евангельських історій
Звучить, як наука тонких алегорій,
Про наші підлі і скупі часи...

В протилежність новонародникам, серед аполлоністів мало не самі поети. Але дехто з них плекав і прозу, на приклад неоклясик М. МОГИЛЯНСЬКИЙ. Він навіть прославився власне не так своїми віршами, як саме прозою. Особливо великого розголосу набрало ім'я Могилянського, коли він опублікував своє оповідання «Убивство» (січень 1926). В ньому оповідалося про громадського діяча, що колись боровся за українську справу, а потім став звичайним совєтським карієровичем.

На пропозицію молоді, оповідач його вбиває, щоб таке ледащо більше не жило. Влада є на сліді справника; він лякається й... прокидається. Виходить — сон! Оповідання, що було властиво першою літературною спробою проповіди тероризму на східних українських землях (тому над ним довше зупиняємося) — дуже занепокоїло большевиків. З приводу нього навіть зібралося надзвичайне засідання Політбюра ЦК КП(б)У й, як завше, винесло пітійську постанову, кваліфікуючи виступ Могилянського, як «похід на літературному терені проти соціялістичної України в спільці з фашистською Польщею»(!)[18]. Багато пізніше після цього випадку (в 1933 році) знов девелося почути за Могилянського з такого приводу: «Ворог... знахабнів до того, що одверто підсовує нам свої отруйні шовіністичні твори в надії, що їх ніхто не викриє. Досить покликатись на те, що М. Могилянський не посоромився прислати до ЛІМ свій твір «Честь», який ідейним спрямованням нічим не різниться від славнозвісного «Убивства»[19].... Але ця замітка була вже остання, яку ми за Могилянського читали...

Ім'я М. Могилянського викликує, по асоціяції, інші подібні йому імена — ЛАРІ МОГИЛЯНСЬКОІ та МАРКА АНТІОХА, молодих націоналістів, що, як поети, були під впливом символістів. Їх швидко зліквідовано.

⁂

Гурт письменників націоналістів у власному, стислому розумінні цього слова, треба знову таки розділити на дві групи.

Одна група майже ціла складалася з членів большевицької партії в Україні. Це т. зв. **хвильовісти,** які комуністами були лише формально та йшли до компартії тільки для використання всіх можливостей праці; в дійсності ж вони були українськими націоналістами (дехто з них переродився на націоналістів із комуністів). Це, насамперед, М. ХВИЛЬОВИЙ, а далі КОЗОРІС, ДОСВІТНИЙ, КУЛІШ, ОЛЕСІЧ та ГЖИЦЬКИЙ. Група пробувала зразу виступати з відкритим обличчям, але була пізніше примушена вживати езопівщини, аж доки режим не

загнав її в підпілля та не знищив... Друга група ще особливіша. Складалася вона з людей, що прийшли звідусіль, але зустрілись (образно кажучи) у підпіллі. Група діяла тихою сапою, готуючись до повстання З повною підставою можемо її назвати революційною.

Самогубство ХВИЛЬОВОГО сколихнуло українське життя, як мало яка інша подія! Воно надрізало ґангрену кавярняних радянофілів, прикувало увагу багатьох до східних українських земель і покотилося луною по цілому світі, — стаючи великим визвольницьким політичним чином. Бючи престіж СССР, відбираючі Москві один атут у закордонній пропаганді, демаскуючи її як незмінну тюрму народів, — чин Хвильового не був утечею; його смерть мала цілком інше значення, ніж пізніше самогубство П. Любченка, дарма, що тут стріляв у себе тільки письменник, а там — «преміер-міністер». Тому Микола Хвильовий є центральною фіґурою нашого письменства до 1933. р. Памфлети, літературна дискусія ВАПЛІТЕ, «Вальдшнепи» і смерть — цих пять фактів великого життя, — цілком окреслюють динамічну сильветку неспокійного й небуденного літературного діяча Хвильового. Його значення й характеристику не можна віддати в кількох коротких реченнях. Тому зацитуємо ще кілька, по цей бік Збруча не друкованих, матеріялів.

Над могилою Хвильового виголосив промову Петро Панч, якій, між іншим, сказав: «Ми, радянські революційні письменники другого призову, майже всі вийшли в далеку незнану літературну путь під знаком невгомонного, запального й романтичного Хвильового»[20]). Орґанізатор ВАПЛІТЕ, чоловий член Літературного Ярмарку, в своїй літературній праці нищив людське обличчя комуністів, показуючи їх, як садистів та людей із загубленою честю». Народився 1893. р. в с. Тростянець на Харківщині, в родині робітника. Почав свою літературну діяльність ще у 1917. року. Друкувався в журналі «Шляхи Мистецтва». Виступивши на літературній арені як поет, М. Хвильовий перейшов згодом до прози, в якій найбільш яскраво виявив свій письменницький хист. В низці новель і оповідань, Хвильовий відтворив романтику революційної боротьби періоду військового комунізму й створює низку яскравих художніх образів революційних борців. Вже в перших художніх творах, Хвильовий досягає значної мистецької довершености. Але ідейний шлях його творчости розвивався суперечливо, виявляючи раз-у-раз непережиті елементи ідеалізму та індивідуалізму. 1925-27 рр. в своїх визначеннях шляхів розвитку української радянської культури і літератури, Хвильовий збився на націоналістичні позиції, виступивши з відомими памфлетами «Думки проти течії» та іншими. З цих позицій протягом 3-х років М. Хвильовий провадив боротьбу проти лінії партії в національно-культурнім будівництві. В цей самий час зявляється його націоналістичний роман «Вальдшнепи». Хвильовий стає одним із надхненників і орґанізаторів ВАПЛІТЕ. Пізніше Хвильовий зрікається своїх націоналістичних помилок, бере участь у ліквідації ВАПЛІТЕ й вступає до лав пролєтарських письменників. За останні роки Хвильовий дав низку оповідань і нарисів на теми соціялістичного будівництва. Та його минулі помилки, що він їх намагався перебороти, ввесь час тяжили над ним»...

«З імям М. Хвильового, — продовжував П. Панч — звязана ціла

течія в українській літературі, течія романтична, якої він був основоположником і запальним пропагандистом. Ще недавно він повідомляв читачів через комсомольську пресу про те, що працює зараз коло нового роману з життя комсомолу»... Хвильовий «прийшов у літературу безпосередньо із фронтів громадянської війни, з лав Червоної Армії, де він активно й самовіддано боровся за владу рад. Мятежний комунар, командир червоного партизанського загону... в молоду радянську літературу М. Хвильовий вніс романтику революції... Такі його твори, як «Життя», «Солонський яр», а особливо «Кіт у чоботах» стали відомими не лише читачам Радянської України й цілого СССР, а й... далеко за межами нашої батьківщини. Більшість його творів цього періоду перекладено не лише на мови народів СССР, але й на мови чужоземні. На зміну романтиці громадянської війни, що характеризувала перший період його творчости, у творах Хвильового значне місце посіла націоналістична романтика, що явилася наслідком ідеалістичного світогляду небіжчика. У своїх творах того періоду він оспівував «загірну комуну»... Останні роки Микола Григорович не був дуже продуктивним, але його твори, як завжди, стояли на високому художньому рівні».

Хвильовий прийшов до компартії, але тенденція його розвитку була здорова. «Любовь непоміркованої, сильної, масової, позаісторичної людської стихії, що продовжує процес природи, вириваючись із берегів буденности, яка є в першу чергу біологічно-фізіологічним, а не суспільним фактом — ось де ключ внутрішньої динаміки Хвильового». (В. Юренець)[21]). Таке ми читали безпосередньо по смерти Хвильового. Трохи пізніше большевикам стала яснішою суть Хвильового. Сприймальний тон перестає панувати в їхніх оцінках його творчости. Тож пізніше читаємо таке: «Буржуазні націоналісти утворили свою схему розвитку української радянської літератури. Історія радянської літератури, на їхню думку, починається з творчости націоналіста Хвильового, з його збірника новель «Сині етюди» (1919.). Ці... новелі Хвильового лише номінально були революційними, поскільки вони зачіпали формально революційну тематику. Але пролетарська революція для Хвильового була лише фоном, на якому він демонстрував своїх ефективних героїв, дрібнобуржуазних провінціяльних ніцшеанців, скрайніх індивідуалістів, що протиставляли себе революційному колєктивові. Герої Хвильового захоплюються революцією лише на короткий час, та й то, як стихійним бунтом, що відкриває перед Україною якісь то нові перспективи національного розвитку. Патетична деклямація Хвильового про велику Україну, про азіятський ренесанс, який вона повинна очолити, дуже швидко була конкретизована, як пропаганда фашистського шляху розвитку України... Імпресіоністична форма новель Хвильового цілком відповідає їх суб'єктивістській індивідуалістичній природі. В центрі новель стоїть показ психологічних переживань дрібнобуржуазного героя, який від короткочасового «захоплення» революцією, інтерпретованого Хвильовим же, переходить до націонал-троцкістського «розчарування» в революції, до фашизму»...

Про головний літературний твір Хвильового — роман «Вальдшнепи» (1927) — писав А. Хвиля: «Автор поставив собі за завдання виявити в художніх формах свої політичні думки. Він підійшов до цієї

проблеми просто. Взяв 4 дієві особи: Ганну, Аглаю, Карамазова і Євгенія Валентиновича, а для інших ролей тьотю Клаву і лінгвіста Вовчика. Все життя цього невеличкого персонажу він підпорядкував одній думці, довести, що революція залишила тільки димок на обрії неба, що все загило, що відновлюється «єдіная неделімая», і тому в такій ситуації навіть український націоналізм є прогресивне явище... Аналіза доводить нас до висновку, що думки автора ,це думки й вагання «комуніста» Карамазова... Карамазов (же) ненавидить усіма фібрами своєї душі сучасність... Карамазов, це той щирий, що йшов, захоплений великими гаслами, робити революцію з компартією й нарешті побачив, що він «собіратель землі русской»... Хвильовий виводить своїх героїв на літературний кін, щоб довести, що радянська Україна — не радянська, що диктатура пролетаріяту не диктатура пролетаріяту, що національна політика це одна лиш омана; що український народ виключно відсталий, безвольний люд, що йде перероджения, що, нарешті, сама партія — то є організація лицемірів. Блискуче талановито ці думки виявляє в своїх «Вальдшнепах» Хвильовий і зробивши таку аналізу нашої дійсности доводить, що єдине гасло, яке може запалити мільйони, піднести їх на височінь патосу боротьби за Україну, за народ — є національне відродження, відродження нації... З цієї концепції виникає така схема відродження нації... Спочатку треба утворити певні кадри української нової загартованої інтелігенції. Спочатку повинен прийти загартований український Лонгфелло, щоб повести український народ до стану другого велетенського соціяльного руху. І тільки після того зможуть бути нові економісти, нові робітники, що економіку й соціяльне життя нашої країни поведуть до інших днів... Революцію маса творить через свою інтелігенцію, бо всякий масовий вибух тільки тоді робиться революцією, коли ним починають керувати Дантони, Леніни чи то Троцькі... Бо в основному питанні, в питанні про революцію, хто її робить, хто нею керує, Карамазов зводить все виключно до ватажка, до одної людини... Карамазов і Аглая сходяться на одному, на основному, що революція відійшла в минуле, що великі гасла соціяльних заворушень 1917 року стали фаризейством, що історія в нових вбраннях повторює в 30 роках XX століття криваві дні французького термідору. Робеспер уже давно поклав на гільотину Дантона і... сам він доживає останні дні»... Термідор у повному розгарі. Що ж залишається робити? Єдиний порятунок — націоналізм. Треба подбати лише про те, щоб термідор привів до створення могутньої української національної держави. І тут не може бути вагання, бо коли український «комуніст» не робитиме цього — зробить це російський «комуніст», але зробить проти його, проти українця, для того, щоб передати своєму рідному фашистові «єдіную неделімую». На думку героїв Хвильового питання стоїть так, або за російський ,або за український фашизм. Третього шляху немає. Євгеній Валентинович... держиться в партії для того, щоб сприяти російському фашизмові, для створення «єдіной неделімой». Аглая, ведучи за собою «комуніста» Карамазова, повинна створити українську національну державу»[22]).

Чи не підтверджує сьогодні життя блискучу аналізу перспектив революції у Хвильового?!

Хвильовий не тільки письменник, він також дуже талановитий

публіцист. Дві збірки його публіцистичних творів — «Думки проти течії» (1926) та «Камо грядеши» (1925) — зчинили велику революцію в письменницьких колах советської України, та були предметом великого зацікавлення й поза межами нашого краю. Своєю творчістю Хвильовий став джерелом особливого руху в советській Україні, відомого під назвою «хвильовізму». Суть цього явища заналізував Є. Ірчак і встановив шість його основних ознак: «1. Орієнтація української пролетарської літератури на капіталістичну Европу; це ж стосується навіть до всього українського культурного процесу. 2. Відновлення старої теорії про боротьбу двох культур (української і російської) в її українсько-шовіністичній модіфікації. 3. Захист і теоретичне обгрунтування теорії капіталістичного відродження нації. 4. Звязок з українською буржуазною літературою (неоклясики). 5. Нерозуміння ролі пролетаріяту й інтелігенції, як чинників українського культурного процесу. 6. Оцінка нашої політичної дійсности, що близька (оцінка) до троцкізму[23]).

Хвильовий був центральною постаттю українського націоналізму на Східних Землях у минулих роках. Заслуга його в тому, що він виразно відважився сказати — «не Москва, а Европа». Хвильовий там перший дійшов до модерного українства, що ставить Україні ціль (у Хвильового — азіятський ренесанс). Своєю концепцією українства, він поставив його, як міжнародню проблему. Від часів Костомарова й братчиків, що давали українству словянську базу, наша політика через Драгоманова й Грушевського стала мало що не регіональною справою окупантів. Аж Донцов із цього, і Хвильовий із того боку Збруча, звернули увагу на ролю міжнародніх завдань у політиці української нації. Це звичайно не має нічого спільного з засадами т. зв. «орієнтацій». Проти одної такої орієнтації (на Москву), саме боровся М. Хвильовий. Його принципіялізм виступає особливо наглядно, коли згадаємо, що навіть Шумський не відважився повторити його гасла, і замінив на інше: «Европа чи Просвіта».

Ще за свого життя, Хвильовий почав був наново збирати й видавати всі свої твори, але довів видання тільки до другого тому. Третій уже не вийшов. На Західних Українських Землях були передруковані його «Вальдшнепи» та видані «Вибрані твори».

По смерті Хвильового, большевики впорядкували йому «літературний» похорон.

Жалібні оповістки були тільки від «Всесоюзного Організаційного Комітету Спілки Радянських Письменників» та його української філії, яких він був членом; далі від Президії Харківського міського комітету письменників, редакції журналу «Радянська література», ДВОУ, Правління і співробітників будинку літератури ім. Блакитного та від «матері, дружини, дочки й сестри» покійного. Компартія одразу відсепарувалась від свого бувшого члена.

Рівних Хвильовому літературних постатів не найшлося багато в Україні. Найближче стояв до нього драматург МИКОЛА КУЛИШ, теж член компартії, ваплітянин і керівник Всеукомдраму. В цій функції він дуже підпирав «Березіль» та Леся Курбаса. А вже цілком через його неприхильне ставлення до суто большевицьких виробів, деякі драматурги не могли пробитись в Україні й мусіли шукати собі пристановища

аж у Москві. В компартії був Куліш (колишній поручник царської армії) з 1918 року. За час перебування в ній, він мав безліч партійних кар і наган, як напр. за відмову їхати на село, за пасивність в партійній роботи, і т. д. Пізніше ,за Постишева, його, як людину з націоналістичною ідеольогією, викинули з партії. А його драми «97», «Хулій Хуреніто», «Народній Малахій», «Закут», «Міна Мазайло», «Маклена Граса», «Патетична соната», «Зона» та ін. були виключені, як твори явно націоналістичні. З усіх названих творів найбільш є знані «Народній Малахій» та «Мина Мазайло». В «Народнім Малахії» в Нармахнарі (самим словом) висміювані народні комісари. Большевики зразу не помітили, що слово Нармахнар збудоване, не стільки з початкових слів Нар(однього) Мал(ахія), як з німецьких Narr і machen.

Про пієсу писав А. Хвиля: «Ми спостерігаємо виявлення націоналістично-українського ухилу в українській драматургії — «Народній Малахій», що явив собою спробу виставлення нікчемної людини, яка шукає якогось голубого соціялізму, в той час, коли відбувається будівництво соціялізму в нашій країні. «Народній Малахій», що за словами автора картає українське міщанство, одірване від життя і яке мріє про якийсь голубий соціялізм, фактично ставав зброєю ворогів проти пролетаріяту. Бо, перебуваючи під тиском дрібнобуржуазних настроїв, автор «Народнього Малахія» в першій редакції вклав антипролетарські промови в уста Малахія Стаканчика. Крізь настрої напівбожевільної людини, що повинна справляти враження смішне, ми бачили постать трагічну, що подекуди, поруч із смішним, казала слова, скеровані своїм лезом проти диктатури пролетаріяту. Це був твір того ж гатунку, що являли собою «Вальдшнепи» Хвильового. Один з них був у формі прозаїчного твору, але один і другий своїм характером являли ворожу нам публіцістику»[24]).

«Мина Мазайло» громила тих, що переверталися за совєтської влади на Мазайлових. В пієсі «вперше повнокровно зазвучали нотки расової вищости української нації, її мови, її культури і т. і.». Кость Котко (П. Любченко) перший поставив питання, чи «Мина Мазайло» совєтська пієса. А Хвильовий писав: «Юра і ті, що з ним, думають, що «Народній Малахій» і «Мина Мазайло» не можна дорівнювати до таких пєс, як «Ревізор», «Горе от ума», але це говорить тільки про те, що у нас багато малограмотних людей. Тільки епохальні п'єси викликають такі дискусії, яку викликали «Народній Малахій і «Мина Мазайло».

Пієси М. Куліша викликали великий розголос у цілім СССР. Так «Хулій Хуреніто» счинив цілу бурю й урядова критика признала його за пашквіль на совєтську радянську дійсність. Після нагінки московської «Правди», іншу пієсу Куліша — «Патетичну сонату» — знято після кількох вистав. «Макленою Грасою» кінчив на початку театрального сезону 1933/34. (5. X. 1933) свою артистичну діяльність Лесь Курбас, а з ним і літературну карієру його драматург — Микола Куліш. Про долю Куліша нічого певного сказати не можна. Догадуємося про неї з промови Постишева. Ось що нібито показав Куліш на слідстві про письменницьку терористичну організацію: «У кінці 1933. р. Яловий повідомив нам думку центру організації про те, що підготовку до повстання треба не припиняти і запитав ,яке буде наше ставлен-

ння до індивідуального терору. Я був активним прибічником проведення індивідуального терору. Мої терористичні настрої особливо посилилися у період самогубства Скрипника»... «Я міг би навести вам ще ряд зізнань цих ворогів українського народу, — добавив від себе Постишев. — Але з того, що я навів, ви бачите, що являли собою ці люди»... Українські письменники «від боротьби проти соціялістичного будівництва художніми образами, перейшли до боротьби обрізанами»...

Різниця між хвильовістами й іншими націоналістами в українській підсоветській літературі така делікатна, що хочемо спеціяльно звернути увагу ще на одну рису, яка їх відрізняє. Письменники неонародники й навіть аполлоністи, це інтуїтивні націоналісти. Вони діють і творять як націоналісти, бо орґанічно не можуть сприйняти матеріялістичної фільософії й московської протекції. Але, — звернім увагу, — вони не вміють пропаґувати націоналізм. Вони нападають, висміюють ворога, ізолюються від нього, боронять національні традиції — особливо козацтво й збройну боротьбу, — але вони не в стані піднестися вище цього. Створити сучасний перспективний роман не відважується ніхто з них. Бо, коли навіть узяти «Місто» Підмогильного, то воно трактує важну, але все ж таки тільки часткову проблему українського життя. Таксамо й «Смерть» Антоненка-Давидовича. Створити вповні сучасний роман, що охоплює все життя нації, що дискутує її проблеми розвитку, — пощастило тільки одному Хвильовому у «Вальдшнепах». Створити такий роман — найтяжча річ кожної літератури. Напр. по цей бік Збруча ми ще такого роману не маємо. Хвильовий у «Вальдшнепах» уже нічого не боронить; він критикує сучасний стан нації й пропаґує націоналізм. Пропаґувати націоналізм — ось головне завдання кількох письменників довкола Хвильового, і воно їх надзвичайно відрізняє від неонародників та аполлоністів.

Хвильовий і Яновський розвивали свої думки на українських прикладах. Кілька інших письменників пропаґували націоналізм на прикладах, не звязаних із територією совєтської України, щоб можна було ясніше висловитись. Цікаву спробу в цьому напрямі бачимо у М. КОЗОРІСА, що хоч і не був ваплітянином, але як і вся «Західна Україна», перебував під найбільшим впливом Хвильового. Козоріс узяв найвдячніший матеріял для пропаґанди українського націоналізму, а це — Галичину. З цього матеріялу він створив роман «Голуба кров». В романі охоплено «з десяток років перед імперіялістичною війною, далі імперіялістична війна аж до розпаду австро-угорської монархії і до утворення ЗУНР та листопад 1918 року». В романі розстріляна українська «заячосердість». В ньому вияснені здорові, природні засади боротьби: «З противником можна бути делікатним тільки для ока. По суті треба бути з ним рішучим, безпардонним і не залишати доти в спокої, поки він не побіджений остаточно якими б це не було засобами, поки не знищений до щенту, навіть коли б він мав рацію»... Даймо слово большевицькій критиці: «Козорісові пощастило обдурити видавництво завдяки своїй «критиці» старого буржуазно-демократичного, австрійської марки, галицького націоналізму. На цей же гачок скандально попався критик журналу «Літературний Донбас». Тут прогледіли те, що Козоріс «розвінчує» старий націонал-демократизм з позицій «найновішого» волюнтарного націоналізму, тобто робить те, що роблять усі

фашисти». (С. Щупак). «Націонал-фашистський письменник протягнув у цьому романі ворожу нам ідеольогію. Козоріс критикує одного з лідерів націонал-демократичної партії доктора Тварницького. Але ця критика подається під... національним прапором з фашистських позицій» — стверджує інший. З цим погоджується й С. Щупак: «Взагалі критику свою він (Козоріс — С. Н.) веде з позицій захисту «українських» інтересів, як таких, Галицької України, як такої. Роман «Голуба кров» демонструє внутрішню суперечку між представниками ріжних груп одного же націоналістичного табору. Роман цей є пряма апологетика буржуазного націоналізму». А ось що каже далі Є. Кирилюк: «Критикуючи націдема Тварницького, Козоріс ідеалізує... прикрашає «національну революцію» 1918. року в Галичині, показує не розшароване село і т. і. «Голуба кров» любісенько могла б зявитись і за кордоном в будь-якому еміґрантському видавництві, бо роман перейнятий фашістівськими ідеалами «оновленого» вольового націоналізму, що його проповідують Донцови, Маланюки і ін.»[25]).

Взагалі, винахідчивість українських письменників — якими способами подати, мовляв, засади націоналізму, китайським муром від цілого світу відділеному, українському громадянству — виключна! Бо ось, візьмім для прикладу Я. ОЛЕСІЧА. Він, як твердить большевицька бригада критиків, для цього використав жанр документального роману, в стилі такого революційного письменника, як Дон-Пасос. Написав роман «На озерах огні» про інтервенцію в Карелії. Але роман справді пропагує Велику Фінляндію, а всі ситуації й розмови мають за ціль бути анальогічно застосовувані до України. Як большевицькій критиці не обурюватись! «Білоґвардійські» промови, проклямації й лозунги повністю, без будь-яких застережень, густо рясніють на сторінках книги. Враження таке, що вся книга складена з «білоґвардійських» листівок, які заповнюються аргументами про те, що, «Фінляндія — це старша сестра Карелії», що «ми робили день і ніч, будували заводи, ловили рибу — все для того, щоб зробити краще життя карелам, а вони (большевики) тепер увірвались до нас і нищать всіх карелів». Говорячи про дореволюційні часи ,автор запитує: «Скільки їх заарештовано за такі (тобто націоналістичні) розмови? Скільки заслано в Сибірь? Не перерахувати. А хіба тепер (себто при большевиках) в Карелії краще?» і т. д.

Писати націоналістичні твори просто про Україну було неможливо. І українські письменники почали використовувати для своїх тем анальогічні ситуації з чужих середовищ. В націоналістичному дусі складений і збірник «Паспорт» того ж автора. В цьому творі «петлюрівець» професор Гайденко з асистенткою Льольою «на протязі всього оповідання гаряче агітують за звільнення «неньки України» від більшовиків за допомогою Гітлера. Автор їх не викриває, але так само, як і в романі «На озерах огні», дає ворогам можливість докладно висловлювати свої антирадянські переконання»[26]). Я. Олесіч був редактором у ЛПМ-і, працював у Вєдрамі та був кіносценаристом.

Але спосіб Олесіча не був першим у своїм роді. Він тільки повторив ВОЛОДИМИРА ГЖИЦЬКОГО, що колись написав подібний роман «Чорне озеро». В ньому, на прикладах боротьби алтайців із москалями, як твердить советська критика, властиво обговорюється

національне життя в совєтській Україні. Алтай тут, мовляв, тільки покришка, маска, щоб лекше роман видати. Ось, як розкриває ця критика «маневр» Гжицького: «Алтай Гжицького відмінний від Полтавщини лише кількома введеними ландшафтами. Щоб ліпше замаскувати цей прийом, Гжицький висуває у романі інженера — формально, українця. Тому, що в романі є справжній українець, а не самі лише «алтайці», критика вже не намагалася виявити національну їхню приналежність, розкривати контрреволюційну ідеольогію українського націоналізму. Це дало авторові можливість багато брехати на нашу дійсність, бо бачте, мало хто міг запідозрити в алтайському шовінізмі українського шовініста. В романі... до потворних розмірів роздуто національне питання. Все суще тут нанизане на національне, все упирається в нього і ним визначається... Іван Макарович, Тимір і Таня, ніби мимоходом, але протягом цілого роману, брутально лаються на адресу радянської влади й Москви. В цей час москвич Ломов, — єдиний у творі руський інтелігент, показаний як войовничий великодержавний шовініст... Дуже хитро робить Гжицький, поділивши увесь табор «алтайської» контр-революції на дві частини: першу — диверсійну: Кам, Мабаш, Тріш — офіційно і фактично ворожу радянській владі, і другу: Іван Макарович, Тамір, Таня та інші, що в основному не діють контрреволюційно, а тільки висловлюються за неї. Ця друга є, власне, основною контр-революційною силою роману. Автор вкладає їм в уста всю брехню української контр-революції, але, звичайно, не оголошує їх контр-революціонерами. Думки цієї ґрупи подаються, як нормальний, мало не офіційний, погляд на питання національно-культурного будівництва. Сама присутність першої групи дозволила декому одвернути увагу од другої групи, устами якої саме говорить автор-фашист, і розглядати її, як все таки «близьку» до радянської інтелігенції. Гжицький надзвичайно обережно домігся того, що «камовсько-куркульська» група сюжетово ніде не діє обєднано з цією другою «дрібнобуржуазною», як ніде й не протиставлена їй. Але, фактично ,обидві групи абсолютно на одній платформі... Гжицький має нахабство зробити майже всіх героїв роману зоологічними шовіністами, залишаючи більшість з них позитивними типами»[27]).

Між іншим, цікава детайль: в романі, алтайці вчили зрусифікованих дітей українській мові, себто фактично провадять дерусифікацію. Роман Гжицького остільки виїмковий твір, що ми, помимо загальної його характеристики, подамо ще кілька цитат із нього самого.

«Наші люди смирні. Так знов-таки треба, щоб не були вони покірні, як вівці, а щоб стали дикими звірями». Треба «з'єднати тих, що ще не забули свого роду, треба закликати тульні (співаків), щоб з топшуром співали про давню славу Алтаю. Ім треба творити нові пісні, про нових багатирів, що розчавлять ворогів, як за давнини. Треба, щоб вони були в кожнім аїлі Довгими осініми вечорами, коли Ульген погасить денне світло, щоб збирались у юртах люди, а співаки щоб їм співали пісень і закликали до боротьби і помсти. Треба, щоб **вчили подавати в молоці отруту тим, хто схоче молока напитись, щоб подавали гадюк замість риби, щоб убивали зашельців, як вовків у своїх загородах...»** «Та ви», каже раз Таня, «виссали з України стільки, що Дніпрельстан, допускаю навіть, що за ваші гроші, ніщо в порівнанні

з тим, що ви забрали»... Комуністи «вискочки, що напором пруть у пани. Візьмемо, наприклад, якогось червоного директора. Робітник від варстату — любимий епітет до речі — хоч він може й при варстаті не стояв, але, як кажуть, «парень ловкий». Через рік дивишся, а це вже бюрократ, панок, він важно возсідає на мягкому кріслі в окремому кабінеті і грубо командує тим же робочим, хазяїном країни, не маючи його за людину, і інтеліґентом, не маючи його ні за що»...

Ґжицький написав не одно «Чорне озеро». «Захар Вовчура», на думку совєтських критиків, типовий твір валєнродизму. Останніми часами ,образ Захара порівнюють з Марком Проклятим та козаком Кривоносом із роману Стороженка («Марко Проклятий»). В творі «автор поводить себе так, ніби не існує СССР, а є сама лише Україна. Наче самі українці робили революцію». У романі «Довбуш», — «Ґжицький, як і всі націоналісти, тут завжди користується випадком, щоб ще раз підкреслити переважне право на землю даної нації». Це підкреслення не аби-який «злочин», бо, відомо, між УССР та СССР за Скрипника йшла завзята боротьба за те, чия земля на територіях совєтських національних республік. Українські комуністи боронили думки, що земля України — власність УССР, а москалі — що СССР. Побідили, звичайно, москалі, і був із того «ухил». Ґжицький, як бачимо, до спору встряв по-націоналістичному, мовляв, яка ж держава існує на чужій землі? Напади москалів сипалися на ще один твір Ґжицького, а саме — на «Цісарське право». Теоретичним інтернаціоналістам не подобалось ствердження, що московські салдати згвалтували гуцулку...

Так творили хвильовісти. Щоб образ був яскравіший і, головно, повніший, мусимо ще згадати за О. ДОСВІТНЬОГО, який один час був навіть президентом ВАПЛІТЕ. Досвітній — вказувала большевицька критика, — найшов інший спосіб пропаґувати український націоналізм (що, до речі, дуже нагадує Самчуків, у першій частині «Кулака»). Досвітній написав роман «Нас було троє», на який звернув увагу аж Постишев. В романі описана суперечка українського націоналіста з двома большевиками в польській тюрмі. Хоч у автора націоналіст «не переконав» большевика (хіба Хвильовий не розстріляв Аґлаю й не «вилікував» Карамазова?), але це була «стежка», щоб навести читача на роздумування над проблемами українського націоналізму.

О. Досвітній, між іншим, творець першого українського підсовєтського роману «Американці» (1925). Він також автор повістей «Тюнгуй» (1924), «Гюлле» (1927), «Аллай» (1927) та «Кварцит». Своїми творами він поширив тематику української літератури на азійські проблеми. Але з усіх його творів, для нашого спеціяльного огляду, надається «Кварцит». В ньому зроблено спробу регабілітувати ВАПЛІТЕ, в очах українського громадянства, від московських наклепів у контр-революції. Щупак так оцінює «Кварцит»: «В цьому творі автор малює групу письменників, в якій легко кожному пізнати групу ваплітянців... Досвітній підтримує нікчемну ваплітовську казку про те, що представники групи Хвильового найбільше, порівнюючи, скажімо, з тими, що гуртувалися у ВУСПП-ові, зробили для революції. Досвітній прикрашує минуле керівників хвильовізму, малюючи їх, як

найбільш «корінних» героїв на Україні. Цілком у ваплітянському дусі Досвітній повторює старі, давно скомпромітовані вигадки на противників хвильовізму, виставляючи їх, як неофітів, дрібних кар'єристів, малокваліфікованих людей. Цілком в інтересах хвильовізму, Досвітній малює боротьбу з хвильовізмом, як боротьбу груп, а не як боротьбу класів. Досвітній по-дворушницькому замазує класовий грунт хвильовізму, підтасовує історію нашої боротьби з хвильовізмом, реабілітує збанкротілу групу в українській радянській літературі»[38]). Як відомо, Досвітній із Хвильовим та Яловим були найперше усунені з ВАПЛІТЕ, а вже потім була розпущена вся організація.

Вже говорячи про групу хвильовістів, констатували ми у одного письменника, що він, не можучи працювати образами, вдався до праці «обрізаном. Був це М. Куліш. Ми хочемо познайомити читачів із цілою групою письменників, що тим чи іншим способом, в той чи інший час, дійшли до тої самої думки. Назвали ми цю групу **революційною.** Хто є в ній?

Першу конспіративну групу склали письменники зо «Спілки Визволення України»: АНДРІЙ НІКОВСЬКИЙ, СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ, Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА та М. ІВЧЕНКО. З них, власне, єдиний Івченко був не аби-якою літературною силою. Решта ж — Ніковський — критик, Єфремов — історик літератури, а Старицька-Черняхівська — дуже пересічна авторка. На весні 1930 року, по процесі СВУ, всі названі особи були зліквідовані, як літератори. Від них лишився нам «Збірник літератури» (1928), «зо спробою атакувати марксистські позиції в літературознавстві» та роман М. Івченка «Робітні сили», з життя української підсовєтської інтеліґенції. Роман був прихильно прийнятий навіть із цього боку. Письменники ці одначе не виходили з меж ліберальної духовости. Новітню націоналістичну революційну ґрупу склали інші люди.

Вже чисто літературна асоціяція ЛАНКА (Антоненко-Давидович, Осьмачка, Підмогильний та, пізніше, МАРІЯ ГАЛИЧ і інш), дала цій ґрупі революціонерів двох своїх колишніх членів; поета ЄВГЕНА ПЛУЖНИКА («Дні» — 1926. та «Рання осінь» 1927) і другого — ГРИГОРІЯ КОСИНКУ. Про долю Плужника знаємо мало. А саме тільки те, що він був засуджений, як контр-революціонер. Колись він разом з ЛАНОМ, КОСЯЧЕНКОМ та ФАЛЬКІВСЬКИМ уважалися за виразників «дрібної буржуазії» в українській літературі. Один час Плужник належав до «Пролітфронту».

ГРИГОРІЙ КОСИНКА є взагалі найсильніший талант з усієї ґрупи. Зеров безнастанно підкреслював, що письменників, які б виявляли оригінальні творчі шукання, можна перерахувати на пальцях. До них він зачисляв одначе імпресіоніста Косинку. Косинчина перша збірка — «На золотих богів» (1922), звернула на себе увагу цілої України. В 1928. р. ДВУ видало його «Вибрані оповідання», друковані раніш в рр. 1922-27. Суворий Я. Савченко заявив, що Косинка заслужено «здобув репутацію талановитого белетриста». Косинка, абсолютно ворожий совєтській дійсності, писав свої новелі імпресіоністично «без моралі». Імпресіонізм йому, не-марксистові, давав можливість лишатись у сутінку, не примушуючи займати до всього субєктивне виразне становище. Косинка говорив радше сюжетом, або за нього го-

ворили його дієві особи. По багатьох нападах на його творчість він довго відмовчувався, ял це зрештою робили й Хвильовий, Тичина, Головко та інші. Але потім, перед самим своїм кінцем, знов узявся за перо. Останньою його річчю був роман «Гармонія», що друкувався в журналі «Життя і Революція». «Вісті», а за ними «Літературна газета» охарактеризували твір, як шовіністичний та дворушницький. Це перерішило долю роману, хоч письменник і пробував його захистити. Він заявив, що можливість написати «Гармонію» дала йому реорганізаційна постанова компартії з 23 травня 1932 р. Маневр не пощастив. В грудні 1934 великого письменника розстріляно[29]).

Письменником, що подивився в самі очі московської смерти, є ВАСИЛЬ МИСИК. Його збірки виходили раз-у-раз: «Трави» (1927), «Блакитний міст» (1929), «Галаґанів сон» (1930), «Чотири вітри» (1930), «Пісні та поеми Р. Бернса» (1931), «Тисячі кілометрів» (1931) та останні — «Будівники». Мисик відзначався, за совєтською критикою, субєктивізмом ,песимізмом, реакційністю та романтизмом. Доля поета, власне, невідома. Його імя ми читали в повідомленні про розстріл «28» у грудні 1934, але як такого, чия справа відложена. Відтоді не найти про нього ніде ні словечка.

В числі членів таємної терористичної письменницької організації називав П. Постишев імя «короля футуропрерій» — ГЕО ШКУРУПІЯ. Шкурупій, поет — «Для друзів поетів сучасників вічности» (1929), та прозаїк — «Штаб смерти» (1926), «Двері в день» (1929), «Жанна батальйонерка» (1930) та інш. своєю поетичною творчістю заборонив, між іншим, зрости епіґонам Тичини тим, що завзято штампував його політичні прийоми. Про його дві книжки маємо цікаві большевицькі рецензії:

«Є такі автори, — каже А. Хвиля, — що, бажаючи провести контрабандними шляхами ворожі нам настановлення, зводять українську контр-революцію до опереткової справи й цим самим розбивають увагу, пильність українських пролетарських мас проти української контр-революції, як проти класової сили, що жорстоко боролася проти нас, бореться та ще й боротиметься. Такі спроби ми маємо в останніх творах Бузька — «Чайка», Качури — «Чад», Гео Шкурупія — «Жанна батальйонерка». Це спроби амнестувати націоналістичних героїв, що вчора боролися проти справи української національної революції[30]). Інша книжка того ж автора, «Зима 1930», мала такі рецензії: «Автор допускається утотожнення українців з куркулями. Отже ліквідуючи куркулів, як клас, партія, виходить, ліквідує українську націю»[31]). А ще інша: «Автор вживає «куркулі» та «українці», як синоніми. Хоче чи не хоче цього Гео Шкурупій, але цим ототожненням українців з куркулями, тобто проголошенням української нації за куркульську, він об'єктивно саме найбільшу послугу робить ідеольогам українського куркульства, які справді бажали б, щоб вся українська нація складалася з куркулів»[32]).

Цікава доля кількох бувших комуністів, що, ставши націоналістами, пішли в революцію. В першу чергу є це ГРИГОРІЙ ЕПІК, колись голова ПРОЛІТФРОНТУ. На «чистці» в 1934 р., що спеціяльно була заряджена «для знищення авантури українського націоналізму в рядах партії», він шість годин спокійно відповідав на єзуїтські запи-

тання большевицької інквізиції. Найдраматичнішим був момент, коли його питали, який твір, на його думку, не є початківським (бо він передтим заявляв, що мало не все в совєтській літературі уважає за початківство, за перші спроби пера). «Чотири шаблі» — відповів Епік, хоч цей твір уже був заборонений[33]).

При тій же чистці виявилося, що Епік був знятий за «троцкізм» із бюра полтавського губкому ЛКОМУ ,а в 1921 р. мав завваження за націоналізм. Найбільше нападів викликали на себе три його твори: «Без грунту», «Перша весна» та «Петро Ромен». В «Без грунту», Епік критикує нову совєтську бюрократію. В «Першій весні» показує оборону села проти колективізації. Цікаво навести деякі завваги совєтської критики. Герой твору, голова парткому Голубенко, націоналіст, бо: «Він замислився, уявляючи собі Вассин високий стан, її стрункі й рівні ноги, зведені до кісточок найпомірнішим конусом. Сергія захопив цей образ і він став пригадувати їх докладно. Вассині ноги не видавалися йому ніяк тонкими, але й товстими вони теж не були. Міцна округлість їх мяко спадала біля виточеного коліна, помірно переходила нижче, пропорційно збільшуючи не слабкі литки й закінчувалася тонкою, наче вирізьбленою, кісточкою. За такі ноги Україна нераз терпіла від сходу тяжкий ясир, а за очі та мякий глибокий голос, що його мала Васса Полуботок, Україна справді мала право пишатися своїми доньками».

Що це?! Тисячі чужих письменників подібно захоплюються своїми дівчатами. Але в Україні — годі й це робити! Захоплюватися можна хіба тільки московськими жінками, бо ось совєтська критика твердить: «Оце націоналістичне захоплення «добірною» українською жінкою, теорія національної біології, власне расова теорія — це яскравий вияв націоналізму» [34]). «Петро Ромен» не догодив із іншої причини. Він — новий тип людини, мрія поета. Письменник хотів би, щоб він, Ромен, мав «повне усвідомлення свого місця в суспільстві, усвідомлення праці, принциповості, критичне ставлення до праці навіть найвидатніших теоретиків світової мисли». Цією рисою свого героя, Епік не догодив. Критика (Д. Сокаль) заперечує: «Думка безперечно не вірна... Поперше, в підході до теоретиків світової мисли повинна бути насамперед сувора диференціяція, а не така зрівнялівка, як це висловлено у автора. Подруге, одна справа — критичне засвоєння спадщини, то там зовсім непотрібно «навіть», там просто й недвозначно треба критично ставитися, а коли мова йде про марксізм-ленінізм ,то ця думка — критичне ставлення — просто є шкідлива...[36]).

Про долю Епіка знаємо дуже мало. Постишев про нього разказував, що він по засудженні за участь у терористичній орґанізації, написав йому й Косьорові листа, з якого Постишев цитував оце місце: «Підготовляючи терористичні акти, ми з безневинним виглядом запевняли партію у своїй відданості й чесності, протягом богатьох років грали такі ролі, у порівнанні з якими дії розбійника з великого шляху є зразком чесности й гуманности. Я зрозумів, що наймилостивіший вирок пролетарського суду — зробити зо мною так, як роблять з оскаженілим собакою, знищити як сапного коня, вийняти з тіла суспільства... Комуністична партія великодушно повірила мойому каяттю. Партія подарувала мені життя, на радість праці». Отже Епік десь

на каторжних роботах. Його процес відбувся перед убивством Кірова, коли партія вже не вдоволялася тільки писаним покаянням і карала засланнями, та ще не розстрілами. Колись Др. Дм. Донцов назвав Епіка «українським мурином», зараховуючи його до людей, що не мають почуття національної гідности. В полеміці, Епік заявив, «що найбільшою радістю кожної чесної людини (а в такому числі й моєю) є час, коли вона розрізає національну пуповину і свідомо й чесно стає до лав пролетарів — єдиних повноправних володарів цілого світу... Над вашими ж твердженнями, запевняю вас, посміється кожна радянська дитина й українська, пане Донцов, насамперед»...[36]).

Інший б. комуніст і навіть чекіст, ДМ. ФАЛЬКІВСЬКИЙ, поет «непересічного хисту» (Я. Савченко) за свою ідеольогічну невитриманість оминався здавна в усіх оглядах «совєтської літератури, як от напр. М.Терещенка в «Rote Fahne», ч. 27 1.1929, М. Доленґа в «Das neue Russland» ч. У/1929 та А. Павлюка в «Nove Rusko» ч. УІІ/1928), Д. Фальківський, розстріляний по вбивстві Кірова в 1934. році.

Нарешті, останній письменник революційної ґрупи — ОЛЕКСА ВЛИЗЬКО, найталановитіший із ліфовців, теж був приговорений військовим судом у грудні 1934. року до розстрілу й забитий. Яків Савченко уважав його одним із чотирьох майстрів української поезії, «що повстає органічно на базі актуальних конкретних завдань нашої епохи». Влизько завжди ставив «у своїй поезії злободенні питання — це перша його риса, як поета; своєрідна екзотичність і подача її в карикатурному вигляді — це друга риса; погоня за зовнішньою словесною ефектовністю — це третя риса; енергійність, бойовість і висока ритміка — четверта риса його поезії». Вдача карикатуриста була не до смаку можновладцям в Україні. Як усі парвеню, — сатири, гумору, карикатури вони не розуміють. І на Влизька раз обрушився А. Хвиля: «Товариш Влизько робить приблизно так — він оголошує опортуністичну від початку до кінця промову ,а вкінці говорить, що, мовляв, так як я говорив — говорять опортуністи. Вони такі й сякі а я не такий... З цього очевидно, що годі вже давати можливість тим поетам ,які весь час граються дон-жуанівськими заржавілими пістолями, пропагувати свої «ідеї», свої витребеньки на сторінках нашої преси, через наші видавництва ,а тим більш тов. Влизьку ,який посідає не останнє місце на літературному поетичному фронті. Ніхто не збирається нищити тов. Влизька. У нього вільний шлях для перебудови своєї творчості»[38]). Те саме домагання що й до Бажана. Але інша відповідь «одного із найзапекліших контр-революціонерів - націоналістів», як звав Влизька Постишев: «З кінця 1929 року я входив до складу фашистівської української націоналістичної організації, куди я був залучений письменником Геом Шкурупієм. Я цілком поділяв усі терористичні постанови й фашистську платформу нашої націоналістичної організації» — показав Влизько на слідстві й не покаявся. Головними творами Влизька, дуже плодовитого поета («де його не має? — питався раз Ф. Якубський) є збірки: «За всіх скажу» (1927), «Поезії» (1927), «Живу, працюю» (1930), «Hoch Deutschland», «Моє ударне» (1931), та «Мій друг Дон Жуан». Поезії Влизька тішилися надзвичайною популярністю. Напр. збірку «За всіх скажу» видано до 1930 року три рази й відзначено премію Наркомосу УССР.[39]

В творах письменників останнього періоду немає такого одвертого націоналістичного становища, як це було у письменників — хвильовістів. Не та вже була доба! Їм приходилося, за виразом самого Сталіна, працювати «тихою сапою». Ефективність цієї праці назовні звичайно менша ,але її принципіяльне значення те саме.

У наших повищих нарисах, приділювали ми різним письменникам місця не відповідно пропорційно їх значенню. Особливо коротко говорили ми про авторів, за яких є (доступні кожному, хто б із ними побажав познайомитися) студії по цей бік Збруча. Зате більше застановлялися ми на цікавому оригінальному матеріялі, що може служити й без наших коментарів для самостійних суджень про справу українського націоналізму в літературі на Східних Землях.

Багато націоналістичних видань пропало через приїзд ув Україну Постишева. В 1931-32. рр. в Україні діяло стільки «шкідницьких» організацій, що не давало письменникам імпульс до творчости. Ми вже згадували про те, як було здержано оповідання М. Могилянського «Честь». Але пропало багато більше творів. Так напр. читали ми, що Т. ОСЬМАЧКА, відомий поет («Кочуга» — 1922; «Скитські вані» — 1925), «не задовольняючись з своєї недавньої нахабної заяви до Оргкомітету(?), здає до видавництва (ЛІМу) нову збірку контр-революційних поезій, в надії, що, мовляв, «якось поскоче». Не проскочило! Те саме сталося з ЛЄОНІДОМ ЧЕРНОВОМ, автором націоналістичного твору «Сонце й серце». С. Щупак писав тоді: «Про активізацію буржуазного націоналізму на фронті літератури яскраво свідчить ряд творів ,затриманих нашими органами перед випуском їх на ринок. Серед них звертає на себе особливу увагу книжка поезій Леоніда Чернова, в якій по наклепницькому, в дусі білогвардейських інформацій, освітлюється сучасна Україна»... Тільки й знаємо ми за ту збірку!

Вище наведеними іменами письменників звичайно не вичерпується тема про націоналізм ув українській совєтській літературі. Бо останній виявляється також і в колєктивній чинності націоналістів-письменників. Це в першу чергу чинність організаційна та журнальна, потім літературні імпрези, диспути, зїзди, тощо. Ця сторона діяльности наших письменників під московською окупацією найменш досліджена.

***

З письменницьких організацій ув Україні, найбільшого розголосу набрали — літературна група СВУ, ПЛУГ, ВАПЛІТЕ та інші. Спинимося коротко над цими літературними осередками та їх відношенням до нашої теми[40]).

Найстаршими літературними організаціями в совєтській Україні були «ГАРТ» і «ПЛУГ». «Плуг» засновано в 1922 р., а «Гарт» у 1923 р. «Плуг» (Пилипенко, Панов, Головко) проїснував до березня 1932. Відзначався масовізмом та просвітянством. Мав сотки членів та десятки філій по Україні й робив велику конкуренцію в культурній роботі компартії. Помимо всіх своїх гріхів, мав і одну велику заслугу — спопуляризував українську літературу «по всіх градах і весях» України. В 1927. р. «Плуг» переорганізувався, скоротився й розбився. Частина членів пішла до інших літературних організацій ,деякі секції усамостійнилися («Західня Україна»). До «Вапліте» напр. перейшли

Епік та Санченко, що про них згадували ми вище. Коло 20% членів «вичищено». Масовізм «Плуга» спричинився до одної зо славнозвісних ув історії совєтської літератури дискусії. На 1. червня 1931 року, по всіх тих змінах та дискусіях, «Плуг» мав ще 60 периферійних гуртків та 750 членів. «Ворожі ,глитайські твори» написали, і зза них були виключені, такі письменники: Г. Орлівна; П. Нечай («Калиновий міст», трильогія), Гуменна, Яковенко («Боротьба триває» й «Три елементи») і Божко («В степах»).

Друга організація — «ГАРТ» (Коряк, Хвильовий, Сосюра, Кулик...) закінчила своє існування в 1925 році. Важна тим, що власне з неї виникла потім найцінніша письменницька орґанізація ВАПЛІТЕ (Вільна Академія Пролетарської Літератури), в якій що не імя, то все чимось визначне в історії літератури.

«Вапліте», загально визнана за націоналістичну орґанізацію, існувала від кінця 1925 року до січня 1928. Головою був М. Хвильовий, а членами найкваліфікованіші тодішні письменники СУЗ. Перед ліквідацією, з неї були виключені Хвильовий, Досвітній, та Яловий, як найбільше заанґажовані в акції українського націоналізму. В цей спосіб большевики думали захоронити орґанізацію від «націоналістичної пошести»... Маневр не привів до цілі! По закритті журналу «Вапліте», ваплітянці згуртувались навколо «Літературного Ярмарку» та «Універсального журналу». «Літературний Ярмарок» проіснував із грудня 1928 до лютня 1930. року. Його редаґували М. Хвильовий і М. Куліш.

В 1929 році ваплітянці створили нову орґанізацію ПРОЛІТФРОНТ, з журналом того ж імени. Цей журнал редаґував також Хвильовий із А. Любченком та Момотом. В орґанізації були: П. Тичина, Остап Вишня, Г. Коцюба, Копиленко, Сенченко, М. Куліш, Яновський, Донченко, Масенко й інші. «Пролітфронт» зліквідувався 19. січня 1931 року. Хвильовий із гумором поясняв: «Після остаточної дискредитації життям (заборони, тровлі урядом, тощо. — Наша примітка), колишніх поглядів його ідеольогів на шляхи розвитку пролетарської літератури, пізніше виявилася цілковита неспроможність цих ідеольогів намітити для організації нові шляхи й нову установку ,а по друге виявилося, що відсутність цієї установки заводить організацію в тупик, так би мовити, перманентних помилок». З «Проліфронту» перейшли колишні ваплітянці до «найближчого до партії» ВУСПП-у. Фаворизований москалями, ВСУПП прийняв до себе не всіх проліфронтівців, а тільки М. Хвильового, Досвітнього, А. Любченка, П. Панча, П. Тичину, Г. Епіка та Г. Коцюбу. Так були розпорошені всі леґальні орґанізації українських націоналістичних письменників. Сама компартія гнала рух у підпілля!

І, справді, там опинились, як ми вже знаємо, з промови Постишева — Досвітній, Хвильовий, Влизько, Гео Шкурупій, Куліш, Яловий, Епік. З зізнань Влизька довідуємося, що підпольна орґанізація існувала вже в кінці 1929 року, а з зізнання Куліша, що ще була в квітні 1933. р. Коли відбувся над ними суд, до чого їх всіх присудили й як була викрита сама орґанізація — точно не відомо. Тільки з листа Епіка можна припускати, що їх приговорено до примусових праць (у вязниці, чи на заслані). Орґанізація діяла, як видно, в 1931-32 р. р. які були, як казав Постишев, «нелегким періодом на Україні».

Терористична письменницька організація існувала в квітні 1933. р. Хвильовий покінчив самогубством 13. травня 1933. Постишев виразно називав імя Хвильового, як терориста. Ось відповідний уступ його промови: «... Серед українських письменників і в цей період, була ще деяка скількість явно-контр-революційних націоналістичних елементів, які, втративши всяку надію на перемогу їх контр-революційної справи, відчуваючи свою цілковиту ізольованість, стають на шлях самих крайніх, гострих, бандитських методів боротьби. Цілком безплодні(!) в галузі художньої творчости Досвітні, Хвильові й інші стали на шлях терору». Заходить питання, чи не має смерть Хвильового звязку з викриттям цієї терористичної організації?

Від «Гарту» веде свій родовід і, утворений у кінці 1925. та зліквідований у 1929. р. «Авангард». «Бюлетень Авангарду», — як писала совєтська критика, — «став трибуною оскаженілого дрібного буржуа, що сипав антирадянськими афоризмами й проповідував порнографію»(?). До нього належали В. Поліщук, Чернов і інші. В націоналізмі він проте не грав жадної ролі.

Більше значення мала футуристична «НОВА ГЕНЕРАЦІЯ» — організація й журнал, започатковані в осени 1927 році на чолі з М. Семенком. Там збирались Гео Шкурупій, М. Бажан, Недоля, Бузько, Влизько, Полторацький. Була спочатку нігілістична в національнім питанні організація. В 1930 змушена була ліквідуватись, власне перетворившися в ОПП-у. При цьому виключено Гео Шкурупія, Влизька та інших. По розпуску 11. січня 1931 року й цієї організації, — Семенка, Шкурупія та Полторацького не принято до ВУСПП-у. Як уже говорить самий список членів, ця організація пізніше знаціоналізувалася. Критик Полторацький пропав таксамо в звязку з обвинуваченнями в націоналізмі.

СВУ, як літературна організація, спромоглася тільки на один «Збірник літератури» (1928), що «спробував атакувати марксистські позиції в літературі». До цієї ґрупи горнулись колишні «радянці» (ґазета «Рада»), б. есефи*) й так зв. старше українське громадянство: Єфремов, Ніковський, Н. Романович, Ткаченко, Старицька-Черняхівська, Івченко, тощо. Про націоналізм цієї ґрупи в його справжньому розумінні говорити не приходиться: були це просто наші старі культурники. Як відомо, і самий СВУ був тільки продовженням ліберальної, пацифістичної «Старої Громади». Судовий процес на весні 1930. р. поклав кінець СВУ. Її провідників засуджено ,а нижче молодше членство масово повистрілювано.

ВУСПП, — це був своєрідний «пес», створений Москвою, для того, щоб цькувати українських націоналістів у ВАПЛІТЕ. Повстав у січні 1927 року як «класова» організація різних національностей України. Мав звязок із московським РАПП-ом із Авербахом на чолі, і, фактично був йому підпорядкований. В кінці 1932 року, здобув монопольні впливи, як речник партії. Розвязаний, перетворився пізніше в організацію «Спілки радянських письменників України», що вже стала просто філією Всесоюзної (московської).

---

*) Есефи — це партія соціялістів-федералістів, що переформувалася в радикал-демократичну партію; згадана ґрупа стала на еміґрації опорою так зв. Уряду УНР.

Були ще й інші письменницькі організації в Україні, як от «Марс» та «Ланка» (Антоненко-Давидович, Косинка, Осьмачка, Підмогильний) неоклясичний орден (Зеров, Филипович, Рильський, Могилянський, Драй-Хмара), техно-мистецька група «А» (Слісаренко, Ів. Ткачук, В. Гжицький, М. Козоріс, М. Кічура), «Молодняк» (П. Усенко, Дм. Гордієнко, Ол. Донченко, Ів. Момот, Т. Масенко, В. Кузьміч, В. Коваленко, М. Шеремета...), «Лочаф», «Забой» та інші, які розглядати не можемо. «Лочаф» (військові письменники), «Забой» (донбаські письменники) та «Молодняк» (молоді письменники) закладали не самі письменники, а совєтський уряд. Тому тут усе вже було на «ланцюзі». Що ж до перших організацій, то з неоклясиків уцілів єдиний Максим Рильський, а з групи «А» — Смолич Юрій; обидва в націоналізмі справді неповинні...

Поки існувало в Україні кілька письменницьких організацій, велася між ними завзята боротьба. Бій між різними організаціями, особливо в рр. 1925-1928 з приводу памфлетів Хвильового, лишив великий слід ув історії совєтської літератури. Цей бій за напрямок і якість української літератури загально знаний під назвою літературної дискусії. Викликав її П. Яковенко заміткою «Про критиків і критику в літературі»[41]). Літературна дискусія точилась довколо питань масовізму та орієнтації української літератури. Хвильовісти йшли в спільці з неоклясиками (Хвильовий і Зеров), жадаючи підвищення кваліфікації письменників та піднесення рівня літератури через науку европейської літератури. Становище націоналістів було окреслене самим Хвильовим так: «коли вірити «ахатанабілеві» сучасности, що ми переживаємо четвертий період, то наперекір хлестаковщині, він буде характеризуватися учобою, поглибленням, утворенням своєрідних звязків із культурно-революційними традиціями українського та европейського минулого. Передостанне покоління українських письменників мало не вийшло на Захід. Наше покоління в силу багатьох причин, навряд чи вийде. Наступна ґенерація мусить вийти»...

Питання про рівень української літератури не є тільки справою самих літераторів. Вартість літератури має значення для цілого народу, (згадаймо хоч би міжнародне значення національної літератури для поляків у часах перед світовою війною). Творити добре — це націоналістичне домагання. Ворог же має іншу мету — нищити. В літературній дискусії, «орієнтація на буржуазну Европу» не розуміється як безсиле епіґонство, а як завойовницьке озброєння культурою подоланого в ім'я зміцнення самого ж таки переможця. Сучасна Европа гние; Україна відроджена, націоналістична Україна мусить виконати свою месіянську ролю — розпочати нову еру «азіятського ренесансу». Хвильовий, як відомо, вірив у Шпенґлерову теорію циклічности в розвитку культур.

Літературна дискусія мала величезний вплив на все українське громадянство. Хоч при всіх цих спорах рекомендувалося не мішати справ літературних із питаннями «нашого політичного союзу з Москвою», але фактично підложжям самого спору було бажання **психічно настроїти** українця до зриву всіх стосунків із нею (Москвою). Знаємо, як політично використав цей настрій нарком освіти Шумський. У ділянці економіки, подібну спробу заініціював проф. Волобуєв, 1925-

1928 р. р. взагалі були періодом великої української протиофензиви на московські успіхи, в наслідок нашої військової програної. Це були дуже неспокійні роки ,коли по ліквідації повстанства, московське хамство в Україні розперезувалося вже до крайніх меж! Доходило, напр., до того, що голова Касаційної Колегії Найвищого Суду України(!) заходив (як це робили москалі й «малороси» в часі «гетьманування» Скоропадського) до державного видавництва й кричав: «Я требую, чтоб на українській книге (мова йшла про його книгу, «Радянська конституція», що друкувалася в ДВУ) било указано, что ето перевод с рускаво, ібо я совершенно не желаю, чтоби кто нібудь подумал, что я писал на українськом язике»... «Мнє — заявляв він у присутності низки співробітників та одвідувачів, — наплєвать на ваше українськоє ізданіє, меня інтересует изданіе моєй кніжкі на русском язике»... Йому ввічливо нагадувалося, де він і хто він, — незручно ж, мовляв. Але совєтський сановник «не унімался», атакуючи вже саме державне видавництво. «Я, — кричав він, — думал, что дело імею с порядочним учрежденієм, а нє черт знает с кем»... Подія ця сталася в листопаді 1927 року. Ми навели її, щоб накреслити фон, на якому відбулася літературна дискусія. До цього належить також знати пораду Зіновєва в українській справі: «Зробити так, щоб ніхто не міг запідозріти, що ми хочемо перешкоджати українському селянинові говорити українською мовою». Д. Лебедь, секретар ЦК. КП(б)У окреслював положення так: «З того часу, як ми ліквідували націоналістичний бандитизм, коли почав слабшати вплив українських шовіністів, у нас склався такий стан, за якого робота наших органів освіти в українському селі почала давати негативні наслідки». Письменство належало таксамо до відомства народньої освіти. І от українство не тільки не здавало його позицій, але пішло в наступ.

Літературна дискусія кінчилася ліквідацією хвильовізму у літературі, шумськізму в політиці (Максимович у Галичині), і волобуєвщини в ділянці економіки. Хвильового змушено в листі до редакції «Комуніста» визнати свої «помилки», зріктися хвильовізму, спалити другу частину «Вальдшнепів» та ліквідувати одно за другим леґальні організації ВАПЛІТЕ, ЛІТЕРАТУРНИЙ ЯРМАРОК та ПРОЛІТФРОНТ. І, замість дискусії, Хвильовий пішов у революцію.

На революцію пішла ще одна ґрупа українських письменників, що таксамо, як і хвильовісти, розчарувалася у совєтизмі. Дня 13-15 грудня 1934. р. по вбивстві Кірова, виїздна сесія військової колеґії найвищого суду СССР розглянула в Київі справу 37 українців, обвинувачених ув орґанізації підготовки терористичних актів на представниках совєтської влади. Суд нібито встановив, що в більшості обвинувачених була зброя й ручні ґранати. 28 обвинувачених засуджено на розстріл. Між ними були також письменники **Григорій Косинка-Стрілець, Дмитро Фальківський та Олекса Влизько.** Справу письменника **Василя Мисика** та інших, з огляду на те, що виявились якісь там нові обставини, постановлено було направити на додаткове слідство. Що сталось із Мисиком по тому слідстві, невідомо.

Зіставляючи імена членів терористичної орґанізації, що про неї говорив П. Постишев, з іменами розстріляних у грудні 1934. р., зу-

стрічаємо спільне звено — Олексу Влизька. Мимохіть до голови приходить гадка, чи не була це одна й та сама організація?

Постишев виголосив свою промову в червні 1935 р., отже вже по суді ,але імена, які у своїй промові наводив, не знаходилися в списку «37». З зізнань Влизька знаємо одначе, що до організації його приєднав Гео Шкурупій. Значить, Влизько й Шкурупій були членами одної й тої ж терористичної організації, а все таки імени Шкурупія в списку «37» не має. Чому? Таксамо в списку «28» розстріляних значиться імя Буревого, Константина Степановича. З літературних кампаній знаємо імя Костя Буревія, що писав у «Червоному Перці» й активно виступив проти «соціялістичного реалізму», пишучи, що соціялістичний реалізм проповідує «Побєдоносцєв» та боронячи «Березіль». Позитивно знаємо, що Кость Буревій (колись член ЦК есерів), потім став письменником. Чи Кость Буревій і Буревій, Константин Степанович, є одною й тою ж людиною?

Аж до грудня 1934 року вдається ще більше-менше слідкувати за розвитком українського націоналізму в совєтській літературі. Але від часу вбивства Косинки, Фальківського та Влизька українське життя в СССР так забронюється, що «середини» його зовсім не видно! Чергова ліквідація Хвилі, Костя Котка (П. Любченка), І. Микитенка, В. Чигирина, З. Тулуба та інших, як «націоналістів, шпигунів та ворогів народу» вже стає одною з загадок сталінської дійсности. Бракує свідчень про характер їх шкідницької чи націоналістичної роботи, щоб можна було так чи інакше до неї поставитися. Одно є нам ясним: Кость Котко, А. Хвиля, І. Микитенко, Ст. Щупак та І. Кулик — це або колишні вуспівці, що на поводі з Москви систематично працювали на знищення української літератури, або пізніші «ґенерали» СРПУ, що вже взагалі позбавлена українського характеру. При цій нагоді годиться хіба сказати, що деякі з них, як от А. Хвиля й Ст. Щупак, зробили багато за Постишева, щоб розкрити український націоналізм у совєтській літературі. Коли компартія висунула гасло про націоналістичну українську небезпеку, вони денунціювали перед Москвою кожного письменника, що хоч трохи міг бути запідозрений в націоналізмі. Тому книжки А. Хвилі («Про наші літературні справи», «Ясною дорогою», «Від ухилу в прірву», «До розвязання національного питання на Україні», «Марні надії ворогів»), і С. Щупака («Боротьба за методольогію», разом із «Радянською літературою» та «Червоним шляхом», річник 1934), це необхідні підручні книжки при студіях націоналізму в совєтській Україні...

Тепер український націоналізм примушений на Східних Землях змінити тактику. Старі тактичні ходи викрито, з ними вже нічого не можна було досягнути від хвилі появи в Україні Постишева. Нові ж, з багатьох причин, не нам розкривати...

Пройдений українською літературою на СУЗ шлях ясно розпадається на такі етапи:

1. До літературної дискусії (1919-1928).

2. До процесу Спілки Визволення України (1930).

3. До смерти Хвильового (1933)

4. До вбивства Косинки, Фальківського та Влизька (1934).

Всі чотири етапи разом творять т. зв. харківський період україн-

ської совєтської літератури. Межовиками його етапів є, як бачимо, різні катастрофи письменства. Українська література в розгоні, в складі численних письменницьких орґанізацій, вперше зустрічається з московськими директивами й репресіями в часі дискусії 1925-1928 рр., саме коли вона починає рости. Наслідком цього було замаркування, як політично неблагонадійних, хвильовістів і неоклясиків. В той час Москва ще задовольнялася такими карами, як відкликом ухилів, покаянними листами, тощо. По процесі СВУ вже є засуджені письменники, кара загострюється, з української літератури викидається ціла ґрупа нових письменників. Переорґанізовується вся літературна акція. В хвилину самогубства Хвильового, в Україні вже діє нелеґальна письменницька орґанізація; зачинається «чистка» бібліотек і письменників. Пізніші вбивства заманіфестували рішення Москви зліквідувати вже не тільки українські літературні твори, але й українських письменників.

В такій то атмосфері щораз більше степенованого московського терору, українська література проте не завмирає; прилив нових письменників до неї не припиняється, якість не падає. Чи є деінде у світі героїчніша боротьба? Чи доводилося ще якому народові працювати в таких умовах? В Европі письменники мають до розпорядимости гонорарі, літературні премії, громадянські преро̀ґативи, пресу, вільних читачів, славу, — а в Україні?! Як за якимсь циклічним законом, пожирає Москва їх життя й творчість, а вони все таки не здаються!

Правда, похід Москви проти українських письменників, як і можна було сподіватися, одних зігнув, других зломив. Зігнулись — Тичина, Рильський, Головко, Бажан, Яновський, Качура... Зламались Івченко, Шкурупій, Мисик, Куліш, Фальківський, Влизько, Хвильовий... Інші може тільки скривились... Але колектив, письменницький масив твердо боронив своїх позицій проти наїздника. І як наше військо, колись мусіло перейти на нову тактику, на партизанку, — так і в кожній іншій ділянці нашого життя в Україні, зокрема літературного, утворилася своєрідна партизанка. Письменники, мусимо признати, боролися безупину. «Шкідницькі» книжки, проповідь українських ідеалів уже тоді, коли всі інші не сміли навіть писнути, — чи ж це не подиву гідна праця? Письменник не робив свою працю анонімово, не міг сховатися теж за прибране імя,як ув Европі. Жити й творити, творити й постійно вигадувати способи, як сказати суспільству те, що казати заборонено — яке ж це тяжке, трагічне завдання! **А ця праця не спинюється й сьогодні,** хоч постійно змінює свою тактику... Відходить один, на його місце приходить другий, знаючи, що його чекає. Але йде, бо так робити велить йому внутрішній голос. Безперечно, при цьому приживаються й безпринципні люди — різні Горобенки, Гайдаї, — але таке вже людське життя.

Для нас найважнішим є те, що — як свідчать самі большевики — боротьба триває. Ми бачимо, як вона поглиблюється й радикалізується. А де по програній війні йде ґверілля — там не виграють жадні «наполеони»... Кінцем є завжди вільна «Еспанія»!

ДЖЕРЕЛА:

1) Н. Г. «Совєтські літературні аскари (Павло Тичина)». «Самостійна Думка». Чернівці. ч. 5-12. 1936. рік, ст. ст. 313-326 і 512-527.

2) Н. Г. «Совєтські літературні аскари (Максим Рильський)». «Самостійна Думка». ч. 3-4. 1937. рік.

3) Н. Г. «Совєтські літературні аскари (Андрій Головко)». «Самостійна Думка». ч. 3-5. 1936. рік, ст. 173-186.

4) Н. Г. «Совєтські літературні аскари (Юрій Яновський)». «Самостійна Думка». ч. 1-2, 1936. рік, ст. 54-72.

5) Евген Маланюк: «З київського парнасу останніх літ (Микола Бажан, 17-й патруль, Різьбляна Тінь, Будівлі))» ЛНВ, ч. 1, 1932. ст. 32-48.

6) О. Левада: «Нотатки про творчість Миколи Бажана». «Радянська Література», ч. 7. 1933. рік, ст. 206.

7) А. Чепурнюк: «Поезія вишуканих катастроф ідеалістичної філософії». «Червоний Шлях», ч. 1. 1934. року, ст. 176-186.

8) С. Щупак. «Боротьба за методологію», ст. 219.

9) С. Щупак. «Боротьба за методологію», ст. 220.

10) А. Хвиля. «За марксо-ленінську критику», ч. 4. 1934. рік.

11) Докладніше див.: Олександер Чернов: «Борис Антоненко-Давидович». «Наша культура», липень 1936. р. 481-491.

12) «Шляхи української радянської літератури». Промова П. П. Постишева на пленумі правління СПРПУ в червні 1935 року. Друковане в усіх совєтських українських виданнях за той місць.

13) Андрій Хвиля: «Ясною дорогою» (Рік на літературному фронті) ДВУ. 1927. Харків. ст. 130.

14) А. Хвиля: «Завдання мистецького фронту радянської України». «За м.-л. критику», ч. 4. 1934. рік, ст. 15 (Звіт із промови на пленумі ВУКомітету спілки робітників мистецтва 27 грудня 1933.).

15) Ол. Полторацький: «Що таке Остап Вишня». «Рад. література», ч. 4. 1934 рік.

16) Ол. Обідний. «Контрреволюційна поезія». «Літературна Газета», ч. 17, 1934. рік.

17) П. Колесник: «Плач Ярославни, або агонія буржуазно-націоналістичної камени». «За м.-л. критику», ч. 4, 1934. рік, ст. 36.

18) Андрій Хвиля: «Марні надії ворогів». «Комуніст», ч. ч. 185-187, 1926 рік та окреме видання ДВУ 1926.

19) «Літературна Газета», ч. 16, 1933. рік.

20) Всі понижчі цитати з «Літ. Газети», ч. 10, 1933. рік. Число присвячене похорону М. Хвильового.

21) Цитата зо статті Проф. Др. Я. Гординського: «Повість у радянській Україні». «Наша Культура». кн. 10, 1937. рік, ст. 371.

22) Андрій Хвиля: «Від ухилу в прірву». ДВУ, 1928, Харків.

23) Є. Ірчак: «Шумськізм і розлам в КПЗУ». ДВУ. 1928, ст. 84-85.

24) А. Хвиля: «До розвязання національного питання на Україні». ДВУ. 1930. Харків. ст. 131.

25) Є. Кирилюк: «Що буває, коли большевицька пильність притупляється». «Літ. Газета». Київ. ч. 23, 1933. року.

26) Ю. Ружанський, А. Фрапман: «Шкідливий роман», «Літ. Газета», ч. 44. 1936 рік.

27) М. Плісецький: «Чорне озеро українського фашизму». «За м.-л. критику», ч. 8, 1934.

28) С. Щупак: «Боротьба за методологію», ст. 221.

28-а) Др. Лука Луців: «Шість радянських повістей». ЛНВ. Річник XXIX (1930) ст. 135-142.

29) Олег Лащенко: «Григорій Косинка». «Сам. Думка» ч. 5-6, 1935. рік, ст. 328-334.

29-а) Ближче див.: О. К. «Василь Мицик». «Сам. думка», ч. 1-2, 1936. рік, ст. 48-54.

30) А. Хвиля: «До розвязання нац. питання на Україні», ст. 147.

[91]) С. Кириченко, Я. Олесіч: «За рішучу перебудову роботи ЛЦМ-у. «Літ. Газета», ч. 21. 1933. рік.

[32]) Від редакції «Літ. Газети», 15, 1933. рік.

[33]) «Літ. Газета», ч. 24, 1934. рік.

[34]) С. Щупак: «Боротьба за методологію», ст. 142-143.

[35]) Д. Сокаль: «За м.-л. критику», ч. 6, 1934 рік, ст. 14.

[36]) Григорій Епік: «Так ось... про себе». «Літ. Газета», Київ. ч. 20, 1933. рік.

[37]) Докладніше див.: О. К. «Дмитро Фальківський». «Сам. Думка», ч. 3-5, 1936. рік, ст. 166-173.

[38]) А. Хвиля: «Декілька слів про збірку творів тов. Влизька». «За м.-л .критику», ч. 5, 1934. рік, ст. 23-24.

[39]) Див.: О. Стефанович «Олекса Влизько», «Сам. Думка», ч. 6-8, 1934. рік, ст. 304-312.

[40]) Ол. Ведміцький: «Літературний рух за добу соціалістичної реконструкції». «Плужанин». 1932, Полтава.

[41]) Д. Лейтес і М. Яшек: «Десять років української літератури», ДВУ. 1928, т. 2.

Зміст

Сторінка:

1. ІНЖ. М. СЦІБОРСЬКИЙ. —
ПРОБЛЄМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ВЛАСНОСТИ — 3-19

2. В. МАРТИНЕЦЬ. —
ЗА ТВОРЧІСТЬ І ДУХ ЕКСПАНСІЇ — 20-31

3. МИХАЙЛО ПОДОЛЯК. —
СУСПІЛЬНИЙ ЗМІСТ НАЦІОНАЛІЗМУ — 32-44

4. Ф-ЧУК. —
ДО ПИТАННЯ ПРОГРАМИ Й КАДРІВ — 45-48

5. ЗИНОВІЙ КАРБОВИЧ. —
КОЛИ МИНАЄ ОДНЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ — 49-54

О. Р. —
НОВИЙ СУСПІЛЬНИЙ ЛАД — 55-62

7. ЯРОСЛАВ ОРШАН. —
«НОВА ЕРА» — 63-71

8. Є. ОНАЦЬКИЙ. —
ГІЄРАРХІЯ НАЦІЙ І АВТАРКІЯ — 72-83

9. Х. Х. —
ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ БІЛОРУСІ — 84-93

10. А. ДЕМО. —
ФРАГМЕНТИ НА ТЕМИ МИСТЕЦТВА — 94-106

11. С. НИКОЛИШИН —
НАЦІОНАЛІЗМ У ЛІТЕРАТУРІ СУЗ — 107-140

Imp. de Navarre, 5, rue des Gobelins, Paris (XIII)

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 052203764

ЦІНА:

Франція — 8 фр.

Інші країни — 35 ам. центів.

Замовлення й гроші висилати:

LIBRAIRIE-EDITION UKRAINIENNE
63, RUE SAINTS-PERES, 63
PARIS VI. FRANCE.